

A' magyar nyelv-mivelő társaság' Munkáinak első darabja (hung.)

Hofmeister

Szebenben; Hermannstadt 1796

Signatur: 54809-B

Barcode: +Z167420806

Zitierlink: <http://data.onb.ac.at/ABO/%2BZ167420806>

Umfang: Bild 1 - 310

Nutzungsbedingungen

Bitte beachten Sie folgende Nutzungsbedingungen: Die Dateien werden Ihnen nur für persönliche, nichtkommerzielle Zwecke zur Verfügung gestellt. Nehmen Sie keine automatisierten Abfragen vor. Nennen Sie die Österreichische Nationalbibliothek in Provenienzanangaben. Bei der Weiterverwendung sind Sie selbst für die Einhaltung von Rechten Dritter, z.B. Urheberrechten, verantwortlich.

Hinweis: Das Dokument enthält hinterlegte Textdaten, die eine Suche in der Datei ermöglichen. Diese Textdaten wurden mit einem automatisierten OCR-Verfahren ermittelt und weisen Fehler auf.

KAIS. KÖN. HOF

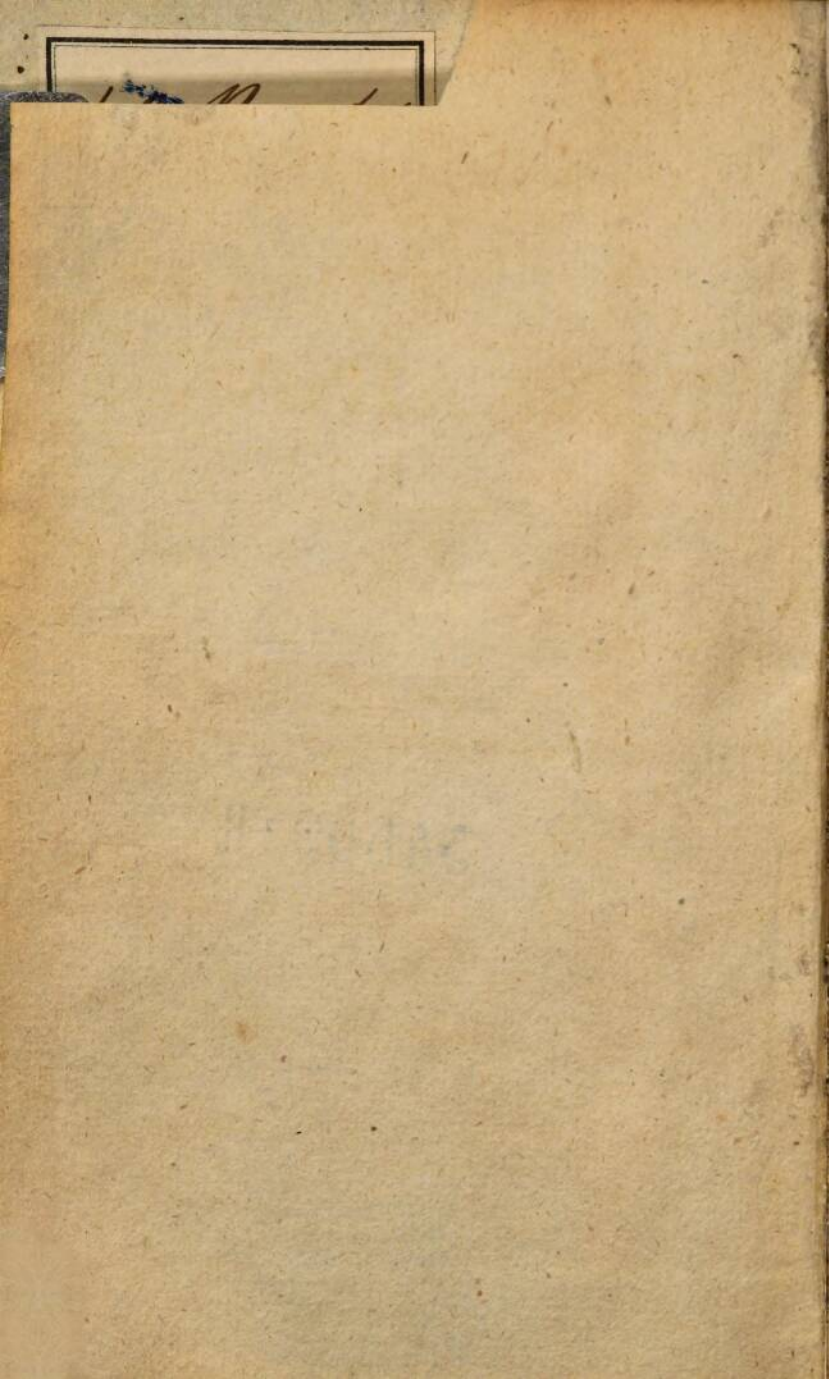
BIBLIOTHEK

54.809-B

Alt-

~~43. An. 51.~~

54809-B.

A'

MAGYAR NYELV-MIVELŐ
TÁRSASÁG'
MUNKÁINAK

ELSŐ DARABJA.

SZEBENBEN,
Nyomtatott *Hochmeister Márton* betűivel.

1796.

130

MAGYAR NYELV-MIVÉLT

TÁRSASÁG

MUNKÁINK

1850. ÉVI

1850. ÉVI

1850

A' MUNKA CZIKKELLYEINEK L A I S T R O M A.

BÉ-VEZETŐ CZIKKELLYEK.

I. Az Olvasóhoz.

Mellyben az Igyekezetnek hafz-
na 'és czéllya röviden elő - adatik
az 1-ső laptól fogva a' - - 3-ig.

II. A' Tárgyokról.

Sok érdeemes Hazafiak nem saj-
nálván ezt az Igyekezetet jó és
bölts Tanátsokkal-is segélleni: a-
zokra nézve ennek az Igyekezet-
nek Termézfete 's Tárgyainak mi-
volta tífztábban meg-határoztatik. 10—22

III. A' bé-küldött Czikkellyekkel való bánásról.

Azoknak kik kívülről Munká-
kat fognak bé-küldeni, bátoritá-
sokra; meg-iratik a' bé-küldendő
Munkákkal való bánásnak modja,
ugy az-is közönségesen, minémü
Munkák nem vétethetnek-bé. - 23—29

IV.

IV. Egy 1794-ben Sz. Jakab Havának 21-kén a' Munkás Tárfok Gyűlésében Fő Méltoságu Királyi Kormányozó, Gróf Bánffy György Excellentiája előtt tartott Beszed.

Mellybén a' Magyar Tárfaságnak addig valo Történetei röviden meg-íratnak.

30—35

RENDES CZIKKELLYEK.

I. SZAKASZ.

A' Nyelvet illető Czikkellyek.

I. A' Magyar Nyelvnek Természeti Tulajdonságai.

A' Munka nem egész : a' másikk részbe következni fog. Eleibe tétetett egy Bé-vezetés, melyben az ilyen színű Munkában való foglalatoskodásnak haszna mind a' Nyelvek tanulásában, mind a' Nemzetek és Nyelvek atyafiságoknak ki-nyomozásában ditsértetik.

36—65

II. Az Igéknek Rendes - Forma Példái.

A' Szer-

A' Szerző széllyá volt a' Rend-
des változásu Igéknek egész For-
ma Példáit adni, és azoknak, 's
változásoknak természetü különbsé-
égeket olyan tisztába hozni:
hogy a' nyelvben való különbsé-
gek minémüése az Igékre néz-
ve önként ki-tessék, és azok kik
az Igékkel némelly szokásbéli hi-
bából rosszul élnének, magok
magokat észre vegyék. - 66—III

III. Minémünek kell egy jó Nyelv- Mesternek lenni?

A' Bé-vezetésben az eddig ki-
jött Nyelv-Mesterek elé-számlál-
tatnak. Azután meg-mutattatik,
hogy még egy tökéletes Gram-
matikát kiyánni senkitől nem le-
het, és egy haszon-vehető Kézi-
Könyvnek minémünek kell lenni. 112—125

II. SZAKASZ.

Haza-esméretét illető Czikkellyek.

IV. Az Erdélyi Régiségekről.

A' Földben találtató nagy cson-
tokról meg-mutattatik, hogy nem
Orjás-csontok, hanem Eléfantoké,

Wey-

Weydenfelder Leveleinek Sum-
mázása. A' Gothus, Romai, Ma-
gyar, Török, Zsido Régiségek-
ről Erdélyben. - - - 103—118

V. Károly Fejérvár le-írása.

A' régi Zármis, azután Appu-
lum, azután Fekete Város le-írá-
sa körül valo régi Várok, Ro-
mai Pénzek, Kö-Íráfok, Magyar
Királyok 's Fejedelmek idejebéli
Régiségek. - - - 144—157

VI. A' Délibába. Egy Természeti
Jelenés Magyar Országban az Al-
földön.

Ennek alkalmatosságával a' Fa-
ta Morgana, a' Condaminetol 's
Társaitól Amérikába tapasztalt Je-
lenés és az Orofz Országi Zembla
Tirátza le-iratnak. - - 158—163

VII. Egy Erdélyi Jelenés a' Po-
jana Drakului nevű Feleki Havas
Csupján.

A' Havafok tetején üveg szem
nélkül-is olvashat akárki. - - 164—166

VIII. Egy Magyar Országi Jele-
nés. A' Szarvasi Gyakorló Os-
kola.

Maga az Erdemes Tefchedik
Ur által meg-iratik az Oskolá-
nak

nak mostani állapotja, és az
Igyekezetnek Szemlélatomást való
hafznai. - - - 167—177

**IX. Az Erdélyi Kéz-Irásban lévő
Történet Iroknak ujabb és bő-
vebb Laistroma.**

Az elébbi Laistromban meg-
nevezett Kéz - Írásoknak száma
szaporodik 113 Darabbal. Elő-
tte vagyon egy Bé-Vezetés, mel-
lyben a' KK. II. Társaságának
Történetei eddig meg-íratnak; a'
között és a' Magyar Társaság közt
való különbség; a' Kéz-Írások-
nak fokféle Nemei, száma, hafz-
nok, az érdemes Kováchich Ur
hafznos Igyekezete. - - 178—204

III. SZAKASZ.

Elme-Darabok, 's Elegy Munkák.

**X. A' Tűz által meg-károsítottak
fel-segítetéseknek lehető módja.**

Hogy lehetne jó módjával ki-
vált Tűz-Cassákat tsinálni, vagy
a' nélkül - is a' segítség módját
ugy ki-fizetni, hogy a' Szeren-
tsétlenségben estek illendő Sege-
delmet kapjanak. A' Végin egy
Kis Jegyzés. - - - 205—239

XI. A'

- XI. A' Nevelésről. Első Levél.
A' Magános vagy erköltsi Ne-
velés elei iratnak-le. - - 231—248
- XII. Egy kis tudos vetélkedés a'
Sz. István Király Vitézi Ren-
déről.
Meg-mutattatik, hogy nem Sz.
István Király szerzette. - 249—253
- XIII. Lajos Király Vitézeinek É-
nekek a' Mohácsi szerentsétlen
ütközet előtt. - - 254—256
- XIV. Néhai Sándor Leopold Ercz-
herczeg és Jó Nádor Ispány Ko-
porso-Kövire való Irás. Déákul. 257—258
- XV. Utra Indulás. Fordítás Me-
tafiziabol. - - 259—262
- XVI. Egy jó Atya Arnyékához
Versek. - - 263—264
- XVII. Egy Sziv szol magával.
Versek. - - 265—266
- XVIII. Koporso Kö-Irás a' Botskai
Gáboré. - - 267—269
- XIX. Más a' Garázda Kristofé. 270—271
- XX. Más a' Patolczi Sophiáé. - 272
- XXI. A' Kutyáknak a' Matskák fe-
lett valo ditséreték. Egy Elme-
Játéka. - - 273—283
- Bé-fejező Meg szollítás. - - 284—286

Imprimatur Claudiopoli,
die 16. Maji 1796.

Jos. Mártonfi m. p.

BÉ VEZETŐ CZIKKELYEK.

I. CZIKKELY.

Az Olvasóhoz.

Hogy a' nemes Magyar Nemzet, a' páfztori életet, talyigát, sátozt, ~~tömlőt~~, barom legelést, és Ásia pusztait el-hagyván; azokat rendes polgári étellel, törvénnyel, házzal-tüzzel, 's Magyar Ország' és Erdély' termékeny földével, és szelid egével tserélte-fel: ma, M.DCC,XCV-ben nyoltz száz nyoltzvan kilentzedik esztendőől számlálván, kilentz száz hat esztendeje. Ez a' nép, ha igaz, a' mit a' viselt dolgoknak nemzeti Irói róla írnak, egy héjjan, két száz tizenhat ezer Ló főből állott; olly kevés számból: hogy a' Magyar Királynak mai fenn álló Hada, tsak nem két annyi. És ez a' maroknyi Nép csudát tett. Az előtte állott erős Nemzeteken által vágván magát, 's itt helyben, a' Görög és Morva hatalmas Birodalmoknak erejeket megromtván, mái földének Ura lett. Azután Pogány Fejedelmei alatt, a' körül valo Nemzeteket harvanhat esztendeig ostromozta pogányi fenéséggel: két száz nyoltzvanöt esztendő múlva ellenben, IV. Béla alatt, a' Tatárok által megostoroztatott kegyetlenül; tsak nem el-temette-tett. A' Musulman Nemzet, idővel bé-harapoz-

ván Európába, ezzel, másfél száz esztendő eltelve, 'Sigmond' idejében küzködni kezdett: 's általa II. Lajos Király' veszedelmével, nagyobb része; azután Anya városa-is meghódoltatván, száz negyvenhat esztendőig a' 'szolgaság' járma alatt nyögött: vagy el-fzakadozván, ereje és régi ditsőfsége tsonkulását szenvedte. Tsak száz kilentz esztendeje, hogy I. Leopold alatt, a' 'Keresztyén Fejedelmek' segedelme által, a' járom nyakából ki-véterett. Nyoltzvan négy esztendeje, hogy az azután bé-következett zenebonák meg-tsilapodtanak: és azolta vagyon egy kevés pihenése. A' ki a' Magyar Birodalomnak bámulásra méltó kitsiny nemzeti erejét, kezdetétől fogva máig, melegebb érzékenységgel akarja meg-fontolni; nem tudja mellyiket csudállja inkább: azt-é, hogy még egy maga erején fenn álló Magyar Nemzet vagyon a' föld színén? vagy azt, hogy ugyantsak meg-maradván, még pedig mint maga erején fenn álló Nemzet; a' leg-fzelidebb uralkodas, és leg-jobb Királyai alatt, kik már 1687-től fogva örökös és fzületett némzeti Királyok, a' békesség' kellemetes gyümöltseinek hasznaival, magával, sőt anyai nyelvével-is, melly minden jó esméreteknek az igaz kapuja, az enyészni indult tizen-nyoltzadik száznak végén, most, ez utolsó időkben, minden Europai Keresztyén, sőt a' pallérozott China és Tatar nemzeteknek - is utánnok akar fundamentomofabban meg- esmérkedni?

Mint

Mint a' szemnek a' világosság: úgy az Es-
méretnek a' tsendes bátorság az éltető ege. Ez
a' bátorság nem találhatta elelntén lak-hellyét a'
Nemzet között; mert várost nem akart épí-
eni; abba nem szérette magát zárni. Amaz, e-
zen részben egyetlen egy bölts Kapitány *Almus*
után, a' kinek tanáttsa a' vólt, hogy a' Csepel
szigetében minden fő emberek házat, majort
építtésenek magoknak, nem találkozott, a' ki azt
meg-ujjítsa, és végre hajtsa. Hanem a' Királyi
Udvaron kívül lakott fő rendek, többnyire az
erdőkben egy csúpon, hegyen, várakat építvén
magoknak, vitézül ugyan; de a' vadok között,
csak nem vadon éltenek, a' városi nyájos társal-
kodas kellemetességein kívül: a' szegények pedig
csak a' jelenvalóra ügyelvén, házokat és életek'
módját úgy rendelték; hogy minden szempillan-
tatban futhassanak, 's hátokon, vagy lovokon és
szekereken mindeneket vihefsék. A' Törvény
óltalma és ereje sem adhatott elég bátorságot.
Magok a' Hazafiak, a' magok törvényes Birajok
ítéletének ki-vont kardal ellene állottanak.

Az a' hajdoni vitézi idő, kétség kívül nem
volt a' szelid Tudományoknak tavaszfa. Ezek-
nek csak a' tsendes bátorság szárnyainak árnyé-
ka alatt vagyon tenyésző fészkek; és a' nyájos
társalkodásnak tápláló emlője szokta őket ne-
velni.

De mind e' mellett az idők' mostohaága
mellett-is, és azokban a' vad vitézi időkben-is,

A z

nem

nem volt soha a' Magyar Nemzet olyan alacsony állapotban : hogy a' Tudományok világára való nemes vágyódás, benne meg-alutt, és közöttte a' szép Tudományoknak 's polgári és vitézi virtusoknak barátai ne lettenek volna. Mutathat az időkhez képest, derék és nagy embereket, minden idő szakaszbol elé. Ugy hogy az igaz ösvényt el nem vétvén, má, a' mint reménleni lehet, azoknak rendiben, akármellyik Nemzettel vetekedhetnék. De szürentsétlenül, *Iunó* helyet a' mint mondják, a' felhőt ölelgette. Ugyan-is a' Romai kevély Birodalom el-enyészvén, midőn azok a' győzedelmes sivatag népek, mellyek annak Tartományait el-borították, más Nemzeteket annak több rab-lántzai alol fel-öldöztanak; nyelvének rab szíjját, mintegy önként magok magoknak nyakokba vetették, és magok nyelveket meg-vetvén, a' Romai nyelvnek meg-hodoltának.

A' Nyelv, egy Nemzetben; a' Nemzet értelmének mind műhelye, mind eszköze, mind pedig annak mértékének mérője. Szabad legyen azt mondani : hogy az Europai nyelvek, közönségesen zavarodásba jöven; a' mult, úgy nevezett *barbarus* százak' tudatlanságának közelebb való oka, ez a' nyelv zavarodása volt. Az ékesen szóllás attyának, *Ciceron*ak hozzá hasonlíthatatlan szép nyelve, a' tudatlanságnak 's vad-ságnak eszközévé vált.

A' Magyar Nemzet, ezt az igát nem vette fel egészen : meg-tartotta anyai nyelvét. De
több

több Europai napnyúgoti Keresztyén Nemzeteknek példájokat követvén, azt, az Óltártól, Királyi széktől, 's szép Tudományok' 'Sámoly székeitől, a' melly méltoságra az idegen Romait emelte, ki-zárván; az által a' nemzet nagyobb része között, 's a' Tudományok között olyan vastag falat emelt-fel: hogy ezeknek jól tévő világok, amazokhoz által nem hathatott.

Ennek káros következése az: hogy a' Romain, mái úgy nevezett Deák nyelv vétetvén fel még eleintén mindjárt Udvari nyelvnek, a' Királyi petsét mellet; szolgálatbéli nyelvnek, az I-télő 's Igazgató Székeken; és iskolai nyelvnek a' Tudományok műhelyeibe: a' Magyar Nyelv, a' szép mesterségek és tudománybeli szókban igen meg-szegényedett; a' Nemzetnek nagyobb része, ugymint a' mellynek a' Deák nyelv tanulásában módja nem volt, tudatlanságban maradt; a' Magyar Nyelv, a' maga hazájában, műveletlenségre, árvaságra jutott; a' szép Romain pedig, egy rendeletlen és régi igaz értelmét csak nem el-vesztett, sőt ki-mondásában-is megzavarodott nyelvé vált; és tanulása meg-nehezedett. A' honnan, a' Magyaroknak kardon 's paripán kapdosó Ifjai, tőle természet szerént meg-irtozván, 's mindjárt még az Árpád vériből származott Királyai alatt, az Udvari és más hivatalbéli felsőbb Székek, mellyeken pennára volt szükség, nagy részint idegen emberek által homlitattván bé: a' Király' oldala ezektől vétetett körül; kegyelmeinek bővebb árjai ezek-

re folytának, 's a' Tisztetség vagy Sv'k volt, vagy az ő kedvesseiké. A' melly fonák szokasnak (enge j nek-meg a' szónak boldog Eleinknek áldott árnyékai!) két természeti, de káros következtetése lett. *Első*, hogy az idegenek, nem ösztönöztettek a' hazai nyelvet esmérni és tudni: *Második*, hogy a' Hazafiak, előbb a' Deáknak, és azután más idegeneknek tanulásokra még talám igen-is felette reá adták magokat. Ugy hogy, a' mai hazabéli nyelv zavarodásban, azok között, kik némelly idegen nyelvet tudnak, és magokat Magyarok' szeretik nevezni, lehet találni olyanokat, kik anyai édes nyelvekkel tellyességgel esméretlenek; sőt talám némellyt olyant-is, a' kinek egy bizonyos szerentsélen nevelésnek módja szerént, egy nyelve sinsen; tokéllerefen jól, a' széles vilagon egyetlenben egyet se tudván.

Még egy kárt okozott a' Deák Nyelv. A' Magyar Nemzet, soha nem lévén olyan számmal, hogy maga földét egészszén meg-ülhesse: a' polgári Tarfaság teltebe fel-vette a' meghodolt Nemzeteket-is; sőt idegeneket-is hozott, és megszfe földökről hívott bé a' Hazába; mind a' föld mívelésére, kereskedés és kézi mesterségek tüzésére; mind pedig a' szélek őrzésére. Ha az Udvari 's oskolai nyelv, a' Hazában Magyar lett volna; kétség kívül meg-szoktak és bé-vették volna ezek a' Nemzetek-is. Kétség kívül, annak édes és kellemetes kötele által lassan lassan egybe tsatoltatván, 's egy Nemzetté válván:

a' Magyar Nemzetnek száma, azoknak számával szaporodott volna; a' kereskedés, mesterségek, kézi művek állapottya, a' szükséges Esméreteknak világa könnyebbedett, bővült, és az egyesülés által nagyobbodott és erősedett volna. Most mit csinált az az idegen nyelv? Mindenik Nemzet azt az idegent tanulta Magyar helyet: és a' nyelvek különbsége által, a' nemzeti különbség-is meg-erősödött, meg-örökösödött. Ugy lehet gondolni: hogy a' néhai vitézi vad idők, a' Nemzetet 's ennek boldogságát csak akadályoztatták, és késleltették: a' Deák Nyelv pedig azt tellyességgel el-temetni indúlt volt.

És e' már fő czélja a' Magyar Nyelv mivelő Társaságnak. De nem a' Deák nyelvet, vagy mást ki-irtani; mivel azoknak esméreteket, az ő érdemek és a' szükség el-kerülhetetlenné tették. A' Deák és Görög Nyelveknek, sőt az élő külső Nyelveknek-is betsületek mind örökké meg-marad. Ezek a' szép Tudományoknak kut-fejei: valaki a' szép Tudományokat meg-akarja izlelni, meg-kell vélek esmérkednie. Egy Magyar Nemes Embernek pedig, a' Deák és Német, okvetetlenül szükségesek. Nem az azért czélja a' Társaságnak, hogy ezeket el-törölje és ki-irtsa; mivel az nagyobb kár volna, mint hafzon: nem-is az, hogy Magyar Nyelvet tsinállyon; mivel vagyon: nem-is hogy azt jobbitsa; mivel tökéletes. Hanem hogy ezt az élő, szép, tisztá, ép nyelvet, mint a' véka alol a' gyertyát ki-végye; vagy inkább, mintegy a' régi omlások alol,

alol, mellyek alá temettetvén, mint a' gyémánt, természetü fénnyit és bétit meg-tartotta, ki-álsa; meg-elevenitse; kellemetességét, érdemét és szük-ségét nap-fényre, 's ha lehet, idővel olyan virágjába, arra a' méltó tiszteletre hozza és emel-lye, mellyet természeti szépsége érdemel; és a' mellyre hajdon a' Görög 's ma a' külsők emel-kedtenek. Hogy majdon, akkor a' mikor, ha az Egek akarjak, a' Hazában a' Tudományok és Tisztetség székeibe méltán és illendőül, és minden erőfzók, 's kár nélkül ülhefzen, mint maga tulajdon székibe. Hogy azt a' különbséget, mellyet a' Hazánk' földin lako más Nemzetek-nek nyelvek különbsége okoz, lassan lassan, de édes és kellemetes moddal meg-gyengítse, vagy el-is örölje: és a' nyelv' közönségesítése által, a' kereskedés és mesterségek utyait, 's a' szük-séges Esméretok világát, forfok 's állapotjokhoz képest, mindenekkel közzé tégye. Melly nemes igyekezetben, midőn a' kicsiny munkás Társa-ság, eddig tett lépéseinek, igyekezeteinek és munkáinak első és gyenge 'sengéjét elő-mutattja: minden jó Haza fiainak és leányainak kegyes engedelmekek, és egyfzersmind atyafiságos oltal-mokat, 's hathatos fegedelmeket, tellyes bizoda-lommal és igen alázatosan kéri-is, reménli-is.

II. BÉ-VEZETŐ CZIKKELY.

A' Tárgyakrol.

A' helyybéli Munkás Tárfoknak kicsiny serege a' távolabb lévő vagy külső Munkás Tárfoknak, sőt más jó Haza-fisainak-is, arról a' nagy szívűségekről melly szíjéért segítségék ajánlása mellett, igyekezeteiben, jó tanácsokkal-is éltetni kívánnyak, tudosittatván; sőt rész szíjéért becses Iráfokkal-is meg-győzöttetvén: azt a' jó hiedelmet nagy örömmel vette; és tellyes tehetsége szíjéért, azon léfzen, hogy arra magát érdemes-sé-is tehesse. Mindjárt Munkáinak első Darabja homlokán azért, nem tsak illő közfönetét jelentti közönségesen: hanem a' nyert hiedelmet hasonloval kívánván visszontagolni; a' bé-jelentett bölts tanácsoknak és hazafi kívánságoknak fővebb czikkelyeit fel-vészí, és azokrol maga vélekedését-is bátorodik közönségesse tenni. Mivel igen szükségesnek itéli mind azt, hogy mindenek meg-tudják, hogy bölts tanácsaik méltó tekintet-be vétetnek: mind azt, hogy a' helyybéli Munkás Tárfok, ha miben mások bölts útatisásának hasznát nem vehetnék-is; arról mindazáltal, ugy a' közönségest illető minden tselekedeteikrol-is a' közönségnek ízámot adni kötelefségeknék es-mérik.

A' mi a' Tárfaság czélját, tárgyait 's azoknak folytatások módját illeti: azokban az Erdemes Hazafiaknak talám nintsen világosításra szük-ségek. Ugyan-is nyilván való dolog lévén, hogy a' Hazai Országos Nyelv-mivelő Tárfaság, még a' Felséges meg-határozástól függ; és azért meg-nem indulhatván, ez a' mostani tsak egy *Proba Tárfaság*, arra intéztetett, hogy míg emez Országos meg-indulhat, addig előre az annak tökéletességére szolgáló eszközök meg-esmértessenek; a' helyes modok meg-probáltafsanak; a' jó elmék és munkás kezek egybe-kötetvén, az esméreteknek és igyekezeteknek hasznos, de egyfzers-mind ártatlan utaira vezéreltessenek; egy szoval, ez egy kicsinyben a' légyen; a' mi, az, akar lenni, egy nagyban: által lehet könnyen látni, hogy ennek más czélja és módja nem lehet, hanem tsak az, melly emez Országosnak eleibe iratott, helyben hagyatott, és 1791-ben a' közönséges Ujság-levelekkel-is közönségefsé tetetett. És így, ha szinte ezen *Proba Tárfaság* béli Munkás Tárfok, igyekezeteknek tökéletes próbait nem adhatják-is: leg-alább, az Országostól meg-határozott pontokban változást tenni, tellyefséggel nintsen hatalmok.

A' mi a' bé-ajánlott bölts modokat és jó tanácsokat illeti pedig:

I.) Ajánlják némellyek, hogy mindent hátra tévén, leg-elébb-is egy jó Nyelvmester, vagy egy tökéletes Magyar Szó-tár dolgoztatsék-ki.

De

De ezek méltóztatnak bőltsen meg-gondolni: hogy az Országos Tárfaság ki-adott *Rajzolatja*, nyilván ellenkezőt tart; hogy t. i. a' Tárfaság ne csak egy tárgyon dolgozzék egyfzer, hanem modjával az egész épületen. Melly, a' Nyelv-mivelésnek ágai egybe lévén természet fzerént kötetve; külömben nem-is lehet. Méltóztatnak továbbá azt-is meg-írni; hogy, a' mint alább a' czikkelyek rendiben illetetik, egy jó Nyelv-mesternek és tökéletes Szo-tárnak el-készítések, olly nagy készületü és hoszfszu időt kívánó munkák, hogy ha ki magát, azoknak hamarjában való el-készítésekkel biztatná, igen meg-tsalatoz-nék. Melly fzerént, a' Munkás Tárlok, a' mint egyfelől szorofs kötelefségeknak esmérük, mindenikre a' szükséges készületeket meg-fzerézni; az illő lépéseket meg-tenni; és a' kik benne dolgoznának, ha meg-engedik, azoknak segítségül lenni: ugy mas részről, vétek és kötelefségeknak meg-sértődése nélkül nem mulathattyak-el tellyességgel gondjokat és igyekezeteiket egyfzers-mind más szükséges czikkelyeknek ki-dolgozá-fokra-is fordítani.

II.) Vagynak némelyek, a' kik azt állit-tyák, hogy minden egyéb dolog maradhat: az Oskolák dolga, és az Ifjaknak jó neveltetések a' fő és leg-első dolog. Mellyre közönségesen is-mét azt lehet mondani: hogy a' Tárfaságnak a' fellyebb mondottak fzerént, tellyesfággal nintsen hatalma, magát csak egy tárgyhoz kötni. To-vabba, kétség kívül, itt főképpen a' Nemzeti
Alsó

Alsó Oskolákrol vagy on szó, mellyekben három dologra lehet figyelmezn i. A' Magyar Nyelvre, a' tudományos és erköltsi szükséges esméreteknek eleire; és az élet' modjára 's egész ség' fenn-tartására intézett gyakorlásokra. Rendre vévén,

1. Tsalhatatlanul, a' Társaság kötelefsége, a' Nyelv Eleinek jó és fundamentomos megtanulásokra szolgáló jó kézi könyvetskéket dolgozni és dolgoztatni; 's leg-elébb-is a' Nevek' hajlásoknak (*Declinatioknak*), és Igék' változásoknak (*Conjugatioknak*), jó Forma példáit (*Paradigmáit*) közönséges sé tenni, és azokrol, a' Tudós Társoknak ítéleteket vévén meg-jobbitva ki-adni. Hasonlóképen

2. Más olyan hasznos kézi könyvetskéket is készíteni az Alsó Oskolák' számára: mellyekben az olvasás, írás, éneklés; továbbá az Íteni felelemnek; jó erköltsnek, és ennek szabotázására rendelt fővebb büntető törvényeknek; a' gyermeki 's polgári kötelefségeknek; számvetés mesterségének, 's ha melly Tudományok és Esméreték, még szükségeseknek ítéltetnének; azoknak-is elei jól elé légyenek adva.

3. Abban-is idővel leg-alább helyyes és Hazánkhoz alkalmaztatott 's állapottyához szabott Utmutatásokkal igyekezni: hogy a' külső, ugy nevezett, test-gyakorló, nevezetesen a' Szarvasi Oskolának példájára állitá ndo Oskolák' számára,
a'

a' Tanitok' eleibe, jó modok irattasának, és minden Oskolák' számára elébb-is jó alkalmas Tanitok készítésének.

A' mi az Oskolák rendiben a' nevezett munkáknak készítéseket nézi, az ugyan annyiban, a' mennyiben a' szükség, vagy nagyobb tökéletességre való vitetések kívánnya, a' Társaság kötelessége; minekutánna az ilyenekben pró át tészen, azokat bőltsebb meg-ítélés és meg-határozás végett a' Felsőbbségeknek eleibe terjesztvén: de ellenben, hogy ilyen Nemzeti Magyar Oskolák, a' hol illik, mindenütt fel-állitassanak; jól el-rendeltefsenek; és senki a' felsőbb, vagy Déák Oskolákba, addig míg az alsobbakat nem végezte, ne mehefsen: az a' Felsőbb Igazgatás vagy kerületi Fő Tiszteknek, a' helyiségek és környül állások mivóltához alkalmaztatott bőlt Rendeléseket várja. Nemes Báts Vármegyéből, a' mint dítsérettel hire vagyon, ennek némelly példáját lehet venni. Vagy, ha ezt az igyekezetet, mint-egy Társaság' formájába tetszenék út- ni: az ilyen Társaságokat, minden kerületekben, a' fő helyiségekben 's környékben lakó Tudófokból és be-biro Uraságokból kellene formálni; egy ilyen Társaság-is munkát és szüntelen való helybéli figyelmetességet kívánván, minden helységnek maga különös környülállásaihoz képest: mely ennek a' Társaságnak mind erejét, mind látása' határozatját fellyül haladó dolog:

III.) Máfok azt ajánlják, hogy a' Tárfaság, aprósággal ne töltse idejét; ebből kevés haszon, ellenben fok idő vesztegetés következik. Egy Tarfaság tekintetéhez illő foglalatosság a' volna: hogy a' tudós Hazafiak által, elsőben eredeti munkák, de fő és jó munkák készíttessenek. Iraftanak-meg p. o. a' Haza Történetei; a' közönséges Történetek; Haza földel-írása, Természeti Esmérete vagy Historiája, és mas minden Tudományok: azután a' régi és mai külső országi vagy hazai idegen nyelveken irt Remekjei az elmének, és minden rendbéli Tudományoknak; nem különben a' szép Utazások fordíttatásának, és a' Tarfaság' költségén's nyomtató műhelyében ki-nyomtatattván, adattatásának oltson. A' melly szép ajánlas igen meg-egyezik emé gondolattal, mellyet a' tudós Hazafi Révai Miklos Úr, egy Magyar Tudós Tarfaságról formálván, annak Rajzolatját, a' Magyar Országi Méltóságos Rendek eleibe terjesztette, és munkában, de még függőben vagyon. Uri és nagy Gondolat! De méltoztatnak a' jó Hazafiak meg-ítélni, hogy a' fellyebb említett közönséges okon kívül-is, nagy illetlenség és csak munka szaporítás volna, Erdélyben ugyan azt kezdeni, a' mi Magyar Országban már indulojában vagyon. Azután azt-is, hogy egy ilyen nagy igyekezet, még most, ennek a' ki-tsing *Proba-Tarfaságnak* erején fellyül vagyon. Sem töke pénze, sem könyv nyomtató fajtoja, se könyves boltja nintsen. Mellyeket csak ugy reménlhet ezután, mint szerentsés és hoszizás
igye-

ügyekezetének gyümöltseit. Most pedig ott kezdeni a' hol végeznie kell; nem-is tartaná a' legnagyobb okoságnak. Nem fogja azonban elmulatni Munkás Társait, sőt más tudos Hazafiatis arra serkengetni, hogy a' Nemzetnek, mind szép eredeti Íráfokkal, mind pedig a' szebb és szükségesebb könyveknek fordításával szolgáljanak, és tehetsége szerént, minden segedelemmel-is kíván lenni. De által látja könnyen akárki, hogy az ilyen dolog, elsőben erőltetést nem szenved; azután, tsak maga tudhatván minden ember, mire légyen hajlandosága, vagy elégséges készülete: a' dolog' természeté éppen maga nem engedi, hogy az efféle munkáknak készítése, mint a' kender, font számra és pázmára, darabonként, egymás után, osztásék ki. A' ki egy könyvet akar írni, a' készületeken és tehetségen 's üress időn kívül, hajlandóságának, sőt bizonyos eleven érzékenysége-nek-is kell a' keze alá vándor dologhoz lenni; es mind a' tárgyal, mind a' Magyar nyelvvel, tökéletesen birni. Szomorán tapasztaljuk, hogy a' Nemzetben, a' leg-tudósabb es érdemesebb Urak közül fokban, egy *Pray*, egy *Katona*, egy *Kováchich*, egy *Benkő Ioséf*, *Veszprémi*, *Grossinger*, *Engel*, *Eder*, inkább szeretik déákul írni, mint magyarul.

IV.) Panaszolnak, és azt mondják, hogy a' Magyar nyelv, eddig, a' mig senki nem kívánta mivelní, ékefiteni, rogyogtatni; épségben meg-maradott: most, mióta mivelní kezdették, szem-

szemlátomást el-rontatott, és rontatik naponként, vagy erőltetésből, vagy tzi-frázásból, vagy tudatlanságból, vagy a' különösségeknek és nem közönséges szaj izü szollás formáinak 's ujj és többnyire hamis kohoban vert szoknak formálásával, a' tiszta szép nyelv mintegy meg-szeplőtettetett; és az a' kívánságok, hogy mintsem egy Tárfaság az ilyen idétlenségeket szaporítsa, inkább a' nyelv mivelésnek hagygyon békét: vagy ha folytatni akarja, igyekezzék a' nyelvet az afféléktől, mind meg-örizni, mind megtisztítani. A' helybéli Munkás Tarlok ugyan, az Ujjitásoknak közönségesen tellyességgel nem baráti; és azt reménlik, hogy el-jő talám az idő, midőn a' ki-jövő ujj könyvek, mind tárgyokra mind magyarságokra nézve meg-visgáltatván, és elő adatván; a' benneke elé-fordulo hibák-is ki-fognak tétettetni. De a' Tárfaság, ezt a' modot, nem azok közül valonak tartja, mellyel kivalt most első bé közföntesével Erdemes Tárfainak 's közönségesen a' tudos munkás Hazafiainak nagyobb szzeretetekbe magát ajánlhassa. Ugyantsak azt reménli, hogy az Erdemes Hazafiak közül, nem fogja roszfz néven venni senki-is, ha az élő nyelvben lévő külömbiségekből, sőt némelly ugy nevezett hibákból-is, a' közönségesebbeket, valakinek neve említése, és személyes meg-sértődése nélkül, valamellyik Társ ki-dolgozza, vélekedésének okai-is fel-jegyeztetvén; és azt a' gyengébbeknek világosításokra, 's a' nyelv külömbiség jövendőbeli egyeztetésére; mind pedig nevezetesen, az Irok' vigyázásának serkentésére, közönségessé teszi.

V.) Leg-nagyobb és fényesebb gondolat azoké, kik azt mondják, hogy mind az afféle hibák jobbitása, mind a' beszéd mester-sége 's regulái körül való forgalodás, késő és apro ha-izontalan munka volna. A' Görög nyelvet egy *Homerus*, és *Demosthenes*; a' Római egy *Virgilius* és *Cicero* 's hasonló nagy embereknek hal-hatatlan munkái emelték dicsőiségeknek tetejére; a' kiknek tollakat. soha egy Görög és Déák nyelv művelő Társaság se vezérlette: a' porá-ból meg-elevenedett *Phoenix* halhatatlan íróját, a' *Telemachus* fordítóját, *Pázmánt*, *Illyés An-drájt*, *Pétzelit*, nem lelkesítette Magyar nyelv művelő Társaság; és nyelvek a' magyarságra nézve, arany nyelv, 's munkáik, halhatatlanok. E' volna, azért, a' nyelv-művelésnek leg-könnyebb és egyetlen egy mester-sége: hogy a' Társaság ké-szítene ezeknek munkáihoz hasonló szép mun-kákat; olyan remek munkákat, mellyeket a' régi és mai külső Országi szép elmék munkái-nak melléjek lehessen tenni.

Ebben a' pontban igenis örömezt meg-egye-zik a' Társaság, és azt tartja, hogy ha *Teren-tius*, *Cicero*, *Caesar*, *Virgil*, *Ovid*, *Horatiz*, 's más szép külső Irok' nyelvéhez, hasonló nyel-vel ír valaki magyarul; a' Magyarság szépsé-géhez és tisztaságához, a' tárgynak méltóságát, és érzékenyítő elő-adását-is melléje kötvén: en-nél semmiféle más mód, nagyobb betűleletet a' Magyar nyelvnek nem tsinálhat; 's annak te-kintetbe való hozására, jobb és rövidebb utat

nem találhat. Ennek, kicsinyben, és mintegy kezdetben találjuk-is élő példáit; és olyan példáit mind a két Hazában, melyeket, mind a' gondolatra, mind a' nyelvnek kellemetességére nézve, a' régieknek ditséretes példai mellé lehet tenni. Nagyban sem hozatik kétségbe hogy a' Nemzetben, *Terentiusi* tisztasággal; *Ciceroi* ellene állhatatlan győzedelmes szépséggel és erővel; *Caesari*, együgyű, de fülbe mázzó elő adás tehetségével; *Virgiliusi* gondolatok' felségével; *Ovidiusi* édes elmésséggel; és *Horatiusi* hathatos, beható böltsésséggel bíró szép elmék ne találkoznának. Ezek előtt, a' Tárfaság felkelvén székeből, és öröm könyvekkel áztatván ortzájokat, átyafiságosan meg-öleli őket. De kik légyenek, ezek a' szerentsés Hazafiak; még eddig nem esmérhettemeg. Mert hol keresse őket? Az Igazgató kormányja és Itélő-Székek mellett? melyek a' Tisztességre vágyódókat, a' betsület árnyékának fényes játékaival; a' szegényeket pedig, életek módjának könnyebbítésével, a' Nemzetben, a' szép Tudományoktól el-rabolják; és azokat, ha ki-tsiráztanak volna-is, el-hervasztyak. A' mezei Gazdaságnak és városi mesterségeknék barátjai között é? Ezek a' mesterségek egéfsz emberet kívánnak. Hol keresse hát őket? Az Angliai Fő iskolákban, igen szép rendtartásnak látszik az: hogy ha kik a' Tudományokat akarják művelni, azok a' Kollégyomokban, holtig, jó fizetés és tartás mellett élhetnek. A' volt *Iésus Tárfaságában*-is nem alább való volt az, hogy a' kik a' Tudományokra réá váltanak, azok

zok egyéb iskolai dolgok gondjaitól ürefsek lehettenek. A' Tudományok mezején nem tehet senki nagy lépést, hanem vagy egy nagy Ur, mint *Caesar*, *Cicero*, *Plinius*, nagy világban él, és egyszersmind ürefs orai vagynak; vagy a' ki életére megkívántato minden gondoktól ürefs lévén, egyszersmind, mint *Virgil*, *Horátz*, *Plutark*, *Kornides*, a' Tudományt szerető nagy Urak oldalok és asztalok mellett 's társalkodásokban, a' nagy világgal meg-esmérkedhetik. De vagy *Augustus*, *Trajanus*, Mátyás Király, 's hasonlok nintsenek; vagy *Virgil*, *Horátz*, *Plutark* és *Kornides*, nem találathatnak-fel, és nem esmérthetnek-meg többé. Illő hogy magok magokat felséges munkájokkal jelentsék. A' palya-futásnak piattza meg-nyitattott, és a' győzedelmeft a' borostyán koszuu várja: tsak probát tetsék tenni. A' *Cicero* halhatatlan beszédei kereferlen mindennapi szókkal vagynak írva, mellyeken sem az óság penészfize, sem az ujság íze nem érzik, czifraság és elmélségek tsillámló fényei nélkül; a' szolgáló léány-is meg-érthette. Ellenben a' tárgy, érzékeny elő-adása, fel-olztása, ki-dolgozása, természet és igaz, a' beszéd kerek, a' szajj meg-telik véle, a' nyelv nem akad fenn rajta, a' fület meg-tölti, és gyönyörködteti; a' gondolatok méjjségén, mint egy hajo a' méjj tengeren, tsendesen, érezhetetlen nyugalommal mégyen az értelem. A' mi több, a' szók és ki-fejzések, abban a' bőv beszédben, ugy a' gondolatokhoz és dologhoz vagynak szabva, hogy értelmes ember és helyyefen, egy szót-is, sem ki nem

vethet belőlek, sem meg-nem tserélhet benne; De ha kinek, a' Romai ékesen szollás Attyával egybe mérkezni, mérészségnek tessenék: tessék az elmének és ékesen szollásnak leg-alább alsóbb hurjain ajándékait meg-probálni. Egy Magyar Bujdosó Ifju, írt 1747-ben, Londonból, tengeri varju tollával, a' mint írja, egy pár levelet Erdélybe: egyiket Néhai Gubernator Grof Haller Iános; másit ugyan Néhai Grof Vas Miklos Uraknak. Ezekben igen eleven érzékenységet mutatja Hazája virágzásához, és a' többi között az egyikben azt írja: hogy a' *Bodleiana* híres *Bibliotheca*t meg-nézvén, nagy keserűségével tapasztalta szívének, hogy nem csak egy Magyar könyv, de még egy Magyar írta könyv is benne nintsen; holott a' Rätz nemzetbeli *Phaedrus*nak Írása, drága kötésben és atzél lantzan, az elsőb Írások' rendiben áll. Tessék azért valakinek, bár csak a' *Phrygiai Aesopus*' pályáján meg-indulni, és a' Farkas és Lárányról írt meséjinek eredeti párját írni; vagy a' régi Böltségeknek bölts találmányait, a' Magyar Nyelv tulajdonságaiba úgy fel-öltöztetni, mint a' Németben, *Gellert*; és a' Frantziában, *la Fontaine*, a' magok anyai nyelvekre nézve tselekedtenek. A' Tárfaság igen örömeft várja az ilyen szerentsés Remek munkátskáknak példáit, és a' tudos Tárfok közül, ebben a' gondolatban fokan meg-egyezvén, bizik hogy ezek közül az érdemes Urak közül, a' kiknek kötelességbéli foglalatosságok meg-engedi, valamellyik első kíván lenni. Az ilyen ohajtott betses Darabots-

rabotskáknek, a' Tárfaság ki-adandó munkáinak, második részében, mellybe a' Hazát 's ennek esméretét illető Darabotskáknek; és a' harmadikban nevezetesen, mellybe minden remek munkáknek, elme és ékefen szollás Darabjainak helyyet szánt, igen nagy örömmel helyyet-is ad.

VI.) A' Tudos és Munkás Hazafiai végtére azt várják, hogy a' helyybéli Tárfok, munkájoknak és igyekezeteknek 'sengéjét mutatván, abban példát adjanak, mellyből a' Tárfaságnak czélját, és munkálódásának modját meg-látván és meg-érvén, tulajdon igyekezeteket a' Tárfaságával egybe köthessék. Ezeknek az Érdemes Uraknak, ezennel elejekbe téfzi a' helyybéli kicsiny Munkás Tárfaság, csekély munkálódásának első 'sengéjét. Jól vészti eszébe, hogy tsekély-sége és fogyatkozásai, a' Tudófokat szánakodásra fogják gerjesztteni: de aval vigasztalja ellenben magát, hogy a' munka' rendiben találtató hibák és fogyatkozások, nem magáé tulajdonképen; mivel tehetségéhez 's az időhez és kevés számához képest, a' mit lehetett, mindent véghez vitt: hanem tulajdon övék, azoké az Érdemes Uraké, a' kik magok világát, segítségét és bölts tanátsát, mellyet ezután atyafiságofon reménlünk, a' Tárfaságtól és a' munkától most előre meg-húzván, azt annyi héjánofsággal engedték világ' eleibe menni, a' mennyit éppen benne tapasztalnak. Ugyanis a' Tudos Urak, mind a' mondottakból, mind a' Munka rendiből böltsen méltoztatnak által látni: hogy ennek a'

Tár-

Társaságnak és Munkáinak tárgya, tulajdonképen nem egy olyan munka akármelly nemből, a melyet egy különös személy véghez vihet 's annak-is kell-vinni; hanem olyan tárgyak, melyek igazán csak Társaságot, köz tanácsot, barátságos értekeződést és fejedelmet kívánnak. A' minémű próbák, ha a' Társfokban fogyatkozás vagyon; leg-alább annyi részben fohatókélletek nem lehetnek.

Ennek a' közelebb elé fordult szónak, Tökélletes, alkalmatossággal továbbá, szabad légyen meg-jegyezni: Hogy az említett ékesen szollás Remekjében készült, és a' világ' eleibe is, ha a' Bé-küldők úgy fogják kívánni, olyan név alatt terjesztendő Darabokon kívül, a' Társaság, a' több munkáit nem kívánja úgy vétetni, mint tökéletes Munkákat és Remekeket: hanem csak mint igyekezetének, ambar tehetsége szerint munka alatt forgott, de csak gyenge próbáit. És akár a' gondolatban magában, akár a' tárgy ki-dolgozásában, akár az irás, szollás és ki-sejzések rendiben, ha tudos vélekedéseket, helyes okait melléjek tévén, a' Társasággal közleni fogják; azt halhatatlan örömmel fogadja: és azokra nézve, kik meg-fogják engedni, melyet mindenektől igen bizodalmosan kér; maga-is magának, a' bé-küldendő Darabokra nézve, okkal és móddal azt a' szabadságot venni bátorodik.

III. BÉ-VEZETŐ CZIKKELY.

A' beküldött Czikkelyekkel valo bánásrol.

A' ki egy gondolattyát világ' eleibe kívánnyá erefszteni; kétség kívül azt akarja: hogy a' gondolat mellett az a' munka, és fárattsága-is, melyet annak épületében, el-rendelésében, fel-öltöztetésében, és elő-adásának tulajdon módjában tett és tartani kívánt, úgy esmértefsék-meg a' világtól, a' mint ő azt szülte. Meg-kivánhattya azért, 's kétség kívül meg-is kívánnyá minden Erdemes Bé-küldő, hogy gondolattyá épségben maradjon, annak se nyakát, se szárnyát ne szegje senki, se fel-ne-tserélje; annak épületében és el-rendelésében tett fáradságának nyoma el-ne töröltesék, vagy meg-ne zavartassék; öltöztetésének 's elő-adásának tulajdon az a' módja és rendi tartassék-meg, mellyel bé-küldetett. Mert különben, a' betsületes Ember munkája csak egy ideitlenséggé, egy váltott gyermekhez hasonlo tereméssé valnék, mellyet a' Bé-küldő maga sajáttyának józanon nem esmérhetne, 's méltán nemis tarthatna; és a' világ se tudná, hogy a' ki-adott munkák érdeméhez és betséhez illő közfönet, tisztelet vagy jutalom adójával kinek tartozik. Feltéven azért, hogy a' ki egy olyan kedves szülötyét, minémli az eleven főnek egy gondolat 's egy munkátska, a' Tárfaságnak olly

olly véggel mutatja-bé, hogy az, több attyasí-
val együtt a' Tifzteség' Templomának Czime-
rei közé tétefsék, az: egyfzersmind minden re-
kintérben ugy el-készíti, és maga rendiben 's ne-
mében olyan illendő modon öltözteti-fel, hogy
ezt a' tifzteséget meg-érdemelhesse: természet
szerint, hogy a' Tárfaság nem tartya szabadnak
abban meg-illetni sem magát a' gondolatot, sem
pedig annak épületét, el-rendelését, és írása szok-
lása 's elő-adása módját, melly a' fel-öltöztetése.
Ugyan-is az Iroknak és Írásoknak tulajdon külö-
nöségek, a' mint nevezik, *Characterek*, mind
azoknak az apró és nagy különöségeknek sum-
májában áll, mellyek minden Ironak és Írásnak
csupán tulajdonai, 's másokkal nem közösök, a-
kár jók és szépek légyenek azok, akár talám
ollykor jobbithatók-is. Mellyeket meg-változtatni
mind illetlen, mind káros volna.

A' Magyar Nyelv-mívelő helyybéli munkás,
egybe-fzedő, és ki-ado Tárfok' azért, a' bé-kül-
dendő 's bé-adádo muakák meg-ítélésében ilyen
formán gondolkodván, tellyes bizodalommal
vagynak: hogy senki nem fogja őket olyan ala-
tson gyanu alá vetni, és attol féltetni, hogy a'
jozan-okofság' törvényei ellen, magoknak a' Ha-
zában valami illetlen felsőséget, 's mesteri, vagy
mintegy *Dictátori* hatalmat kívánnyanak venni,
's hogy tollakat a' tudós Szerzők tollainak mint-
egy hatokra tévén, azoknak éleket ki-húzni, vagy
őket leg-alább meg-tarkázni mérészeljék.

Természet szerént való dolog lévén pedig, hogy a' melly munkákat a' Tárfaság' neve alatt, a' munkás helybéli Tárlok ki-adnak, azokat annyiban magokéva tegyék; és így a' ki-adásban, mind a' bé-küldőnek, mind a' ki-adóknak, mind nevezetesen az egész Tárfaságnak betsülete forogván: semmiképpen el nem kerülhetik, hogy a' munkát, minekelőtte ki-adják, szorgalmatoson meg-ne nézzék, meg-ne vizsgálják, és mind a' Tárfaság czélját, mind a' gondolatot, mind annak kidolgozását, és elő-adása módját 's fel-ölköztetését egybe vetvén, meg-ne ítéllyék, hogy azt magokéva tehetiké, vagy nem? Ha melly munkát magokéva nem tehetnének, arra nézve, a' Bé-küldő nevét tellyeséggel meg-kimélvén; a' mellyet magokéva téfznek pedig, abban a' Szerző hite és engedelme nélkül, kivévén a' penna vagy emlékezet botlásait semmit nem változtatván, Melly a' bé-küldendő munkák meg-ítélésében a' Tárfaságnak fő törvénye.

Méltó kérdések adván pedig magokat elé, akár a' tárgyra, akár a' nyelvre, vagy más tekintetekre nézve; ekkor a' Tárlok, kötelefségeknek esmérük: hogy azokat jól meg-batározzák, 's magok vélekedések szerént való okaikat és gondolattyokat, röviden, de fundamentomodon melléjek tévén; e' szerént, minekelőtte a' bé-küldött munkát ki-adnák, a' Bé-küldővel barátságoson és tudós értekeződés' formájában közöllyék, és a' választ bé-varják.

Mellyek fzerént, nyilván lévén mindenek előtt, a' kik ennek a' Tárfaságnak lelkét esmérlik, hogy ez, nem olyan tulajdonképen való *Tudos Tárfaság*, hogy tudós Könyveket írjon; nem-is tulajdonképen való *Gyűjteményes Tárfaság*, hogy mint a' *Magyar Museum* és *Urania*. Érdemes ki-adói, tsak a' kész darabokat adják ki: hanem hogy egy valóságos Munkás Társaság légyen. Ettől a' Nemzet azt fogja várni, 's a' Tárfok-is azon fognak lenni erejekhez képest, hogy a' nyelvre nézve, annak egyeztetésében, gazdagításában, közönségesítésében, tanulása könnyébbítésében és fel-emelésében; továbbá, a' Hazára nézve, ennek régi és mostani lakosai, állapotja, történetei, termései, régiségei, rend tartásai esméretében; hasonlóképen, a' tudományoknak, mesterségeknek 's ezekben a' szépek, jonak, a' jó iznek, könyveknek esmértetésében, és közönségesen mind azoknak a' nagy készületeknek mellyek a' mondottakra meg.kivántatnak meg-mozdításokban 's meg-fszerzésekben magok-is a' Munkás Tárfok igyekezzenek, 's arra másokat-is ferkentsenek, az Ifjabbakat vezérelvén és a' kész elméket egybe-kötvén. Továbbá, hogy az ezekről 's hasonlokról való szép eredeti gondolatostkákat, készületeket 's igyekezeteket bé-vévén, azokról léjendő atyafiságos értekeződések által, a' bölts és tudos Haza-fiainak tanátsokkal és segedelmekkel, azokat mind nagyobb és nagyobb tökéletességre vigyék; Nem mint egy Nemzeti fő Itélő, a' mint nevezik *Censura* széke, hanem mint munkás

kás értekeződő Társaság, mellynek igyekezete és munkássága által, a' szép elmék, a' barátságnak kötele által egybe-köttetvén, a' munkás tollak vezéreltetvén, az igaz és ártatlan eszméreték uttyai meg-nyittatván, az ebben tett vagy téjendő jó gondolatok és munkák közöltesenek és forgásba hozassanak; a' kétségben lévő nyelvet és történetet illető kérdések, az értekeződés' uttyán, mintegy magoktól meg-fejtődjenek, és mind a' Haza és Nemzet eszméretére, mind a' közönséges gondolkozás' módjára nézve, a' tiszta, egyenes, igaz és szabados eszközök, utak és modok meg-nyittatván; egyfzersmind ellenben, a' rosznak veszett ösvényei roszfz felekről 's ártalmas vóltokról meg-esmértetsenek és gyepebe hagyattassanak.

Mert azt fel-tenni sem lehet, és hofzfazon említeni-is szükség felett való dolog, hogy egy olyan nemes Társaság, minémű a' Magyar nyelv művelő, olyan munkát bé-végyen, vagy Világ eleibe kívánnyon eresztieni; mellyben akár egyenesen, akár oldalaslag, az Isteni Félelem, Keresztyéni Szent Tudomány, jó Erkölt, Haza Törvénye, annak valamelly Rendi; továbbá Nemzeteknek, Lakosoknak, vagy különös Személyeknek betsületek meg-sértetnék; sőt valami roszfzra való czélozásnak árnyéka-is tapasztalhatóképpen ki-tetfzenék. Ha egy Munka, effélé-ről, akár melly mézes szín alatt méltán csak gyanus lehetne-is; az illyent, hogy Világ eleibe terjeszfzék, a' Törvényeknek szentsége 's

a' Munkás Társfoknak azokhoz való tekintete és az Illendőség meg-nem engedik.

A' nemes Haza végtére, és az egészsz Nemzet, nem tarthatná igen nagy betsületnek attól a' Társaságtól, mellyhez közönségesen olly tökéletes hajlandóságát bizonyította előre: ha azt kéntelenítenék tapasztalni, hogy a' Társaság véle igen gyermeki lábon bánik; csak édes-ségekkel tsalogattya; aproság encsenbencsekkel mndlattya; és az érdemes tudós tárgyakat-is, mint a' mesét, a' Tudománynak szokott czimerei és készületei nélkül téfzi elejébe. Ez, nem lenne kevesebbet; mint az egészsz Nemzetről, 's a' Hazában az Esméreték és Tudományok alapatjáról igen tsekélyül itélni; 's azt mint boldogtalan árvát, örökös gyermekségben, mintegy tutorság alatt kívánni tartani. A' próbált tudós Társfoknak ennek értelmét magyarázni, csak betsületekben való piszkálás, és által látások mértékében való kételkedés lenne. Azok pedig, kiknek az ilyen közönséges igyekezeteknek méltóságát meg-esmérni, még modjok es fzerentséjek nem vólt, meg-fogják magok bizonyosabb vezéreltetésekre azt a' szükséges Jelentést engedni: Hogy a' nemes Nemzet elejébe tétetendő Czikelyeknek, a' Tudományoknak minden Czimereivel és illő készületeivel fel-kell ruháztatva lenniük; az Eredeti Daraboknak ugy kell elé-adattatniak mint Eredetieknek; a' Fordításokban, az eredeti kűtfejeknek meg-kell neveztetniük, a' bizonyításokban, a' bizonyító helyeknek,

nek, és kitől? honnan vétettek? a' mint illik, a' Tudósnak szokások szerint, fel kel jegyez-
tetniék, hogy az Olvasó, a' Munkának érdemé-
ről, 's elé hozott bizonyításoknak igazságáról tökéle-
letesen ítélhessen; 's az igazságot, vagy gondolatot
ha tetfzik, tovább-is nyomozhassa. Az igaz
Műhelyekből és kohókból költ tze'os művek-
nek bersületeteket, a' tartya fenn: hogy a' ré-
gi bé-vett jó szokás és rend-tartás szerént,
egyenként mindenik Darab, a' Műhely vagy Ko-
ho Czimereivel meg-petséltetik.

IV. BÉ-VEZETŐ CZIKKELY.

1794-ben Sz. Jákab Havának 21-dikén a' Munkás Társók Gyűlésében Fő M'ltoságu Királyi Kormányozó Urunk Excellentiája előtt tartott Beszéd.

Ez a' közönséges Öröm Innep napja; ez a' jeles és számos Társasági Gyülekezet; és Excellentiának Nagy M'ltoságu Személye Kegyelmes Urunk! Kit ennek a' Társaságnak Fején, mint M'ltoságos Elöl Ülönket vagy on szerentséknk tisztelni: mind ezek a' szelid örömöknek megannyi Nevezetei, azoknak az örömöknek gondos szülőjére, az 1791-dik esztendőre emlékeztetnek bennünket. Az az 1791-dik esztendő Hazánkban Kronikát, és dicséretet érdemel. Az abban szerzett Országos Végzések betűletére vagynak a' Nemes Rendeknek, 's Néhaj Felséges **Leopold** jó Fejedelmünk emlékeztetét a' Magyar Nemzetnél meg-édesítették. A' Törvényben, és **II. Leopold** Joságában vetett Bizodalom, és az okofsággal mérséklett szabadságnak elevenítő Lelke, tsudát tette nek közöttünk. Mintha attól az időtől fogva Hazafiak volnánk; mintha az az Egész, melly Hazának nevezteik, dicsőséges Fejével, és Nemes Testével együtt, az egyesség Lelkétől kezdene elevenkedni, és mintegy élni;

és

és mintha az az egész Test, nem gyermeki vezető pola kötönél fogva, hanem maga erején és lábán kezdene maga boldogsága után járni, és maga nyelvén szollani! Szabad légyen ezekről a' szép és kellemetes dolgokról bizonyos *Mint-hával* szollani még most. Azt pedig nem a' Királyi Felségben vetett bizodalomnak gyengeségéből: mivel dicsőösleges Fejedelmünk' ki-nyilatkoztatott Kegyelmeisége annak a' bizodalomnak nevedését érdemli; és annak csomoja bizonyoson minden igaz Hazafiában tellyes mértékre nevedett-is. Nemis azoknak a' Haza-Attyainak jó szivekben való kétségeskedésből; kiknek kormányra tanult, és meg-bizott kezekre Felséges Uralkodónk, és rész fzerént a' Haza-is a' közönséges és személlyes boldogság' bölts sáfárlását bizta: mert a' mi időnkben ezeknek minden selekedetek az Uralkodo Törvényes köz-Johoz való változhatatlan Indulattyának olly bizonyos jelei; mint az Orában a' mutató, a' belső rugóságának. Nem ezekből az okokból szollok azért *Minthával*, hanem inkább magam mérsékléséből. Mert minél több okát találok ilyen boldog környül-állások' vidám kezdetében örömemnek; minél inkább kívánom azt az örömet meg-állandosítani, 's maradékunkra nevedéssel botsátani által: annál több okát látom, hogy azon örömtől magamat meg-vakítani ne engedjem; hanem Hazám' állapottyáról jozanon gondolkodjam. Meg-emlékeztvén arról, hogy annak fzerentsége szinte olyan változándóságok alá vagon vettette, mintegy különös emberé, és az

azon

azon való öröm a' jozan/mérséklést, 's az annak gyámolítása körül való gondos forgolódás, a' maga hittségnek el-kerülését szinte úgy megkivánják: mint maga Személyes állapota megkiványa akár kinek.

Csudának nevezem pedig Hazámnak azt a' szzerentsés Valtozását, hogy nevezetesen Eleinek viselt dolgaira ügyelni, és maga nyelvén kezd szollani: és úgy itélek, nem-is mondok igen nagyot. Ugyan-is úgy gondolkodom, hogy a' mint természeti dolog az, hogy egy élő-fa természet szzerént ugyan fel felé, és egyenesen nőjjen; de ha egy akármí okból meg-horgad, félen nő, vagy le dől, úgy maradjon, és maga erejétől fel ne alhafson: úgy természet törvénye az-is; hogy egy Nemzet, vagy egy különös Ország természet szzerént ugyan maga erején álljon fenn, 's a' többi között maga mult és jelen való állapotjának esmérétére törekedjék, és kiváltképpen maga Nyelvén-is befzéljen; de ha egyszer ezekben hiba esik, 's a' hiba szokás által meg-erősödik; akkor arra, hogy régi természeti állapotjára visszafiztettesék, maga ereje elégséges ne legyen, hanem külső erő, és mintegy tsuda tétel kívántassék rája. Vallyuk-meg Háláadással, hogy ez a' jó reménységű kezdet, Néhai Felséges II. Leopoldnak, és általa az Egeknek Kegyelmes ajándéka: azon irgalmas Egeknek áldásokból pedig a' Nemes Ország Rendei fáradhatatlan törekedéseknek; és
arra

arra születtett Nemes Szivü Hazafiak igyekezeteknek örvendetes gyümöltse.

Excellentiád, Kegyelmes Urunk! böltsen méltóztatik engemet érteni; hogy a' Hazai két Nemes Társaságokrol szollok; mellyek az élet magvát, és az elevenség Lelkét mintegy Felső hatalmu Jó féle Erőtől Excellentiádtól vévén, az említett 1791-ben fogantattanak, és azután születtettének-is. Ezek a' Nemes Társaságok; egyik a' Kéz Írások' Társasága, és a' másik az Országos derék Magyar Nyelv-mivelő Társaság; mellynek ut készítő Postája, ez a' kicsiny Társaságotska, melly Excellentiádban ez helyen Tápláló Dajkáját, és Vezérő Igazgatóját haládatósággal tiszteli. Excellentiád méltóztatik arra-is kegyesen emlékezni, hogy a' Magyar Társaság gondolattya mintegy első szülött vala, és a' Kéz-Írások ki-adásáé a' második. De az ifjabbat Excellentiád közelebbről vévén tulajdon maga szemé és gondvifeléfe alá az a' Társaság 1792-ben szereztséfen formáltaték; és már elkezdett Nemes igyekezeteinek és ajánlásainak tellyesítésével a' Hazát és Nemzetet minden órán meg-is fogja örvendéztetni. A' másik, ám-bár a' Nemzet és Haza ajánlo Könyörgéseivel kísértetett légyen-is a' Fel. K. Székhez, de több tudományos Czikkelyekkel lévén egybe-kötötte, mellyek további vizsgálódásra eresztettének, mind eddig meg-nem születtethetett: már három esztendeje hogy nyugszik, és a' Hazánk 's Nemzetünk boldogságára Ott álló boldog Lelkek mikor fogják azt a' szerentsés órát elé hozni, hogy

meg-születefsék; a' jövőndő idők setét paplan-nyával bé vagyon borittatva.

Azonban némelly kevés számu Hazafiak egy mérész probát tettek kegyelmes Urunk! és egy Magyar Nyelv-mivelő Ut készítő Társaságotskának rendit ki-fzabván, bátorkodtanak azt Excellentiádnak bé-nyujtani, 's Excellentiád kegyes Helyben-hagyását meg-nyervén azt tsak a' minapában lafsan lafsan formálni. Ugy gondolkodtanak t. i. hogy a' Nemzetünkhez igen kegyes, és Anyai Nyelvünk elő-mozdítását Atyai Szívén hordozó kegyelmes Király Népei Bóldogságára intézett Sz. Céljai ellen nem vétenek semmit-is; sőt a' Felséges Rendelések szerént a' Nemzetben fel-állott Magyar Oskolák virágzására a' nyelv-tanulása 's tanítása könnyebbítésében ezközül léfznek; továbbá azoknak a' Haza Attyainak, kikre az Országos Társaság fel-állításának módja ki-dolgozása bizatott, egy eleven példát tévén elejekbe, Tanátskozásokot, és végzéfeiket könnyebbitik; azoknak a' foglaltos tollaknak, kik Nemzetünkben világot akarnak gyujtani a' gondolat és világosítás szabad és ártatlan tágas utait meg-mutatják, hogy tilalmas ösvényekre ne tévellyedjenek; és végtére eme jövőndő Nagy Társaságnak utat készítenek, hogy az, annak idejében magát annál könnyebben és tökéletesebben formálhassa. Ez a' Társaság Kegyelmes Uram! még 1793-ban Karátson Havának harmadikán állván öfzve, Excellentiádnak nem tsak kegyes helybe-hagyását, hanem azt a' kegyefségét-is meg-nyerte, hogy annak Elöl-Ülői terhét maga Méltóságos Személyére vállal-

ni méltóztatott. Két Rendbéli Tárfakból áll pedig Jól-tévő és munkás Tagokból. Az eddig tartott nagy Gyűlések vitték a' Társaság egybe szerkeztetésére tartozó közönséges dolgokat; azok a' Munkás Tagok pedig, kiknek kitstiny Se-rege most Igyekezetinek tsekély probáját akarja Excellentiád előtt tenni, és a' mellynek kitstiny Társasága a' jelenlévő Méltóságos Helybé-li Elöl-Ülő Ur hírével és engedelmével formáltatott, különösön kezdették dolgozni és folytatni a' Tudományos Tárgyokat, és a' mi azoknak elő-mozdításokra tartozik, 's azokkal egyben-kötetett. És ezek első Gyűléseket tartották ezen folyó Hónak 15-dik napján, a' másodikat 17-dikén, a' harmadikban olyan szeren-tsétek hogy Excellentiádat mint az egész Társaságnak nagy Méltosagu Fejét, magok közt tisztelhetik. Ha Isten életünket és békefésűnket megtartja, reményük hogy Munkánk első darabját Excellentiádnak bé-mutatván Nemés Nemzetünknek minden órán udvarolhatunk vé e. Most pedig midőn Excellentiád maga kegyes meg-alázodását alázatosan köszönnyük, ajánlyuk egy-fzersmind Munkás Igyekezetünket Excellentiád Atyai kegyes szárnyai alá. Méltóztatásék azokat Méltóságos Elöl-Ülői Hatalmával oltalmazni, segélleni, és mind azoknak illendő folytatására, mellyek segítségünkre 's munkánkra szükségsek; most pedig közelébb arra, hogy rendes Gyűlésünket Excellentiád Elöl-Ülése alatt tarthassuk, minket Atyai engedelmével kegyesen meg-ajándékozni.

RENDES CZIKKELYEK.

I. S Z A K A S Z.

ELSŐ CZIKKELY.

A' Magyar Nyelv' Tulajdonságairól.

A' nyelv Tulajdonságai lévén szinte azok a' pontok, melyekben annak mind Szépsége és tökéletessége áll; mind pedig minden más nyelvektől meg-külömböztetik: a' Magyar Nyelvnek fővebb Tulajdonságait gondoltam gyenge tehetségem fzerént le-rajzolni. Mert ugy vélekedem, hogy azok által Anyai Nyelvünket egy születtett Magyar-is, ha akar fundamentomofabban és könnyebben meg-esmérheti, 's egy Idegen-is kivált a' ki maga Nyelvével már esméretségben vagyon, ha tetszik, könnyebben meg-tanulhat-tya. Azon fellyül, azok között a' Tudofok között, kik Nemzetünk régi eredetének vizsgál-sában izzadnak, nagy kérdésben forogván, hogy vallyon a' Magyarok' Elei Északról Iuhoria Tartományából, vagy szomszédságából jöteneké-bé, a' Finn és Lapon Nemzetekből szakad-ván-ki; vagy pedig Déli Ásiából jöven a' Hun-nusok maradéki 's Törökök, Tatárok, vagy Mun-

galok Attyafiai legyenek: ez által a' Természeti Tulajdonságainak majdoni tiztába valo hozatások által, a' Nyelvek közt valo Atyafiságnak vagy idegenségnek vizsgálása-is segéltethetik. Az *Erlángai Univerfitásban* a' Tudományok körül ditséretesen forgolodo Tudos Hazafi *Beregzsáfszi Pál* Uram, már ebben egy ditséretes Probat-is tett, a' mult 1794-ben a' Magyar és Perfa nyelveket egybe hasonlítván: és Munkája által, az ugyan *Erlángai Philosophusok* Seregétől a' *Philosophia Doctorai*, és szabad Mesterségek Mesterei közzé érdemlette irattatni.

De szabad legyen magamat bővebben megmagyarázni. Ugy volt szerentsém tapasztalni, hogy eleitől fogva, azok a' kik a' 'Sido nyelvet tanulták közönségesen, mint egy a' felső Ablakból bizonyos szánakozással néznek-le a' Magyar nyelvre, és kivált a' Magyar *Grammaticákra*. Nap-keleti eredetű, úgy mondanak, a' Magyar Nyelv: és annak Természetét, Mesterségét, és Tulajdonságait, a' ki a' Nap-keleti nyelveket nem tudja; se nem tudhattya jól, se igazán elő-nem adhattya. Én ugyan a' mi a' 'Sido Nyelvet nézi, úgy vélekedem: hogy a' bizonyosan egy a' leg-régibb Nyelvek közül; de mellyikkel atyafiafabb; a' Magyar Nyelvel-é vagy a' Tottal meg-nem mondhatom. Mivel ha a' Magyarhoz hasonlít abban hogy a' neveket a' Név-más utánnak tételével meg-személlyesíti: a' Tottal-is meg-egyezik abban, hogy nem csak a' Nevekben, hanem az Igékben-is meg-vagyon a'

|Him

Him és Nyöftény nembéli külömbség; melly a' Magyarban éppen nintsen. Azt sem tudhatom, hogy mellyik regibb az Arpád Nyelveé, vagy az Ezdrásé csak azt tudom, hogy az a régi Sido nyelv már régen meg-hólt nyelv; és azért azt ugyan igazán szólva, valójába fenki jól nem tudja, nem-is tudhatja: és ha ki egy hólt nyelvből akarna egy élő Nyelvnek Tulajdonságaival meg-esmérkedni; fonakul gondolkodnék. Azt-is tudom, hogy a' Magyar Nyelv élő Nyelv, és valaki a' Magyarok közül idegen akarmelly nyelvet akar tanulni; annak elébb a' Magyar nyelvet, 's annak tulajdonságait kell tudnia. Továbbá a' Magyar nyelv, egy olyan régi Nyelv: mellynek viragzásainak hajdoni idejéről, a' viselt dolgoknak még a' leg-őfzebb Iroi sem emlékezhetnek. En ugyan midőn a' Magyar Igék, és Nevek változásainak véghe tetlen sok apro, de bizonyos törvények alá vetetett külömbbségeit meg-nézem: ugy gondolom, mintha egy Tanult nagy kép Irónak könnyű etsettyét látnám szemem előtt: melly a' Színeknek Száz külömböző játékot, és mintegy árnyékokat tud adni. Mellyből talám nem tsatom-meg magamot, ha ugy gondolkozom: hogy a' Magyar Nyelvnek még régen, az emlékezettek felett Asiában virágzó nyelvnek; és a' Nemzetnek, egy nagy népes, Társasági életben, 's Városban lakott Népnék kellett lenniék. Annál inkább; mivel leg-alább tsekélly vélekedésem szerént, a' Magyar Nyelvet bizonyos, és meg-határozott Reguláira nézve a' leg-

tökéltetesebb mái Nyelvek közé lehet számlálni. Ki-vételek, a' mint mondják *Exceptio*k, vagynak ugyan benne: de a' leg-szebb közönséges *Régulákkal* bír, mellyek csak egy Nyelvben lehetnek; én leg-alább tökéltetesebb, szebb, és kellemetesebb nyelvet a' Magyaránál nem gondolhatok. Ha kinek a' mit mondtam soknak tetszenék, méltóztassék csak azt a' Fő tulajdonságát meg-gondolni a' Magyar Nyelvnek: hogy mind a' Nevek esetében, mind az Igék változásában, mind a' származásokban, mind a' szóknak egybe-foglalásában, az elő-forduló külömségeknek *Törvényeit* a' Magyar Nyelv nem más Nyelvtől hanem egyedül s egyenesen a' Természetéből veszi; melly a' beszédben csak a' Hang egyeztetésében és a' fület nem sértő s nyelvet nem erőltető vagy botorkáztató szép ejtésben u. m. a' *Hármoniában* áll p. o. nem mondja: *Lábja, Egésségje*; hanem *Lába, Egéssége*. Nem *Hitée* vagy, *Hitéje*; hanem *Hitié, hitinek*. Nem *Fium, Fiud, Fiuja*; hanem *Fiam, Fiad, Fia*. Nem *Szeresj, szeresje*; *Rázzj, rázja*; *vonj, vonja*; hanem *Szeress, Rázz, Vonny*. Nem *Azbol, azval, feltölem, szovatyas*; hanem *Abból, Azzal, felötlem, szovatyas*. Nem *Apámnak Apjának Apjának Apja*; hanem *Apám, Apja, Apjának, Apja*. És ez az ok az, a' miért a' Magyar Nyelvet szépek nevezni; és az Eredeti Nyelvtől, akár mellyik volt legyen az, nem meszszre való a-tyafiságu Nyelvnek tartani bátorodom. Ebben a' részben most csak azt akarom: hogy a' Magyar

Nyel-

Nyelvnek Tulajdonságait, s' természeti tulajdon-
különbségeit a' 'Sido, és más Napkeleti Nyel-
vek hatalmas párt-fogoinak mint egy kitsiny
Táblátskában fzemek eleibe-tévén, ez által se-
gitségekre légyek. Hogy e' szerént pontrol pont-
ra fel-vévén azoknak a' nyelveknek-is Ter-
mészeti tulajdonságaikat, ezeknek egybe-veté-
séből majdon meg-tesék: hogy az élő Magyar
nyelvet csupán és a' *Grammaticai* Mesterségé-
re nézve lehet-e különben jól tudni; hanem-
ha valaki a' 'Sidót, és Arabot, s' a' más Nap-
keleti Nyelveket tudja. Mellyre ezennel a' 'Si-
dó Nyelv Tudósait közönségesen kérem-is, és
barátságoson hívom-is. Annál inkább pedig,
hogy a' mint fellyebb említettem: ennek az
egybe-hasonlításnak, a' Nemzetek Atyafisága,
's következés szerént a' Magyarok Asiában lé-
vő közelebbi Attyokfiai ki-nyomozásában, tsal-
hatatlan hafzna vagyon. Abban a' reménység-
ben-is vagyok pedig, és az a' fő czélom, hogy
a' Nyelvnek természeti tulajdonságai tisztán elő-
adatván, az által a' jó Mesterek Segedelmével,
a' Magyar Ifjak-is, az idegen Nyelveknek ta-
nulásokban, s' az idegenek-is, a' Magyarban,
segitteszenek. De erre a' végre szükség lé-
fzen: hogy a' Nyelveket értő, és tudó jó Ha-
zafiak közül, e' szerént, vagy jobban; egyik
a' Déák, más a' Görög, máfok a' Német, Fran-
czia, Tót, Orosz, sőt Örmény, Czigány,
Nyelveket-is dolgozzák-ki; és ha nem sajnál-
ják a' Társaságnak küldjék-bé. Az Iró mind a'
Tárgy.

Tárgynak érdemét, és Nagyságát, mind a' maga jár-
ratlanságát a' Nyelv-Mesterségében igen jól é-
rezvén, és tapasztalván; maga csekély véleke-
dését ugyan bátran, és tehetsége szerént, mi-
nél tisztábban adja-elé; másokban-is ezt sze-
retvén: de a' mint Munkátskájának tökéletes-
séget semmikeppen nem tulajdonit; úgy tellyes
reménységgel bízik, hogy azt abban a' Nemes
Haza se keresi. Ez a' lépés az Anyai Nyelv-
mivelésének leg-első mozdulása; a' Haza ezt
a' mozdulást régen várta; és az Író bátorságot
vett, 's mint egy a' fejszét belé-vágja elsőb-
ben a' nagy fába, vagy inkább mintegy a' Pál-
lya futás mezején gondolja magát lenni; és
annak töretlen, gyepes ösvényén meg-indul
elől: de bizonyossá téfzen arról minden jó Ha-
zafit; hogy másoktól meg-előztetni, vagy meg-
győztetni a' világon leg-nagyobb szerentséjé-
nek fogja tartani.

A' Nyelv' Tulajdonságairól.

A' Magyar Nyelvnek különös Tulajdonsá-
gait akarván elő-adni, szollok: 1. A' Betűkről.
2. A' Vezető Szótskáról. 3. A' Nevekről. 4.
A' Neveknek Hajlásokról. 5. A' Szám-Szokrol.
6. A' Név-Másrol. 7. Az Igékről, és nevezete-
sen a' Cselekedő Igéről. 8. A' Szenvedő Igéről.
9. A' Közép Igéről.

I. A'

I. A Betükről.

1-ször. Leg-első Tulajdonsága a' Magyar Nyelvnek az, hogy a' mint beszéll, úgy ír: és a' mint ír, úgy beszéll, minden betűt érthető tulajdon hanggal ki-mond, a' mennyiben t. i. a' Hang-egyeztése engedi, a' *Hármonia*. Mivel leg-első Törvénye a' Magyar Nyelvnek a' Hang-egyeztés, vagy *Harmonia*.

2-ször. Innen a' Magyar Írás és Ki-mondás között nintsen az a' nagy különbség, melly a' Német és Franczia Nyelvekben vagyon. Mikor *b* vagyon, nem olvassa *p*-nek, a' *c* betűt *sz*-nek, a' *d* betűt *t*-nek, a' *g* betűt *j*-nek, az *s* betűt *sz*-nek, vagy *z*-nek, vagy *'s*-nek; a' *v* betűt *f*-nek, a' *z* betűt *cz*-nek: és nem ír az *s* helyet *ch* vagy *sch*, 's a' t. A' *h* betű mint akármelly mással hangzó olyan tisztá halható hanggal ki-mondatik. Ezekről lásd a' Nyelv-Mestereket.

3-ször. Ugy nevezett *Diphthongus*sa egy fin-tsen; hanem minden magán hangzó, a' mennyi egymás után következik valamellyik Szóban tisztán és érthetőképén úgy mondatik-ki, a' mint íratik. P. o. Fi-a-im, Le-ány, ma-gá-é-i. Ellenben valahol ezeknek egybe-folyások dísztelen: ott vagy a' betűket változtattya, vagy közbe segéd betűket veszzen; p. o. Fejfsze, Fejfszéjé, Királyné, Királynéjé; nem Fejfszéé, Királynéé. Elméje Elméjé, Keze Kezié; nem Elmééé, Kezéé. Ló, Lova; Ho, Hava: nem Loa, Hoa.

4-ször.

4-szer. A' Szó-Fejin a' Magyar Szó ritkán kezdődik két Másfal-hangzon: ellenben a' Közepin és Végin, a' hol két vagy három Másfal-hangzó akad öfzve, mindenik olly tiszván kimondatik, a' mint iratik; p. o. Hang, hangzik, mondhat. Ez az Idegenekért jegyzést érdemel. Mert p. o. a' Franczia maga Nyelve természetfeleért a' *h* betűt nem mondja-ki, Hammu, Hal; így mondja: Ammu, Al. A' Német pedig a' két Másfal-hangzó helyet gyakran csak egyet mond; p. o. Gallus így mondja: *Gálus*. Saamen, melyet mi így olvasnánk *Sza-a-men*, így olvasa *Zámen*.

Az *a* és *e* kétféle, éles, mikor éles vonással jegyeztetik-meg: *á* és *é*; ha meg-nem jegyeztetik, bután mondatik-ki. Az *á* és *a*, és *é* és *e*, között közép hang nintsen; a' több Magán-hangzók közül pedig csak az *o* és *u* változtatták hangjokat, mikor két pont, vagy két vonás tételek felikbe, p. o. *ő* v. *ö*, *ű* v. *ü*. A' honnan a' két Szók: *Ló* és *Lö*, *Szó* és *Szö*, mind az Írásban, mind a' Ki-mondásban, mind jelentésekben különböző Szók. Ez-is Jegyzést érdemel az Idegenekre nézve. Mert az *ö* és *ü* betűket a' Német nehezen mondja-ki: *Köd*, *Köfal*; így mondja: *Keod*, *Keofal*, vagy csudálatosobban. Ugy a' tiszta *á* és *é* betűket se tudja megkülömböztetni. Vagy egy közép betűt csinál belőle, vagy el-változtattya őket; mint *Maros*, így mondja *Máros*.

6-szor. A' mi Változás a' Másfal-hangzó betűkben esik az a' hang Lágyításaért léfzen néha az *l, n, t* betűkben, mellyek után mikor *j* betű tételik, akkor az hangjok lágyul egy keveset, és azért közönségesen a' lágyításnak jeléül melléjük a' *j* helyet *y* tételik, és így iratnak: *ly, ny, ty*; p. o. *kaszál, kaszálya*; *fon, fonnya*; *lát, láttya*.

7-szer. A' hét Magán-hangzó *a, e, i, o, u, ö, ü* között vagyon bizonyos Atyafiság és Külömbőség, melly ebben áll:

a) Hogy az *a, o, u* kemény hangu betűk, mellyek azért Himeknek neveztetnek, magok után a' Szók rendes végezetekben ismét csak *a, o, u* Him betűket vésznek; az *e, ö, ü* lágy betűk pedig vagy nyöftének, ismét csak *é, ő, ü* betűket; p. o. *Alma, Almának*, nem *Almánék*; *Lopó, Lopónak*, nem *Loponek*; *Lyuk, Lyuknak*, nem *Lyuknek*. Ismét *Ember, Embernek*, nem *Embernak*, *Szölő, Szölőnek*; nem *Szölönak*. *Ülő, Ülőnek*; nem *Ülönak*. Így az Igékben-is: *Vár, várók, várunk*; nem *várok, várünk*. *Szól, szollok, szollunk*; nem *szollék, szollünk*; és *Kér, kérek, kérünk*; nem *kérok, kérünk*, 's a' t.

b) Az *i* betű pedig közös, néha egyiket néha másikat vészi-fel; néha mindeniket; p. o. *In, innak, inat*: *Hír, hirnek, hírek*; *Nyir, nyírok, és nyírek*.

2. A'

2. A' Vezető Szótskáról. (*Articulus*ról.)

8-szer. A' Magyar Nyelvben két Vezető Szotska vagyon, a' Határozó (*Articulus Definitivus*) az, vagy a', p. o. Az Ur, a' Fiam. És a' Határozatlan (*Indefinitus*) egy p. o. Egy Ember, egy Fa.

9-szer. Ezek az e'etek rendiben se a' Szóval, se a' nélkül soha nem változnak; és azal-is meg-külömböztetnek rész szerént az ugyan az, vagy a' Név-mástól: rész szerént az ugyan egy számláló Szótól.

Jegyzés. i. Vagynak olyan Nyelvek mellyeknek Vezető Szótskájok, *Articulus*sok nintsen: mint Európában a' Déák és Czigány Nyelveknek; p. o. a' melly Nyelvekben Vezető Szótska vagyon, Német, Franczia, Magyar Nyelvekben mind így szólanak: Az Ég tiszta; a' Déákban pedig így; Ég tiszta.

2. Ha ki úgy gondolkodnék, hogy a' Magyar Szóknak Nembéli külömbiségek nem lévén; Vezető Szótskájok nintsen: kérem gondolja-meg, hogy a' Vezető Szótskának fő Célja a' Nyelvekben; nem a' Nem külömbségének ki-jelentése: hanem az, hogy a' Magán-érthető Szót a' Mással-érthetőtől — a' *Substantivum*ot az *Adjectivum*tól meg-külömböztetse.

3. A' Nevekről.

10-szer. A' Neveknek Hím, és Nőstény nembéli külömbiségek nintsen mint más nyelvekben.

11-szer.

11-szer. Azért a' Mással-érthetőknek (*Adjectivumoknak*) Him, és Nyöftény nembéli külömböző végezetek sintsen; a' mint nevezik nem *move*altatnak. A' melly Nem-külömbőség, vagy vég-betű változás pedig, a' Magán-érthető Szókban vagyon, a' csak ebben áll: hogy a' melly Him Kereft, vagy Hivatalbéli Neveknek ezt a' Szót tehetném melléjek *Felesége*, a' helyet ezt téfzem a' végibe-né p. o. Király, Pap, Szakáts, Felesége; így mondom: Királyné, Papné, Szakátsné.

12-szer. Az Egybe-hasonlítás (*Comparatio*) rendiben, a' Magyaroknál két Grádits vagyon, de csak az elsőnek vagyon vég forma betűje: p. o. Jó, jobb; nagy, nagyobb: az utolsó pedig az első grádits eleibe ezt a' Szótskát téfzi *Leg* p. o. Leg-jobb, leg-nagyobb. De a' mi ezen részben a' különösebb az

13-szor. Hogy a' Hasonlítás gráditsai fzerént nem változik minden Mással-érthető: ellenben némelly magán-érthető változik. Igy p. o. azok a' Mással-érthetők, mellyek *u*, és *ü*, Betűkön végződnek, ha Hellységre, mértékre, és Minémüségre vitetnek, az Egybe-hasonlítás gráditsain nem változnak p. o. *Vásárhellyi*, *Bétsi*, *ölnyi*, *Singnyi*, orru, *fejü*; nem mondatik *Bétsibb*, *ölnyibb*, *orrubb*; hanem inkább *Bétsi*, *több ölnyi*, *nagyobb*, vagy *szebb orru*. Ellenben mondatik *emberebb*, *ökrebb*; és jól: de csak a' jádzi vagy csufondáros beszédben.

4. A' Nevek Hajlásáról (*Declinatio*ról)

14-szer. Más Nyelvekben a' Nevek hajlásának külömbisége abban áll, hogy az esetek rendi szerént egyik Szó egy képpen, más más-képpen változik, 's a' többi meg meg más-képpen: p. o. A' Deákban *Mensa*, *Mensæ*, *Mensam*, *Dominus*, *Domini*, *Domino*, *Dominum*, *Homo*, *Hominis*, *Homini*, *Hominem* 's a' t. 's a' hány efféle fő külömbség vagyon annyi a' Hajlások száma. E' szerént a' Magyar Nyelvben csak egy Hajlás módgya vagyon: mert az Esetek kevés külömbséggel mind egy formán mennek-ki p. o.

	<i>Egyes.</i>		<i>Többes.</i>	
<i>Nevező.</i>	Fal	Fél.	Falak	Felek.
<i>Nemző.</i>	Fal-é	Fél-é	Falak-é	Felek-é.
<i>Adó.</i>	Fal-nak	Fél-nek	Falak-nak	Felek-nek.
<i>Vádló.</i>	Fal-at	Fél-et	Falak-at	Felek-et.
<i>Hívó.</i>	Fal!	Fél!	Falak!	Felek!
<i>Fosztó.</i>	Fal-tól	Fél-től	Falak-tól	Felektől.

Mindaztáltal e' mellett a' szép együgyűség mellett meg-vagyon a' Magyar Nyelvnek-is az ő czifrája, 's a'hoz képest a' Nevek külömböző Hajlásainak a' maga száma; melly a' Nyelvnek különös Tulajdonságából származik. Ugyan-is

15-szer. Ha minden Szó Hajlásának és Eredetének formája csak egy; ellenben minden Szónak

nak három különböző formája vagyon, mellyben mint meg annyi Fő-Szónak külön Hajlái vannak az eseteken. Ezek a' Formák: 1. A' Személytelen Forma, p. o. Fal, Fél, Ur. 2. A' Személyes Forma, a' három Személyek különbsége szerint, midőn tudni-illik a' Magyar Nyelvnek némelly Nap-keleti Nyelvekkel közös tulajdonsága szerint a' Birtokos Név-Mások: *Enyim, Tiéd, Övé*, a' Fő-Szóval egybe-kötetnek, utolsó betűjök hátul a' Név mellé ragasztatván, p. o. *Falam, Falad, Fala; Felem, Feled, Fele; Uram, Urad, Ura*. Melly annyit téfzen, mintha az Európai Nap-nyugoti Nyelveknek tulajdonságok szerint így mondanám: *Enyim Ur, tiéd Ur, övé Ur*. 3. A' Birtokos Forma: *Uré, Urénak, Urét*, melly ismét annyit téfzen, mint az *Ur övé*, az *Ur övének*, az *Ur övét*, 's a' t.

16-szor. Nem a' lévén pedig most czélom hogy a' Nyelv-Mesterségit adjam-elé, hanem hogy csak különös Tulajdonságait jegyezsem-meg: ezekben a' hajlás három Modjaiban csak ilyen különöfségeit jegyzem-fel a' Nyelvnek.

a) Hogy a' személytelen Formának a' többes Számban csak egy Rendes Formája vagyon közönségesen, melly *k*-ba megyenki; p. o. *Fa, Fák; Fal, Falak; Ember, Emberek*. A' Személyt, és Hivatalt jelentő Szóknak pedig két felé többes Számok vagyon: az első a' mondott Rendes, a' másik pedig *ék*-be végződő; p. o. *Iános, Iánosok és Iánosék; Eva,*

Eva, Evák és Eváék; Rákotzi, Rákotziak és Rákotziék.

b) A' Személyes Formájú Szokban pedig az egyes Számban minden Fő-Szónak három Formája vagyon; p. o. *Uram, Urad, Ura; Vérem, Véred, Vére*; és ennek a' három egyes Formának a' többes Számban ismét mindeniknek három többes megkülönböztetett értelmű Formája léfzen; p. o. *Ur, Vér*, ezektől:

	Egyes.	Többesek.		
		I.	II.	III.
1. Szem.	{	Uram — Uraim —	Urunk —	Uraink.
		Vérem — Véreim —	Vérünk —	Véreink.
2. Szem.	{	Urad — Uraid —	Uratok —	Uraitok.
		Véred — Véreid —	Véretek —	Véreitek.
3. Szem.	{	Ura — Urai —	Urok —	Uraik.
		Vére — Vérei —	Vérek —	Véreik.

Mellyeknek értelmek ez: Ez a' Forma: *Uraim, Uraid, Urai*, akkor illik, mikor én vagy te csak egyedül vagyunk, az *Ur* pedig fok.

A' Második: *Urunk, Uratok, Urok*, akkor illik, mikor mi többen vagyunk, de az *Ur* csak egy.

A' harmadik pedig: *Uraink, Uraitok, Uraik* akkor, mikor mind mi, mind az *Urak* többen vagyunk.

c) A' Birtokos Formában nintsen nagyobb különbség más nyelvekre nézve, mint az, hogy ez a' Forma vagyon. Mivel, hogy az más Nyelvben meg-vólna nem hallottam, nem tudom. A' több tulajdonságai a' Nyelv-Mester-ségihez tartoznak.

17-fzer. Ezek-is különöfségek a' Magyar Névben :

a) Hogy mikor a' Magán-érthető Név mellett Másal-érthető vagyon, csak a' Magán-érthető hajlik az Eseteken, a' Másal-érthető pedig mellette semmit nem változik, sem az egyes, sem a' többes számban; p. o. *Ió Ur, jó Uré, jó Urak, 's a' t.*

b) Hogy a' Nemző-Esettel a' Magyar Beszédben csak a' kérdésben és tiszta feleletben élünk; p. o. *Ki-é? A' Szomszéd-é. Egyébkor pedig a' Nemző-Eset helyet mindenkor az Adó-Esetben téfzi a' Nevet; p. o. *Nomen Dei: Az Istennek Neve. De**

c) Ennek az a' következtetése lévén, hogy azért a' *nak, nek* Vég-Betűknek igen gyakran kell elé-fordulni a' Beszédben, melly a' fület meg-sérti; tehát a' Magyar Nyelv kényeségének eme nagy Törvénye a' szép hangzás kedvéért a' *nak, nek* többnyire el-halgattatik, ki-vévén az hol az értelem kívánnya, és a' Szó csak a' Nevező-Esetben tétetik; p. o. *Isten*

Isten' beszéde, a' Világ' határai, a' Föld' kereksege, a' Szomszéd Háza-Fedele; mikor az értelem kívánnya pedig, az Ado-Esetbe tétetik; p. o. *Attyám' Attya, Attyámnak Attya*; A' Föld' kereksege, *kerületének mértéke*. A' ki erről többet akar értekezödni, lássa-meg a' Debreczeni Tudos Tárfok' Grammatikáját, a' 180, 181 és 182-dik lapokon.

5. A' Számoknak némelly Külömbiségeik.

18-szor. A' Szám-Szók a' Magyar Nyelvben, hanemha az értelem 's egybe-kötés Rendi különösen kívánnya, a' Névét magok mellé közönségesen csak az egyes számban véstik, mint a' Másfal-érthetők; p. o. *három ember, száz forint, ezer baj*.

19-szer. Ellenben midőn a' Határozó Formában (*adverbialiter*) *an, en, ön* Vég-Betűk tétetnek melléjek, akkor az ige mindenkor a' többes Számba tétetik; p. o. *Ötön voltunk, százan mentenek-el, ezeren betegek*.

20-szor. Ennek a' Számnak *kettő*, három Formája vagyon. Mikor azt kérdik: *hány?* így felelek: *kettő*. Mikor azt kérdik: *hányan?* így: *ketten*. Mikor más Szóval kötöm-öszve, akkor így mondom: *két Ember, két Aszszony, két Angyal*.

6. A' Név-Másoknak (Pronomeneknek) különbségeik.

21-szer. A' Név-Más leg-elébb-is vagy birtokotlan, vagy birtokos; p. o. Birtokotlanok: *En, Te, Ő, valaki, senki, semmi 's a' t.* Birtokok: *Enyim, Tiéd, Övé, senkim, semmim, semmid, semmijé, 's a' t.*

22-szer. Azután vagy Magán-érthető, (Substantivum) mint p. o. *En, Te, Ő, Ki, Mi, 's a' t.* vagy Másfél-érthető (Adjectivum) mint p. o. *ez vagy e', az vagy a', ez az, az az, emez, amaz, semmi, valami, mellyik, millyen, 's a' t.*

23-szor. Ismét vagy Személlyesek, mellyek csak Személlyről mondathatnak p. o. *En, Te, Ő, Ki, Senki, Más, Valaki, 's a' t.* vagy Személlytelenek, mellyek a' nem személlyes dolgokról mondathatnak p. o. *Mi, egyéb, valami, semmi, melly, 's a' t.* vagy közösök, mint p. o. *Ez, az, ez az, az az, emez, amaz, némelly, mellyik, ezen, azon 's a' t.*

24-szer. Nevezetes különbsége pedig az mái több Nap nyugoti Nyelvektől az: hogy a' Magyar Nyelvben eme Személlyes Szók, *én, te, ő,* soha nem szoktak, mint más Nyelvekben sem az Igék, sem a' Magán-érthető Név-ek eleibe-téetni; hanemha a' Személlyek megkülömböztetése, 's a' Refszéd egybe-köttetése kü-

lönösön kívánnya p. o. más Nyelveken ilyen formán szollanak: *En* szeretem a' virtust, *te* meg-mondád *azt*, az *én* Lovam meg-bénnult, az *ő* erszénnye teli van. A' Magyar pedig így mondja: *Szeretem* a' virtust, *azt* meg-mondád, a' *Lovam* meg-bénnult, az *erszénnye* teli van.

25-szer. Mikor a' Németben nevezetesen ez a' Személyes Név-Más tétetik elől *er*, *ő*, vagy ez a' személytelen *es*, *az* vagy *a'*, akkor a' Magyar soha sem téfzi azokat a' Név-Másokat *ő*, vagy *az* a' Befzédbé; hanem el-halgatya; hanemha éppen valami meg-külömböztetése kívánná a' személynek, vagy dolognak, p. o.

A' Német így mondja: a' Magyar így:
Az *én* Atyám meg-hala. Az Atyám meg-hala.
ő elég orvasságot ivék. Elég orvasságot ivék.
De *az* nem használa *néki* De nem használa neki
femmit. femmit-is.

Annál inkább egy mondásnak (*Periodusnak*) a' fejibe igen meg-nézi a' jó Magyar mikor téfzi az *ő* - t. kívált Attyáról pedig, 's a' kinek tisztetlennel tartozik, soha nem mondja; Parasz-tos, igen parasz-tos! Ellenben ezzel a' Név-mással *az* élnek a' Magyarok, mint a' Déákok is az Ige előtt akkor mikor a' Németek nem élnek, Akkor t. i. mikor az Ige után *hogy* következik p. o. *Azt* mondja, *azt* mondá, *azt* irta, *hogy*. — Mellyekben a' Német az *azt* nem mondja; hanem így szoll: *Er sagt, sagte das* — a' melly így esik: *ő* mondja, *ő* mondá, *hogy*; —
de

de e' Magyarul nem jó, mert az ő t a' Magyar Befzéd nem fzereti, és az azt nem halgathatya-el.

7. Az Igék (Verbumok) különösségei.

26-szor. A' Magyar Igében a' Gyökér mindenkor a' harmadik Személly az első Mód első Idejében, a' Határozatlan formában p. o. *Lát, hall, fzeret, mos, mosdik, látszik.*

27-szer. A' származott Igéknek Származási formájok igen fokfélék, és azokból a' Nyelvnek nagy különössége esmérszik-meg: de ennek elő-adása különös munkát kíván. Most csak azt jelentem: hogy azok a' Származások formái.

Vagy különösök, p. o. *Mos, mosdik, mosint, mosul*; mellyeknek csak némelly Igékben van helyek.

Vagy közönségesebbek, mellyek többnyire az Igékre reá illenek. p. o. *Parantsolo* vagy *Csináltató* forma *Mos, mosat és mosattat*; így *Ir, irat és irattat.*

Sokszorozó, vagy Csinálgató forma. *Mos, mosogat Ir, irogat.*

Lassu, vagy Csináldogaló forma. *Mos, mosdogal. Ir, irdogal.*

Ben-maradó, vagy magában Csinálkodó forma, melly a' Deák Deponensnek felel-meg p. o. *Mos mosódik, Ir íródik.*

Vagy

Vagy a' leg-közönségesebb, melly minden Igére reá illik. Melly a'

Tehető vagy Tsinálható forma, p. o. Mos moshat, mosdik mosdhatik. Látszik látszhatik, mosat mosathat, mosodik mosodhatik, 's a' t.

28-szor. Ezeket a' Származás formáit, nem azért hoztam-elé, hogy fokot tsinaljak belöllek. Mert ezeknek tudása a' Magyar Nyelvben közönségesen csak annyit használ, hogy a' ki tudja jó, 's a' ki nem tudja nem tud Magyarul; a' többivel együtt ezt-is meg-tanulhattya. Az az egy érdemek vagyon, hogy a' mit így a' Magyar egy Szóval mond-ki, más Nemzet két három szóval téfzi-ki; melly csak oda ér: de mint a' 'Sido Nyelvben szokott lenni, tirok benne nintsen. A' végre hoztam-elé azért éppen itt; hogy ha a' mint némellyek mondják ezekben a' Magyar Nyelv különösségére-is, a' csupa származási formán kívül valami nagy Titok volna, fedezzék-fel. Másodszor azért, hogy a' *Parantsoló* vagy *Csináltató* formára egy kis szükségem volt. Ugyan-is

29-szer. Azt illő tudni, hogy a' Magyar Ige háromféle, *Cselekedő*, *Szenvedő* és *Közép Ige*, és már ezt a' külömbségit akarom a' Magyar Nyelvnek elé-adni, hogy a' *Cselekedő* Igének közönségesen mint más Nyelvekben szokott lenni nintsen *szenvedő* formája soha, sem az Eredeti formájában, sem a' több mindenféle származott formáiban; hanem csak akkor egyedül,

dül, mikor ebben a' közelébb említett *Csináltató* formában vagyon, és csak ettől származik a' *Szenvedő* Ige. p. o.

<i>Eredeti Cselekedő.</i>	<i>Csináltató Cselekedő.</i>	<i>Szenvedő.</i>
Ad	adat és adattat	adatik adattatik.
Kér	kéret és kértet	kéretik kértetik.
Üt	ütet és üttet	ütetik üttetik.
Koronáz	koronáztat	koronáztatik.
Feszít	feszítet	feszítetik. 's a' t.

30-szor. A' Magyar Ige a' mint emlitém háromféle *Cselekedő*, *Szenvedő* és *Közép Ige*, de különös változása módja csak a' *Cselekedőnek*, és *Szenvedőnek* vagyon; melly egymástól különbözik, a' *Közép Igének* pedig különös változása módja egy csepp fintsen; változásaiban vagy a' *Cselekedőt*, vagy a' *Szenvedőt* követvén.

31-szor. Más Nyelvekben az Igék különböző változásoknak számát csak a' *Cselekedő* Igétől vészik-fel; 's a' mint ennek változása több-félék; több, kevesebb a' *Conjugatio*-is. A' Magyar Nyelvben pedig kevés apro különbségeket ki-vévén minden *Cselekedő Ige* csak egy formán mégyen, minden *Szenvedő* meg egy formán; a' *közép Ige* valamellyiket, vagy mind a' kettőt követi, és nintsen olyan Ige, melly a' kettőre jól ne szabathárnék: azért a' Magyar *Conjugatio* csak kettő tulajdonképpen, és közönségesen szollván, u. m. a' *Cselekedő*, és *Szenvedő*.

A' Cselekedő Igéről.

32-szer. Hogy minden Cselekedő Ige, egy (*Conjugatióra*) Hajlás módjára vitetik, a' nagyon könnyebbíti a' Magyar Nyelv esméretét. De ki-potollya az: hogy minden Cselekedő I-gének három egymástól meg-külömböztetett formája vagyon, minden Módokon, és Időkön által, u. m. a' kötetlen, melly két féle, a' Határozatlan, és *Tés*, és a' Határozott vagy kötött p. o. csak az Egyest vévén-fel.

Határozatlan kötetl. Látok, látz, lát. Verek,
(verfz, vér.

— *Tés.* Látlak. — Verlek.

Határozott kötött. Látom, látod, láttya. Verem,
(vered, veri.

Ezeknek Élések, és külömbségek meghatározása kevésből áll, és tsak ez:

a) A' Határozatlannal kötetik-öszve a' Határozatlan vezető Szótska *egy*, és így mikor akár a' Német akár a' Franczia a'val a' határozatlan vezető Szótskával *egy* él a' maga Nyelvében; akkor a' Magyarban ezt az Ige formát kell melléje tenni; akár tisztán ki-mondatik az *egy* akár nem; mivel fokszor nem szokott ki-mondattatni p. o. *Egy embert látok, rosz hirt hallok, ma embert verek.*

b) A' *Tés* forma, a' Magyarban mint *egy* a' *Dualis*, csak az első Személlyben él.

Hinweis: An dieser Stelle befindet sich im Dokument eine Ausklappseite. Diese wurde noch nicht digitalisiert.

élünk véle, és csak akkor mikor ez a' Szó értetik alatta, vagy tétetik melléje *Tégedet* p. o. Ma látlak, *videbo te hodie*; Gyermekek! meg-verlek, *Kind! ich werde dich schlagen*.

c) A' Határozott formának akkor van helye, mikor a' Befszédben más akármelly Nyelvben-is, ezzel a' Határozó Vezető Szótskával élünk *az*, vagy *a*, és a' Szólás határozott p. o. *Látom a' napot szereztem a' Kenyeret*; nem *hallok* mit mond; a' hól az a' alatta értetik.

33-szor. A' Cselekedő Igének egész változásáról egy Táblátskát téfzek ide.

34-szer. A' Táblában 's fellyebb mondotrakban elé-forduló három formája a' Cselekedő Igének egy nagy külömbsege a' Magyar Nyelvnek; mellyel egy Europai nap nyugotti Nyelv se bír. A' *Tés* forma lesz a' Gyökérből, ha *lak*, *lek*, vég betűk utánna tétének p. o. *Lát*, *Lát-lak*. Szeret, *Szeretlek*. A' Határozott, vagy kötött forma pedig a' Gyökér mellé a' Birtokos Név-másnak Eny-im, Tié-ed, Öv-é utolsó Betűit véfszi-fel, és azért-is nevezterik Deakul forma *Construclan*ak, és Magyarul kötött formának, a' mint az Határozó *Articulus*-ról mellyel jár Határozottnak-is, p. o. Szeret-em, szeret-ed, szeret-i, vagy je. Melly az *Infinitivus* kötött formájában még jobban megtetfszik, p. o. Szeret-nem, szeret-ned, szeretnie.

8. A'

a.

tény Péla

Vártam v

E.	-ándok	enek	-éndekek	-éndem
T.	-ándunk	-énd	—	-éndjük-é

lő.

E.	-ni	—	—	-nem
T.	—	—	—	-nünk

Cse

áblája.

ény Példa Veret v. Verettet.

valo Idő.

Egyes.

Többes.

-el Veret-ik

-ünk

-tek

-nek

v. Verettet-ik

(Tedd melléje vala.)

-él

-ék

-énk

-étek

-ének

-tel

-tett

-tünk

-tetek

-tenek

(Tedd melléje vala.)

(Tedd melléje vólt.)

' Jelenvalo Idő.)

8. A' Szenvedő Igéről.

35-szer. A' Szenvedő Igének fővebb Tulajdonsága az: hogy az a' három formája melly a' Cselekedő Igében vagyon, nintsen meg; hanem csak egyetlen egy formája vagyon.

36-szor. Második az: hogy a' Szenvedő forma egészfézen viszfizája a' vég betűkre nézve a' Cselekedő Határozatlan formának. Ugyan-is ebben az a' *k* melly a' Cselekedőben az egyes számban az Ige végén az első Személlyben vagyon, az a' Szenvedőben az harmadik Személly végére rététk; mint a' Példa a' Táblában mutatya:

37-szer. Szenvedő Ige Táblája.

9. A' Közép Igékről.

38-szor. A' Közép Igékkel való helyyes élés próbállya-meg a' tiszta Magyar, és ki-tudja a' Nyelvet. Mindazáltal a' Közép Igének tulajdon különöségei igen kevésből állanak. Ezekkel jegyzem-meg:

a) Némelly Közép Ige csak csupán a' Szenvedő Ige változafainak Formáját követi; p. o. *Mosdom, dol, dik. Melegszem, szel, szik. Aggódom, ol, ik. Haragszom, ol, ik. Ifiadom, ol, ik.*

b) Más

b) Más a' Cselekedő Igének csak Határozatlan Formáját követi; p. o. *Ujjulok, ujjulsz, ujjul. Vénülök, vénülsz, vénül.*

c) Más a' Cselekedő Igének csak Határozott Formáját követi; p. o. *Kétlem, kétled, kétli.*

d) Más ismét a' Cselekedő Igének mind a' három Formáját követi; p. o. *Élek, élsz, él. Ellek. Elem, éled, éli.*

e) Más pedig a' mint a' Befzed és Szükség hozza, mind a' Cselekedő, mind a' Szenvedő Formát követi, vagy csak egy részben; mint p. o. *Nyugszom.*

Szenvedő Forma. Nyugszom, nyugszol, nyugszik.
Cselek. Határozott Forma. Nyuyszom, nyugszod,
 (nyugofzsa.

Vagy pedig mindeniket, p. o. *Vágyom.*

Szenvedő Forma. Vágyom, vágyol, vágyik.

Csel. Határozatlan For. Vágyok, vágyfsz, vágy.

— *Tés* — Vágylak.

— *Határozott* — Vágyom, vágyod, vágya.

39-szer. Szabad legyen itt egy kis Jegyzést tenni. Nintsen miért meg-ütkezzék fenki is a' Közép Igének ezen a' valóságos csudálatosságán. Mivel ennek a' Nyelv tanulásában kevés bé-follyása vagyon, és a' nyelvel együtt önként jő, a'val együtt minden erőlködés nélkül és Regulák nélkül, a' ki magyarul tud, már tudja ezeket-is, ha a' reguláit nem tudná-is. Hanem né-

némelly Magyar ujj Irok ókát nem lehet tudni honnan vették; de mintegy egybe esküvén, hogy a' Cselekedő és Szenvedő Igéknek Formájokat egybe zavarják; a' Szenvedő-Közép Igéknek Formájokat el-kezdetűk rontani, 's Cselekedő Formára változtatni; p. o. Jó *válik* bellőle. A' Szó *válik* Közép Ige Szenvedő Formájú, mint az ik Vég-betű meg-mutattya, következésképen így változik: *Válik, válnék, vallyék*; nem pedig: *Vála, válna, vallyon*; még-is úgy írják: *vallyon* és *válna*, a' Szó' természetű ellen. Azért mind ez a' rövid ki-fejtegetése, 's mint egy ször-szálanként való fel-hasogatása a' Közép Igéknek csak erre a' végre való inkább, hogy világoson meg-mutattassék, hogy a' Közép Igéket nem változtathattya senki, vagy maga, vagy a' Vers kedviért szabadon; mert bizonyos Regulák alá vagyon vettve. Így p. o.

Ez a' Szó *Kelek* Közép Ige; de Cselekedő Határozatlan Formájú, és azért a' Cselekedő Formát követi tellyességgel:

Ha ki így írja, jól írja: Ellenb. így hibáson írná:

Kelek, kelsz, kél.	Kelém, kelel, kelik.
Kelék, kelél, kele.	Kelém, kelél, kelék.
Kellyek, kelly, kellyen.	Kellyem, kellyél, kellyék
Kelnék, kelnél, kelne.	Kelném, kelnél, kelnék.

Fel-vélfzem ismét ezt a' Szenvedő Formájú Szót vagy Igét: *Válik*:

Ha

Ha ki így írja, jól írja: Ellenb. így roszszul írja:

Válom, válol, válik. Válok, válsz, vál.

Válám, válál, válék. Válék, válál, vála.

Vállyam, vállyal, vállýék. Vállyak, vállyal, vállýon

Válnám, válhál, válnék. Válnék, válhál, válna.

Igy.

Nem jó.

Haragszom, szol, szik. Haragszol, haragsz, harag.

Haragvám, vál, vék. Haragvék, haragvál, ragva.

Haragudjam, gyál, gyék. Haragudyak, gudj, gudjon.

Haragudnám, nál, nék. Haragudnék, udnál, udna.

Ellenben hasonlóképpen bánnak a' Cselekedő Határozott Formában lévő Igékkel - is a' Jelenváló Idő, második és harmadik Személlyeiben, a' Jelentő Modban. Ugyan-is tudni való dolog, hogy a' Cselekedő Határozatlan Forma' Vég-betűi ezek:

1. Személly. 2. Személly. 3. Személly.

ol vagy ek — sz a' Gyökér.

p. o. Follyok — follysz — folly.

Ufzok — ufzsz — ufz.

A' Szenvedőben:

om vagy em — ol vagy el — ik.

p. o. Mosdom — mosdol — mosdik.

Még-is némellyek a' Cselekedő Formájú Igéket-is a' Szenvedő Formára szabják ilyen formán:

Sze-

Szeretel, szeretik,
Follyol, follyik,
Ufzol, ufzik,
melly mindenkor hiba.

40-szer. Még némelley Különöfségeit magasztom ide a' Magyar Nyelvnek :

a) A' Magyar Nyelv nem szereti azt az erőltetést, hogy a' mondaít mindenkor az Ige zárja-bé.

b) A' Magyar Nyelvben erre a' két Szóra: *sum—ich bin*, és *habeo—ich habe*, csak egy Szó vagyon, u. m. *vagyok, vagyon vagy van*. Ez a' Szó *sum—ich bin*, mindenkor e-vel tétetik-ki: *vagyok, vagy, vagyon és van*; e' pedig: *habeo*, mindenkor csak a' harmadik Személlyel; p. o. *Vagyon pénzem, vagyon pénzed, vagyon pénze*.

c) A' *non habeo* a' Magyaroknál így tétetik-ki: *nintsen*; p. o. *Nintsen pénzem, nintsen pénzed, nintsen pénze*.

d) Mikor ez a' harmadik Személly *vagyon* (rövidítve *van*) annyit téfszen: *est*, akkor ha Név-Szók vagynak előtte, ki-nem mondatik, csak el-halgattatik, p. o. *Vén vagyok, vén vagy, vén*. *En jo vagyok, te jo vagy, ő jo*. Ki-véteik, mikor Hatarozó Szótska (*Adverbium*), vagy egy Elöl-utoljáró (*Praepositio*)

vagyon mellette, akkor ki-mondatik, p. o. *Ott vagyon a' roszsz; hiba van benne; szépen van öltözve.*

41-szer. A' Hang mértékről ezeket jegyzem-meg: Minden Nemzet szokott a' maga Nyelvében, mind a' Ki-mondásban, mind a' Versszerzésben bizonyos hang mértéket tartani. Ebben a' Magyar Nyelvnek ezek a' Külömbiségei:

a) A' Betű-fogás (*Syllaba*), a' Vers-mértékben a' Magyaroknál kétképpen szokott meghozfszabbitatni, u. m. mikor a' Magán-hangzo hozfszu, p. o. *Kár, Kés, Szölő, Ló, Fű*, és mikor a' Magán-hangzo nem hozfszu, hanem két vagy három Másal-hangzo vagyon utánna, p. o. *Mindent, embert, mondhatom.*

b) Mikor a' Magán-hangzo hozfszu, akkor az Írásban az *á* és *é* felibe egy éles Vónás tétetik, a' többinek pedig el-maradhat; de a' Ki-mondásban mindenik meg-nyujtatik, az *á* és *é* pedig élefen-is mondatik - ki, mintha így volnának írva: *Káár, Kéés, Szöölő, Lóó, Fűü.*

c) Mikor ellenben a' Magán-hangzo rövid magában, de két Másal-hangzo, vagy több jö utánna, akkor az a' Magán-hangzo nem nyujtatik-meg, hanem mint egy megnyomatik; melly attól esik, hogy mindenik Másal-hangzót tisztán és érthető-leg kellett-vén

vén ki-mondani ; a' Más-sal-hangzokon tovább mulat a' Nyelv, mint-sem ha csak egy Más-sal-hangzó volna.

d) A' Magyar Nyelvben a' Ki-mondásban, nem csak egy Betű-fogás nyújtatik vagy nyomatik-meg előll, vagy hátul egy Szóban mint némelly Nyelvekben ; hanem valahány hofzfzu Betű-fogás vagyon a' Szóban, a' mind ugy mondatik-ki, hogy a' Ki-mondásából meg-esmérfszik mellyik rövid, és mellyik hofzfzu; p.o. *Háládatlanság*. Ebben három Betű-fogás nyújtatik-meg a' Ki-mondásban. *Keferü*, ebben egy sem, mivel mind rövid.

MÁSODIK CZIKKELÝ.

Az Igéknek Forma Píldái. (Paradigmái)

1. **A'** lévén Czelom hogy az Igéknek Forma píldáit adjam-elé, mivelhogy az egész Igékről való Tudománynak fundamentoma azokban vagyón, tsak kevés Jegyzést botsátok-elöl; a' többít akorra hagyván mikor elébb a' Forma Táblátskát elő-adtam.

2. A' Magyar Nyelv Természete szerént az Ige háromféle: Cselekedő, Szenvedő és Közép Ige p. o. *Csel.* Mofat, fefzit. *Szenved.* Mofatik, fefzitetik, *Közép Ige* Moful, fefzül, mosdik. Külön változas a' formája pedig ezek közül csak ketőnek vagyón u. m. a' Cselekedőnek és Szenvedőnek; a' Közép Ige valamellyiket vagy mindeniket követi.

3. A' Cselekedő Igében a' Gyökér szó, mellytől a' több változások formáitnak a' Jelenvaló Idő harmadik Személlye az Egyes számban és Határozatlan formában p. o. *Lát, hal, fefzit.*

4. A' Szenvedő Ige nem az eredeti Cselekedő Gyökértől származik, mint a' Déákban; ha-

hanem az Eredeti Csínáltató Ige harmadik Személyétől p. o. *feszitterik*: Ez a' Szenvedő Ige, nem ettől az Eredeti Cselekedő Gyökértől származik egyenesen *feszit*, hanem ettől a' Csínáltatótól *feszitet*, egy *ik* tétetvén utánna.

5. Közönségesen szólván a' Magyar Igének csak két változások (*Conjugatiojok*) vagyon u. m. egyik a' Cselekedő, más a' Szenvedő. Hanem

6. A' Cselekedőnek három formája vagyon, úgy mint:

a) Mikor a' Beszédbe a' Határozatlan Vezető Szótska *egy*, vagy hasonló tétetik melléje p. o. *lát* valamit vagy egy embert.

b) Mikor a' Beszédben ez a' Szótska tétetik melléje *Tégedet*, vagy az értetik alatta p. o. *Látlak* tégedet, *Meg-látlak* még ma.

c) Mikor a' Beszédben a' Határozott vezető Szótska *az*, a' tétetik melléje, vagy az értetik alatta p. o. *Láttya* az Ur, nem láttya hová mégyen.

7. A' mint egyéb részeiben a' Beszédnek, úgy az Igék változataikban-is a' Him Szók melyekben t. i. az *a*, *o*, *u* uralkodik; *a*, *o*, *u* ugyan Him Betűket vésznek-fel, a' Nyőstények pedig *e*, *ö*, *ü* esmét Nyőstényeket, mely csak a' kellemetes hangért esik; de ez a' változás

hajlásbéli (*Conjugatio*) különbséget az Igékben nem csinál.

8. Ezeket röviden előre bocsátván, mind a' mondottaknak, mind kivált a' mellyeket megmondani akarok, azoknak könnyebb fel-vételek végett, ide téfzem immár, mind a' két változás forma Példáinak Tábláit

Cselekedő Ige Táblája. Szenvedő Ige Táblája.

1. Szem. 2. Szem. 3. Szem. 1. Szem. 2. Szem. 3. Szem.

I. Mod Jelentő. 1. Idő Ielen való.

<i>Egyes.</i>			<i>Egyes.</i>		
<i>Határo)</i>	ok, fz, vár		om, ol, koronáztatik		
<i>zatlan.)</i>	ek, lz, vér		em, el, feszítetik		
<i>Tés.</i>	} lak. (Nints több lek. Személlye.)				
<i>Hatá-)</i>	om, od, já				
<i>rozott)</i>	em, ed, i				
<i>Többes.</i>			<i>Többes.</i>		
<i>Határo)</i>	unk, tok, nak		unk, tak, nak		
<i>zatlan.)</i>	ünk, tek, nek		ünk, tek, nek		
<i>Hatá-)</i>	juk, játok, ják				
<i>rozott)</i>	jük, itek, ik				

2. Idő Félig-mult.

(Ugy megyen mint az első Idő, csak egy vala téretik utánna.)

3. Idő Beszédközi.

<i>Egyes.</i>			<i>Egyes.</i>		
<i>Határo)</i>	ék, ál, a		ám, ál, èk		
<i>zatlan.)</i>	ék, él, e		ém, él, ék		
					<i>Tés</i>

<i>Tés.</i>)	alak,					
	élek,					
<i>Hatá-)</i>	ám,	ád,	á			
<i>rozott)</i>	ém,	éd,	é			
<i>Többes.</i>				<i>Többes.</i>		
<i>Határo)</i>	ánk,	átok,	ának	énk,	átok,	ának
<i>zatlan.)</i>	énk,	étek,	ének	énk,	étek,	ének
<i>Hatá-)</i>	ok,	átok,	ák			
<i>rozott)</i>	ök,	étek,	ék			

4. Idő Egészfzen-mult.

<i>Egyes.</i>				<i>Egyes.</i>		
<i>Határo)</i>	tam,	tál,	t	tam,	tál,	ott
<i>zatlan.)</i>	tem,	tél,	t	tem,	tél,	ett
<i>Tés.)</i>	talak,					
	telek,					
<i>Hatá-)</i>	tam,	tad,	ta			
<i>rozott)</i>	tem,	ted,	te			
<i>Többes.</i>				<i>Többes.</i>		
<i>Határo)</i>	tunk,	tatok,	tanak	tünk,	tatok,	tanak
<i>zatlan.)</i>	tünk,	tetek,	tenek	tünk,	tetek,	tenek
<i>Hatá-)</i>	tuk,	tátok,	ták			
<i>rozott)</i>	tük,	tétek,	ték.			

5. Idő Közelebb-mult.

(Az Egész-mult Idő után tételik egy *vála.*)

6. Idő Régebben-mult.

(Az Egészfzen-mult Idő után tételik egy *volt.*)

7. Idő a' Bizonyos Iövendő.

(Éppen a' Jelenvalo Idő.)

8. Idő a' Bizonytalan Idő.

(Melly a' fogokkal tételik-ki.)

II. Mód

II. Mód Parantsolo.

<i>Egyes.</i>			<i>Egyes.</i>		
<i>Határo)</i>	— j,	jon	— sál,	sék	
<i>zatlan.)</i>	— j,	jen	— sél,	sék	
<i>Tés.)</i>	nintsen,				
<i>Hatá-)</i>	— d,	ja			
<i>rozott)</i>	— d,	je			
<i>Többes.</i>			<i>Többes.</i>		
<i>Határo)</i>	— jatok, janak		— sanak	satok	
<i>zatlan.)</i>	— jetek, jenek		— setek, senek		
<i>Hatá-)</i>	— játok, ják				
<i>rozott)</i>	— jétek, jék				

III. Mód kötő és kíváno Mód.

1. Idő Ielenvaló.

<i>Egyes.</i>			<i>Egyes.</i>		
<i>Határo)</i>	jak, j,	jon	sam,	sál,	sék
<i>zatlan.)</i>	jek, j,	jen	sem,	sél,	sék
<i>Tés.)</i>	jalak —	—			
	jek —	—			
<i>Hatá-)</i>	jam, jad, ja				
<i>rozott)</i>	jem, jed, je				
<i>Többes.</i>			<i>Többes.</i>		
<i>Határo)</i>	junk, jatok, janak		sunk,	satok, sanak	
<i>zatlan.)</i>	jünk, jetek, jenek		sünk,	setek, senek	
<i>Hatá-)</i>	juk, játok, ják				
<i>rozott)</i>	jük, jétek, jék				

2. Idő Félig múlt.

<i>Egyes.</i>			<i>Egyes.</i>		
<i>Határo)</i>	nék, nál, na		nám,	nál,	nék
<i>zatlan.)</i>	nék, nél, ne		ném,	nél,	nék
<i>Tés.)</i>	nálak —	—			
	nélek —	—			

Hatá-

Hatá-) nám, nád, ná
rozott) ném, néd, né

Többs.

Többs.

Határo-) nánk, nátok, nának
zatlan-) nénk, nétek, nének

nánk, nátok, nának
nénk, nétek, nének

Hutá-) nok, nátok, nák
rozott) nők, nétek, nék

3. Idő Egéfszen-mult.

(A' Jelentő Mod Mult-Ideihez tedd-hozzá legyen.)

4. Idő Közelebb-mult.

(Ugyan ahoz tedd-hozzá volna.)

5. Idő a' Iövendő.

Egyes.

Egyes.

Határo-) ándok, ándofsz, (ánd
zatlan-) éndek, éndefsz, (énd
) (énd

ándom, ándol, ándik
éndem, éndel, éndik

Tés-) ándalak — —
) éndelek — —

Hatá-) ándom, ándod, ándja
rozott) éndem, énded, éndi

Többs.

Többs.

Határo-) ándunk, ándatok, (andanak
zatlan-) éndünk, éndetek, (éndenek
) (éndenek

ándunk, atok, anak
éndünk, éndetek, éndenek

Hatá-) ándjuk, ándjátok, (ándják
rozott) éndjük, énditek, (éndik
) (éndik

IV. Mód az Infinitivus.

(Mellyben és a' következendőkben a' Cselekedő a' Szenvedő Igéknek, forma vég betűi nem különböznek.)

<i>Határozatlan)</i>	—	ni	—
<i>Személytelen)</i>	—		
<i>Htzott. Szlys.)</i>	nom,	nod,	nia
<i>Egyes.)</i>	nem,	ned,	nie
<i>Többes.)</i>	nunk,	notok,	niok
	nünk,	netek,	niek.

V. Mód a' Résztes. (*Participium*)

<i>1. Személy)</i>	—	ván,	—
<i>telen.)</i>	—	vén,	—
<i>2. Személyes)</i>	—	<i>Egyes.</i>	<i>Többes.</i>
<i>Határozatlan)</i>	—	o,	ok
	—	ö,	ök
<i>Határozott)</i>	om,	od,	oja
<i>Egyes.)</i>	öm,	öd,	öje
<i>1. Többes.)</i>	onk,	otok,	ojok
	önk,	ötök,	öjök
<i>2. Többes.)</i>	oim,	oid,	oi
	öim,	öid,	öi.
<i>3. Többes.)</i>	oink,	oitok,	oik
	öink,	öitek,	öik

2. Idő Múlt-Idő.

<i>Személyes)</i>	—	<i>Egyes.</i>	<i>Többes.</i>
<i>Határozatlan)</i>	—	t,	tak
	—	t,	tek
<i>Határozott)</i>	tam,	tad,	ta
<i>Egyes.)</i>	tem,	ted,	te
<i>Többes.)</i>	tuk,	tátok,	ták
	tük,	tétik,	ték

3. Idő

3. *Idő Iövendö.*

—	ando,	—	ando
—	endö,	—	endö

VI. *Mód az elegyes.*1. *Idő az Ielenvaló.*

1. <i>Határozatlan.</i>)	—	va,	vagy	ve
2. <i>Határozatlan.</i>)	—	ton,		—
	—	ten,		—
<i>Határozott</i>)	—	ojába,		—
<i>Személytelen.</i>)	—	öjébe,		—

2. *Idő Múlt-Idő.*

1. <i>Személyes</i>)	tomba,	todba,	tába
<i>Egyes.</i>)	tembe,	tedbe,	tébe
<i>Többes.</i>)	tunkba,	tatokba,	tokba
	tünkbe,	tetekbe,	tekbe
2. <i>Személyes</i>)	tomra,	todra,	tára
<i>Egyes.</i>)	temre,	tedre,	tére
<i>Többes.</i>)	tunkra,	tatokra,	tokra
	tüinkre,	tetekre,	tekre

3. *Idő Iövendö.*

<i>Személytelen</i>)	—	andoba	—
<i>Határozatlan</i>)	—	endöbe	—
<i>Határozott.</i>)	—	andojába,	andora
	—	endöjébe,	endöre

9. A' le-irt Táblából meg-tettzik leg-elsőben-is a' Cselekedő Ige három formáinak és azoknak változásoknak egymástól való külömbségek, mellyben nevezetes az, hogy a' Tés formának minden időben csak az első Személyben és egyes Számban, és csak a' Jelentő's Kö-tő Modokban van helye. Hogy második személ-

méllye nintsen, világos abból az okból; a' mellyből a' Parantsolo Modnak első személye nintsen; mert *szeretel tégedet* nintsen értelme; az *el, ol* az jelenvaló Időben azonkül-is Szenvedő Forma. Harmadik Személyét nem találtam több Igébe, csak ebben az egyben *eszen* p. o. Ne mennyi mert meg-*eszen* a' Farkas.

b) Hogy a' Határozatlan forma az egyes számban és első Személyben mindenkor *k* betűn végződik, ki-vévén a' múlt időt.

c) Hogy a' Határozott forma a' Többes Szám első Személyében a' vég *k*, betű eleibe soha nem vészzen *n* betűt.

10. Meg-tettzik továbbá hogy a' Cselekedő formában a' Jelentő Módnak nyoltz egymástól meg-külömböztetett Ideje legyen. Mellyek közül *a*, a' félig múltnak éppen az az élése legyen, a' mi a' Déákban az *Imperfectum*nak, és Ertelme-is ugyan az mint egy félbe szakadt p. o. Megyek egy Barátomhoz, de szembe találván félbe szakad a' menetelem; azért így szóllok néki: Hozzád megyek vala. Élünk véle akkor-is, mikor a' lőtt dolog elő-adása rendiben, az akkori időkor valamit közbe vetünk. Illyen p. o. ez a' közbe vetés, *Az Urnak Lelke táplállya vala a' vizeket. Meg-öleté Antonius Cicerot-is: mert haragszik vala réája a' Philippicákért. A' mikor a' jo Déák Imperfectummal él, akkor a' Magyarban-is ok-veretlen evel az Idővel kellélni. De ne ércsd és ne kövesd*

a' mai németes Déakokat, kik a' Német *Imperfectumot* olykor-is Déák *Imperfectummal* téfzi-ki, mikor a' Déák Mult-idővel szokott élni.

b) Az Egészfz.-mult Időnek és a' Beszéd-közinek ez a' Külömbiségek: hogy mindenik egészfzen el-multat jelent ugyan; de mikor valami Történetet, Mesét vagy beszédet folytába mondunk vagy írunk, akkor a' fok *tatt tett* el-kerüléséért a' Beszéd-közivel élünk, különben pedig a' Multal; p. o. *Kezdetben teremte az Isten a' Mennyet és a' Földet, 's a' t.* Ezt a' Déák mind az Egészfz.-multal téfzi-ki. Tetsék elé venni akárkinek *Eutropiust*, és elől mindjárt meg-látni egész Részeken által, hogy mind Egészfz.-multal él a' Beszéd közbe; a' Német ezt többnyire változtattya a' Fél-multal-is; Magyarul pedig mindenütt a' Beszéd-közivel kell élni, melly a' Frantzia Historiás Időnek meg-felel. A' Közelébb-mult Időt-is, ha egészfzen el-mult ezzel az Idővel téfzfzük-ki, p. o. Most járék nállad; nem *értém* mit mondál,

c) Némellyek ennek a' Beszédközi Időnek egy szaporodást csinálnak ilyen formán: *Mondá vala, látá vala*, a' melly hibásnak látszik; semmi meg-külömböztetett értelme vagy élése nem lévén.

d) A' Jövendő tulajdonképpen csak egy és hasonlo a' Jelen-valóhoz; de némellyek a'val meg-nem elégedvén a' *fogokkal* kezdetek a' Kézi-könyvekben Jövendőt csinálni. A' lévén

azért czélom, hogy egészsz és értelmes Forma példákat adjak; fel-tettem a' valóságos Jövendőt-is, a' *fogokkal* valót-is. A' Nevek meg-mutattya az élefeket; mert mikor azt mondom: *Irok* a' holnapi postával, ez bizonyos ígéretet téfzen; mikor pedig azt akarom mondani: *Talám irok*, akkor azt mondom: *Fogok irni*: Azért neveztem ezt bizontalan, a' mást bizonyos Jövendőnek.

11. Meg-tetfzik az-is: hogy az Igére, 's annak vég-betűire nézve a' Kötő és Kiváno Mod csak egy: Élefeket kell meg-külömböztetni; Mert

a) Mikor a' Kötő Modba élünk az Igével, akkor mindenkor Kötő-szótskákat téfzünk elejekbe, p. o. *Hogy* írják, mikor fáj az ujjam. *Ha* szollhatna, szollana. *Hogy* te mondotad légyen, meg-bizonyítom. *Ha* mondotam volna, nem tagadnám. *Ha* el-jövend, meg-izenem.

b) Mikor pedig a' Kiváno Modba élünk, akkor vagy femmit nem téfzünk az Ige mellé, vagy a' kiváno, kérdő, fenyegető jeleket, p. o. *Hadd* mennyen! Mennyünk! Szeretném látni! Kivántam volna! *Vajha* láthatnám.

12. Világos még a' Táblából, hogy a' Hatarozatlan Formának az első Mod első Ideje első Személlye mindenkor *k* betűn végződik; a' második pedig *sz*-szen.

13. A'

13. A' Határozott Formában a' többit elhagyván világos ismét hogy

a) Az első Mod. első Ideje első Személye mindenkor *m* betűn végződik, a' második pedig *d* betűn, p. o. *Várom, várod, Kérem, kéred.*

b) A' harmadik Személyben pedig külömbség vagyon a' Him és Nyöstény-fzok között. A' Nyöstények úgy formáltatnak a' Gyökértől, hogy egy *i* betűt vésznek utánna, p. o. Szeret, szereti. Öl, öli. Süt, süti.

c) A' Himek pedig mind *a* betűn végződnek, de háromképen:

1. Némellyek és közönségesebben az *a* vég-betű eleibe a' *j* betűt vészik-fel, p. o. Vár, *várja*. Illyenek mind azok az Igék, mellyek *b, d, g, m, p, r, j, v* betűkön végződnek, p. o. *Szab-ja, ad-ja, vág-ja, nyom-ja, lop-ja, zár-ja, váj-ja, sziv-ja.*

2. Mások ellenben az *a* előtt a' *j* helyet az Ige utolsó betűit kettőztetik-meg. Illyenek a' mellyek *gy, ly, s, z, sz* betűkbe mennek-ki, p. o. Vágy, *vágygya*. Foly, *follya*. Ás, *áfsa*. Ráz, *rázza*. Mász, *mászsza*.

3. Az *l, n, t, u* betűkbe ki-menők pedig ezeket a' vég-betűket meg-is kétszerezik, ha nem kettősök, meg-is lágyítják, p. o. Padol, *padollya*. Szán, *szánnya*. Lát, *láttya*. Áll, *álltya*.

A'

A' Szenvedő Igéről.

14. A' Szenvedő Ige a' nevezett Cselekedőtől az elé-adott Tábla szerént ezekben különbözik :

a) A' Szenvedőnek nintsen három Formája, u. m. a' *Határozatlan*, *Tés és Határozott*, hanem egyetlen egy.

b) Ennek Gyökere nem a' maga harmadik Személlye, nem-is az eredeti Cselekedő Gyökér, hanem az eredeti *Parantsolo*, *Csináltato* vagy *Csináltattato* Cselekedő Formának harmadik Személlye hozzá tévén ahoz az első Személlyben *om*, *em*, másodikban *ol*, *el*, a' harmadikban az *ik* Forma vég-betűket, p. o. Ettől az eredeti Gyökértől : *Csinál*.

Csináltató Forma. Csináltat, csináltatom, csináltatol, csináltatik.

Csináltattató Forma. Csináltattatt, csináltattatom, (csináltattatol, csináltattatik.

Igy ettől a' Nyöstény Gyökértől *Vér*.

Csináltató Forma. Veret, veretem, veretel, veretik,
Csináltattató Forma. Verettet, verettetem, verettetel,
(verettetik,

És így a' Cselekedő és Szenvedő Formák közt tisztá a' különbség. Ugyan-is egybe-vevén a' Szenvedő Formát a' Cselekedő Határozatlannal így különböznek :

Csel.

<i>Csel. Határozatlan Forma.</i>	ok,	sz,	csináltat
— <i>Szenvedő.</i>	om,	ol,	ik
<i>Nyöftény Ige Cselekedő.</i>	ek,	sz,	veret
— <i>Szenvedő.</i>	em,	el,	ik

A' Határozott formával pedig :

<i>Cselek. Határozatlan Forma.</i>	om,	od,	ja
— <i>Szenvedő.</i>	om,	ol,	ik
<i>Nyöftény Ige. Veret.</i>	em,	ed,	i
<i>Szenvedő.</i> —	em,	el,	ik

Ezt soha egy Ige-is el-nem véti, hanem ha rendeletlen, és e' fzerént mégyen a' Csináltatato Forma-is.

c) Továbbá a' Szenvedő Igében az a' k, melly az Cselekedőben a' Határozatlan Formában mindenkor az első Személlynek forma vég-betűje, mindenkor a' harmadik Személly vég-betűjévé léfzen", p. o.

Cselekedő Ige.

1. Személy.	3. Személy.
Csináltatok,	csináltat
Csináltaték,	csináltata
Csináltassak,	csináltasson
Csináltatnék,	csináltatna
Csináltatándok,	csináltatánd

Szenvedő Ige.

1. Személy.	3. Személy.
Csináltatom,	csináltatik
Csináltatám,	csináltaték
Csináltassam,	csináltassék.
Csináltatnám,	csináltatnék
Csináltatandom,	csináltatándik

14. Már elő-adom a' Forma példákat, mely a' Forma Cselekedő Igében ugyan nem lehet több egynél; mindazáltal hogy minden külömb-ségeket elé-adhassak a' Him példa mellé egy Nyöftényt tesztek mindenütt.

1. *Forma példa a' Cselekedő Igéjé Him példa :
Várok.*

I. Mod a' Jelentő. 1. Idő a' Ielenvalo.

Egyes.

1. Személy. 2. Személy. 3. Személy.

Határozatlan) Várok, vársz, vár valakit v. valamit
Forma.)

Tés. Várlak tégedet, (nintsen több Szemé-
(lye sem Száma.

Határozott Forma. Várom, várod, várja azt v. ötet

Többes.

Határozatlan. Várunk, vártok, várnak

Határozott. Várjuk, várjátok, várják

2. Idő Félig-mult.

Egyes.

Határozatlan. Várok vala, váríz vala, vár vala

Tés. Várlak vala — —

Határozott. Várom vala, várod vala, várja vala

Többes.

Határozatlan. Várunk vala, vártok vala, várnak vala

Határozott. Várjuk vala, várjátok vala, várják vala

3. Idő Beszéd-közi.

Egyes.

Határozatlan. Várek, várál, vára

Tés. Váralak, — —

Határozott. Váram, várád, várá

Töb.

Többs.

Határozatlan. Váránk, várátok, várának
Határozott. Várók, várátok, várák

4. *Idő Egész-szen-mult.*

Egyes.

Határozatlan. Vártam, vártál, várt
Tés. Vártalak — —
Határozott. Vártam, vártad, vártá

Többs.

Határozatlan. Vártunk, vártatok, vártanak v. vártak
Határozott. Vártuk, vártátok, várták

5. *Idő Közelébb-mult.*

Egyes.

Határozatlan. Vártam vala, vártál vala, várt vala
Tés. Vártalak vala — —
Határozott. Vártam vala, vártad vala, vártá vala

Többs.

Határozatlan. Vártunk vala, vártatok vala, vártanak
 (vagy vártak vala)
Határozott. Vártuk vala, vártátok vala, várták vala

6. *Idő Régebben-mult.*

Egyes.

Határozatlan. Vártam vólt, vártál vólt, várt vólt
Tés. Vártalak vólt — —
Határozott. Vártam vólt, vártad vólt, vártá vólt

Többs.

Határozatlan. Vártunk vólt, vártatok vólt, vártanak
 (vagy vártak vólt)
Határozott. Vártuk vólt, vártátok vólt, várták vólt

7. *Idő Bizonyos Iövendö.*

Egyes.

Határozatlan. Várók, (jövendöben) vársz, vár,
Tés. Várlak — —
Határozott. Varom, — várod, várja

Többs.

Határozatlan. Várunk, — vártak, várnak
Határozott. Várjuk, — várjátok, várják

8. *Idő Bizonytalan Iövendő.**Egyes.*

Határozatlan. Várni fognak, várni fogsz, várni fog
Tés. Várni foglak — —
Határozott. Várni fogom, várni fogod, várni fogja

Többs.

Határozatlan. Várni fogunk, várni fogtok, várni
 (fognak)
Határozott. Várni fogjuk, várni fogjátok, várni
 (fogják)

II. *Mod Parantsolo.**Egyes.*

Határozatlan. Várj, várjon
Határozott. Várd, várja

Többs.

Határozatlan. Várjatok, várjanak
Határozott. Várjátok, várják

III. *Mod Kötő és Kiváno.*1. *Idő Ielenvalo.**Egyes.*

Határozatlan. Várjuk, várj, várjon (Hogy)
Tés. Várjalak — —
Határozott. Várjam, várjad, várja

Többs.

Határozatlan. Várjunk, várjátok, várjanak
Határozott. Várjuk, várjátok, várják

2. *Idő Félig-mult.**Egyes.*

Határozatlan. Ha Várnék várnál, várna
Tés. — Várnálak — —
Határozott. — Várnám, várnád, várná
Töb-

Többs.

Határozatlan. — Várnánk, várnatok, várának

Határozott. — Várnok, várnatok, varnak

3. *Idő Egészszén-mult.*

Egyes.

Határozatlan. Hogy Vártam legyen, vártál legyen
(várt legyen)

Tés. — Vártalak legyen, —

Határozott. — Vártam legyen, vártad legyen
(vártá legyen)

Többs.

Határozatlan. — Vártunk legyen, vártatok legyen
(vártanak legyen)

Határozott. — Vártuk legyen, vártatok legyen
(vártak legyen)

4. *Idő Közelébb-mult.*

Egyes.

Határozatlan. Ha Vártam volna, vártál volna, várt
(vólna)

Tés. — Vártalak vólna —

Határozott. — Vártam vólna, vártad vólna, vár-
(ta vólna)

Többs.

Határozatlan. — Vártunk vólna, vártatok vólna,
(vártanak vólna)

Határozott. — Vártuk vólna, vártatok vólna,
(vártak vólna)

5. *Idő a' Iövendö.*

Egyes.

Határozatlan. Ha Várándok, várándasz, váránd

Tés. — Várándalak — —

Határozott. -- Várándom, várándod, várándja

Többs.

Határozatlan. -- Várándunk, várándatok, várándának

Határozott. -- Várándjuk, várándjátok, várándjak

IV. Mod az Határozatlan (*Infinitivus*).*Határozatlan Személytelen. Varni**Határozott Személyes Egyes. Varnom, varnod, varnia*

--- Többs. Várnunk, varnotok,
(varniok)

V. Mod a' Részcs.

1. Idő Ielenvalo.

*Személytelen. Várván.**Személyes Határozatlan Egyes. Váro*

-- -- Többs. Várók

Határozott Egyes. Várom, varod, vároja

-- 1. Többs. Várnok, varotok, várojak

-- 2. Többs. Vároim, varoid, vároi

-- 3. Többs. Vároink, vároitok, vároik

2. Idő Mult.

Személyes Határozatlan Egyes. Várt

-- -- Többs. Vártok

-- Határozott Egyes. Vártam, vártad, vártá

-- -- Többs. Vártuk, vártatok, várták

3. Idő Iövendő.

-- -- Egyes. Várandó

-- -- Többs. Várandók

VI. Mod az Elegyes.

1. Idő Ielenvalo.

*1. Személytelen Határozatlan. Várva**Személytelen Határozatlan, Vártónn*

-- Határozott. Várojaba

2. Idő Mult.

1. Személyes Egyes. Vártomba, vártotba, vártába

-- Többs. Vártunkba, vártotokba, vártokba

2. Személyes Egyes. Vártomra, vártodra, vártára

-- Többs. Vártunkra, vártotokra, vártokra

3. Idő

3. Idő Iövendő.

Határozatlan. Várandoba és várandora
Határozott. Várandojába és várandojára

Nyöftény Példa ugyan az 1. Forma Példájára: Vér.

I. Mod Jelentő. 1. Idő Ielenvalo.

Egyes.
Határozatlan Forma. Verek, veréz, vér (egy valakit vagy valamit)
Tés. Verlek -- (tégedet)
Határozott -- Verem, vered, veri (ötet vagy azt a' dolgot)

Többes.
Határozatlan -- Verünk, vertek, vernek
Határozott -- Verjük, veritek, verik

2. Idő Félig-mult.

Egyes.
Határozatlan. Verek vala, veréz vala, vér vala
Tés. Verlek vala
Határozott. Verem vala, vered vala, veri vala

Többes.
Határozatlan. Verünk vala, vertek vala, vernek vala
Határozott. Verjük vala, veritek vala, verik vala

3. Idő Beszédközi.

Egyes.
Határozatlan. Verék, verél, vere
Tés. Verélek
Határozott. Verék, verél, veré

Többes.
Határozatlan. Verénk, verétek, verének
Határozott. Verők, verétek, verék

4. Idő

4. Idő Egészszén-mult.

Egyes.

Határozatlan. Vertem, vertél, vert
Tés. Vertelek

Határozott. Vertem, verted, verte

Többes.

Határozatlan. Vertünk, vertetek, vertenek

Határozott. Vertük, vertétek, verték

5. Idő Közelébb-mult.

Egyes.

Határozatlan. Vertem vala, vertél vala, vert vala

Tés. Vertelek vala

Határozott. Vertem vala, verted vala, verte vala

Többes.

Határozatlan. Vertünk vala, vertetek vala, vertenek

Határozott. Vertük vala, vertétek vala, verték va-
(vala la)

6. Idő Régebben-mult.

Egyes.

Határozatlan. Vertem vólt, vertél vólt, vert vólt

Tés. Vertelek vólt

Határozott. Vertem vólt, verted vólt, verte vólt

Többes.

Határozatlan. Vertünk vólt, vertetek vólt, vertenek

Határozott. Vertük vólt, vertétek vólt, verték vólt
(vólt)

7. Idő Bizonyos Iövendö.

Egyes.

Határozatlan. Verek (jövendőben) veréz, vér

Tés. Verlek

Határozott. Verem, -- vered, veri

Többes.

Határozatlan. Verjünk, -- veretek, vernek

Határozott. Verjük, -- veriték, verik

8. Idő

8. Idő Bizonytalan Iövendö.

Egyes.

Határozatlan. Verni fogok, verni fogsz, verni fog

Tés. Verni foglak

Határozott. Verni fogom, verni fogod, verni fogja

Többs.

Határozatl. Verni fogunk, verni fogtok, verni fognak

Határozott. Verni fogjuk, verni fogjátok, verni
(fogjak)

II. Mod Parantsolo.

Egyes.

Határozatlan. -- verj, verjen

Határozott. -- verd, verje

Többs.

Határozatlan. -- verjétek, verjenek

Határozott. -- verjétek, verjék

III. Mod Kötö és Kiváno.

1. Idő Ielenvalo.

Egyes.

Határozatlan. Hogy Verjek, verj, verjen

Tés. — Verjelek

Határozott. -- Verjem, verjed, verje

Többs.

Határozatlan. -- Verjünk, verjétek, verjenek.

Határozott. -- Verjük, verjétek, verjék

2. Idő Félig-mult.

Egyes.

Határozatlan. Ha Vernék, vernél, verne

Tés. -- Vernélek

Határozott -- Verném, vernéd, verné

Többs.

Határozatlan. -- Vernénk, vernétek, vernének

Határozott, -- Vernök, vernétek, vernék

3. Idő

3. *Idő Mult.**Egyes.*

Határozatlan. Hogy Vertem légyen, vertél légyen,
(vert légyen)

Tés. -- Vertelek légyen

Határozott. -- Vertem légyen, verted légyen,
(verte légyen)

Többes.

Határozott. -- Vertünk légyen, vertetek légyen,
(vertenek légyen)

Határozatlan. -- Vertük légyen, vertétek légyen,
(verték légyen)

4. *Idő Közelébb-mult.**Egyes.*

Határozatlan. Ha Vertem volna, vertél volna, ver-
(vólna)

Tés. -- Vertelek volna

Határozott. -- Vertem volna, verted volna, ver-
(te vólna)

Többes.

Határozatlan. -- Vertünk volna, vertetek volna,
(vertenek vólna)

Határozott. -- Vertük volna, vertétek volna,
(verték vólna)

5. *Idő Iövendő.**Egyes.*

Határozatlan. Ha Verédek, verédeszsz, verénd

Tés. -- Veréndekek

Határozott. -- Verédem, veréded, veréndi

Többes.

Határozatlan. -- Veréndünk, veréndetek, veréndenek

Határozott. -- Veréndjük, verénditek, veréndik

IV. *Mod Határozatlan (Infinitivus).*

Határozatlan Személytelen. Verni

Ha-

Határozott Személyes Egyes. Vernem, verned,
 (vernie,
 -- -- *Többes.* Vernünk, vernetek,
 (verniék

V. Mod a' Rész. 1. Idő Ielenvalo,

Személytelen. Vervén

Személyes Határozatlan Egyes. Verő

-- -- *Többes.* Verők

Határozott Egyes. Veröm, verőd, verője

-- 1. *Többes.* Verünk, verőtök, verőjek

-- 2. *Többes.* Verőim, verőid, verői

-- 3. *Többes.* Verőink, verőitek, verőik

2. Idő Mult.

Személyes Határozatlan Egyes. Vert

-- -- *Többes.* Veritek

-- *Határozott Egyes.* Vertem, verted, verte

-- -- *Többes.* Vertük, vertétek, verték

3. Idő Iövendő.

Egyes. Verendő

Többes. Verendők

VI. Mod az Elegyes,

1. Idő Ielenvalo.

1. *Személytelen Határozatlan.* Verve

2. *Személytelen Határozatlan.* Vertenn

-- -- Verőibe

2. Idő Mult.

1. *Személyes Egyes.* Vertembe, vertedbe, vertibe

--- *Többes.* Vertünkbe, vertetekbe, vertekbe

2. *Személyes Egyes.* Vertemre, vertedre, vertire

--- *Többes.* Vertünkre, vertetekre, vertekre

3. Idő

3. *Idő Iövendő.**Határozatlan.* Verendöbe és verendöre*Határozott.* Verendöibe és verendöire

15. Így mennek közönségesen minden Cselekedő Igék, és Cselekedő Formájú Közép Igék; a' Himek a' Him példa fzerént, a' Nyöstények pedig a' Nyöstény példa fzerént. A' Nyöstényekre nézve ezt a' kis Jegyzést hozzá téfzem, hogy a' melly Gyökerekben az ö betü uralkodik, azok az e helyet az ö betüt meg-tartják, p. o. *öl*: ölok, ölöm, ölod, 's a' t.

16. Nevezetesen ezt jegyzem-meg, hogy az elő-adott példa az Igék változásoknak és hajlásoknak a' leg-tökélletesebb formája. Hogy a' külömbiségeket, mellyeket ehez képest elő akarok adni tisztábban fel-lehefsen egy tekintettel venni, ki-irom még azoknak az Modoknak Idöknek és Személlyeknek példáit, mellyekben a' külömbség szokott meg-esni.

*I. Forma Példa Tökélletes.**Határozatlan.**Him.* Vár, vár-sz, vár-lak, vár-t, vár-tam, vár-ni,
(vár-j)*Nyöstény.* Kér, kér-sz, kér-lek, kér-t, kér-tem, kér-ni,
(kérj)*Határozott.**Him.* Várja, várta, várd, várja
Nyöstény. Kéri, kérte, kérd, kérje

Erre a' Formára tartoznak mind azok a' Cselekedő Igék, mellyeknek vég-forma betűjek l, n, r, j betük.

19. Vagy-

17. Vagynak olyan Igék, melyek az első forma példától csak abban különböznek, hogy az Mult-időben a' harmadik Személy vég-betűje a' *t* eleibe az atyasias *o, e* vagy *ö* betűket fel-veszik, különben mindenben az első Forma példa fzerént mennek, p. o. *Ád, adott. Szed, szedett.* És ezt nevezem második Forma példának, melly így van:

II. Forma Példa.

Határozatlan.

Him. Ád, adfz, adlak, adott, adtam,
(adni, adj)

Nyöftény. Szed, szedfz, szedlek, szedett, szedtem,
(szedni, szedj)

Bög, bögfz, böglek, bögtt, bögttem,
(bögni, bögi)

Határozott.

Him. Adja, adta, add, adja

Nyöftény. Szedi, szedte, szedd, szedje

Bögi, bögte, bögd, bögie

Erre a' formára tartoznak azok az Igék, mellyeknek Gyökerek *b, d, g, k, m, p, v* betűkön végződik, p. o. *Szab, szabott. Dug, dugott. Rak, rakott. Nyom, nyomott. Kap, kapott. Sziv, szivott.* De egyébként minenekben az első példa fzerént mennek.

Jegyzés. A' *v* betűn végződők a' Gyökérbe a' lágy hangére a' ki-mondásban a' *v* mellé egy *u* betűt-is szoktak fel-venni p. o. *Hivu, szivu, rivu.*

18. Más Igék éppen ezt a' második Forma példát követik, csak a' Parantsolo 's-attól szárma-

mazo Kötő-Modban a' j forma betűt el-változtatták és lágy hanggal váltják-fel, p. o. *Ás, áfott, áss, ássak. Les, lefett, less, lefsek.* És ezt téfzem harmadik Forma példának, melly így vagyon:

III. Forma Példa.

Határozatlan.

Him. Ás, ásfz, áslak, ásott,
(ástam, asni, áss, ássak
Nyöftény. Szeret, fzeretfz, fzeretlek, fzeretett,
(fzerettem, fzeretni, fzeress, fzeressék
Him. Ráz, rázfz, rázlak, rázott,
(ráztam, rázni, rázz, rázzak

Határozott.

Him. Ássa, ásta, ásd, ássa
Nyöftény. Szereti, fzerette, fzeresd, fzeresse
Him. Rázza, rázta, rázd, rázza

Erre a' Formára tartoznak:

1. A' melly Igéknek Gyökök egy s betűn végződik közönségesen, p. o. *Keres, kerefett, keress, Les, lefett, less, 's a' t.*

2. A' *z* és *fz* betűkbe ki-menők, p.o. *Lármáz, lármázott, lármazz. Máfz, máfzott, máfzfz.*

3. A' tiszta *t* betűbe ki-menő, több betűfogásból álló Igék, mellyekben az utolsó betűfogás rövid, p. o. *Adat, adatott, adass. Kéret, kéretett, kéress. De a' t betűn végződők közül.*

4. Nem tartoznak ide a' mellyeknek Gyökökben a' *t* előtt más Máfsal-hangzó van, p. o. *int, kottasant.* 2. Azok, mellyeknek utolsó be-

betűfogások hofzfzu, p. o. *tanít, lágyít.* 3. Az egy betű-fogásból állók, p. o. *fut, köt.* Innen

19. A' *t* betűbe végződő egy betű-fogásu említett Gyökereknek hajlasok fundamentomofon különbözik a' harmadik forma példától, de csak abban, hogy a' *lág* hang kedvéért azt a' *Ma-gán*-hangzot, mellyet a' Mult-idő harmadik Szemellyében fel-vettek, az Egész-mult Időben meg-tartják, p. o. *Fut, futott, futottam. Köt, kötött, kötöttem.* És az a' negyedik Forma példa.

IV. Forma Példa.

Határozatlan.

Him, Fut, futsz, futlak, futott, futottam,
(futni, fuss, fustak
Nyöflény, Köt, kötsz, kötelek, kötött, kötöttem,
(kötni, köss, kösfek

Határozott.

Him, Futja, futotta, fust, fusta
Nyöflény. Köti, kötötte, kösd, kösse

Erre a' formára csak az egy betű-fogásból álló, és egyes *t* betűn végződő Igék tartoznak, p. o. *üt, süt, jut, vet.*

Jegyzés. 1. *Lát* ki-vétezik, *Látott, láttam, nem látottam.* Ki-vétezik ez-is *Vét Peccat* melly a' Parantsolo módban véts nem *vész.*

20. A' több *t* betűn végződik pedig azt a' pótolékot, mellyet a' negyedik forma példa fzerént a' Mult-időben fel-vetrennek, a' *lág* hangért más némelly Időkben-is fel-veszik, p. o.

Bánt,

Bánt, bántoszfz, bántott, tottam, tani. *Int*, inteszfz, intett, tettem, teni. És ez az ötödik forma példa.

V. Forma Példa.

Határozatlan.

Him. Bánt, bántaszfz, bántalak, bántott,
(bántottam, bántani, bánts,
Nyófény. Ürit, üriteszfz, üritlek, üritett,
(üritettem, üriteni, örits,

Határozott.

Him. Bántya, bántotta, bántod, bántsa
Nyófény. Üriti, üritette; ürited, üritse.

Erre a' formára tartoznak közönségesen azok a' *t*-be végződő Igék: 1. mellyeknek Gyökerekben a' *t* előtt ismét más Másfal-hangzó vagyon, p. o. *Márt, int, kísért, vált, vonint, 's a' t.* De ki-vételnek az *sz*t betűkön végződők annyiban, hogy a' parantsolo modban az *sz* betűt meg-kettőztetik, p. o. *Foszt, foszfz. Mejjeszt, mejjeszfz, 's a' t.*

2. Ide tartoznak az ötödik formára az *it* betűkön végződő Igék mivel ezekben az *i* hofzfzu, p. o. *Tunit, mozdít, 's a' t.*

21. A' több olyan Igék-is, mellyek nem *t* betűn, de két Másfal-hangzon végződnek éppen azt az ötödik Formát követik; de a' Parantsolo Modban a' rendes *j* forma betűt megtartják, p. o. *Mond, mondj, mondjak. Fedd, fedj, fedjek.* És ez a' hatodik Forma példa.

VI. For-

VI. Forma Példa.

Határozatlan.

Him. Mond, mondofsz, mondalak, mondott,
(mondottam, mondani, mondj

Nyűstény. Fedd, feddeszsz, feddelek, feddett,
(feddettem, feddeni, fedj

Határozott.

Him. Mondja, mondotta, mond, mondja
Nyűstény. Feddi, feddette, fedd, fedje

Íde tartoznak minden kettős betűn, vagy két különböző betűkön végződő Szok, ha nem az utolsó, p. o. *Hall, forr, 's a' t.*

Jegyzés. Ki-véteik ez a' Szó *Metz*, a' Parancsolóban *Mess, mesd.*

22. Vagyon még némelly Igéknek egy különösége. Ugyan - is, mint a' Nevek között vagynak olyanok, mellyek a' hajlás rendiben a' Gyökér utolsó Magán-hangzóját el-ugordják, ugy az Igék között-is vagynak olyanok, mellyek ugyan a' Gyökér utolsó Magán-hangzóját a' változásokban a' nyelv' kényeségéért el-ugordják, p. o. *Rabol, rablok. Perel, perlek.* Ezt teszem hetedik Forma példának.

VII. Forma Példa.

Határozatlan.

Him. Rabol, rabollak, rablofszsz, rablott,
(raboly, rablani,

Nyűstény. Perel, perellek, perleszsz, perlett,
(perely, perleni,

Hatá-

Határozott.

Him. Rabolya, rablotta, rabold, rabolya
Nyösteny. Perli, perlette, pereld, perelye

Erre a' Forma példára tartoznak közönségesen minden Ugro Igék, a' mennyiben t.i. ugrok. De különben a' mint vég-betűjök hozza a' Parantsolo modban az első hat Formák közül azt tarttyák, a' mellyekre tartoznak, p. o. *Rabol*, raboly; érez, érezz; öriz, örizz, 's a' t.

Közönséges Jegyzés. A' mondottakból világos, hogy a' Cselekedő Igének tulajdonképpen csak egy változásu formája vagyon; a' többi csak különbségek: mellyeket a' szép Nyelvnek ki-mondásban való kényessége okoz. A' Magyar Nyelvben a' ki-mondásnak dísze és a' Nyelv' könnyü fordulása lévén a' leg-fobb Regula; és éppen csak annak meg-mutatására, kívánta az Író ezeket a' különbségeket hofzfizafabban leírni. A' Tanulóknak elég lévén az első forma példát meg-tanulni: a' többi csak gyakorlásra, 's a' Mesterek utasításokra szolgálhat.

Szenvedő Ige.

23. A' Szenvedő Igével kevés baj vagyon, semmi nemei különbségei nintsenek, ki-vévén a' Him és Nyösteny Szók között, 's azoknak vég-betűi között való természetű különbséget, a' mint egyik Ige megyen, minden Szenvedő Ige a' fzerént megyen. Nintsen több egy Hajlása Modjánál, a' melly ez:

A'

A' Szenvedő Ige Hajlása Modjának Forma példája. Him Példa Áldatik.

I. Mod Jelentő. 1. *Idő Ielenvalo.*

Egyes. Áldatom, áldatol, áldatik
Többs. Áldatunk, áldattak, áldatnak

2. *Idő Félig-mult.*

Egyes. Áldatom vala, áldatol vala, áldatik vala
Többs. Áldatunk vala, áldattak vala, áldatnak vala

3. *Idő Beszéd-közi.*

Egyes. Áldatám, áldatál, áldatéék
Többs. Áldatánk, áldatátok, áldatának

4. *Idő Egész-szen-mult.*

Egyes. Áldattam, áldattál, áldatott
Többs. Áldattunk, áldattatok, áldattanak

5. *Idő Közelebb-mult.*

Egyes. Áldattam vala, áldattál vala, áldatott vala
Többs. Áldatunk vala, áldattatok vala, áldattanak
(vala)

6. *Idő Régebben-mult.*

Egyes. Áldattam volt, áldattál volt, áldatott volt
Többs. Áldattunk volt, áldattatok volt, áldattanak
(volt)

7. *Idő a' Bizonyos Iövendő.*

Egyes. Áldatom. áldatol, áldatik
Többs. Áldatunk, áldattok, áldatnak

8. *Idő Bizonytalan Iövendő.*

Egyes. Áldatni fogok, áldatni fogsz, áldatni fog
Többs. Áldatni fogunk, áldatni fogtok, áldatni fognak

II. Mód Parantsolo.

Egyes. -- -- áldassál, áldassék
Többs. -- -- áldassiatok, áldassának.

G

III. Mód

III. Mód a' kötő és kíváno Mód.

1. Idő Ielenvaló.

Egyes. Hogy Áldasfiam, áldassál, áldassék
Többes. -- Áldasfunkt, áldastatok, áldaslanak

2. Idő Beszéd-közi.

Egyes. Ha áldatnám, áldatnál, áldatnék
Többes. -- áldatnánk, áldatnátok, áldatnának

3. Idő Egészszén-mult.

Egyes. Hogy Áldattam légyen, áldattál légyen, ála-
 (datott légyen)
Többes. -- Áldattunk légyen, áldattatok légyen,
 (aldattanak légyen)

4. Idő Közelebb-mult.

Egyes. Ha Áldattam volna, áldattál volna, ál-
 (tott volna)
Többes. -- Áldattunk volna, áldattatok volna, ál-
 (dattanak volna)

5. Idő Iövendő.

Egyes. Ha Áldatándom, áldatándol, áldatándik
Többes. -- Áldatándunk, áldatándatok, áldatándanak

IV. Mód az Infinitivus.

Áldatni

V. Mód Részés.

Áldatván, áldatva, áldatott

(Ugyan azon Forma példára Nyöfűtény for-
 ma példa vitettetik.)

I. Mod Jelentő. 1. Idő a' Ielenvaló.

Egyes. Vitettetem, vitetterel, vitetterik
Többes. Vitettetünk, vitettettek, vitettetnek

2. Idő

2. *Idő Félig-múlt.*

Egyes. Vitettettem vala, vitettetel vala, vitetterik

(vala

Többes. Vitettetünk vala, vitettettek vala, vitetteinek

(vala

3. *Idő Beszédközi.*

Egyes. Vitetterém, vitetterél, vitetterék

Többes. Vitetterénk, vitetterétek, vitetterének

4. *Idő egészen Múlt-Idő.*

Egyes. Vitettettem, vitettettel, vitettett

Többes. Vitettetünk, vitettettek, vitettetenek

5. *Idő közelebb múlt.*

Egyes. Vitettettem vala, vitettetterél vala, vitet-

(tett vala

Többes. Vitettettünk vala, vitettettek vala, vitette-

(tenek vala

6. *Idő régebben-múlt.*

Egyes. Vitettettem volt, vitettettel volt, vite tettett

(volt

Többes. Vitettettünk volt, vitettettek volt, vitetter-

(tenek volt

7. *Idő Bizonyos Iövendő.*

Egyes. Vitetterem, vitetterel, vitetterik

Többes. Vitettünk, vitettek, vitetteinek

8. *Idő Bizonytalan Iövendő.*

Egyes. Vitettni fogok, vitettni fogsz, vitetter-

(ni fog

Többes. Vitettni fogunk, vitettni fogtok, vitetter-

(ni fognak

II. *Mód Parantsolo.*

Egyes. -- -- Vitetessél, vitetessék

Többes. -- -- Vitettesfetek, vitettesenek

III. Mód kötő és kíváno.

1. Idő Ielenvaló.

Egyes. Hogy vitettesem, vitetessél vitetessék
Többes. -- vitetessünk, vitetessetek, vitetessenek

2. Idő közelebb múlt.

Egyes. Ha vitetteim, vitetteinél, vitetteinék
Többes. -- vitetteimék, vitetteinének, vitetteinének

3. Idő Egészszén múlt.

Egyes. Hogy vitettetem legyen, vitettettél, legyen,
 (vitettett legyen)
Többes. -- vitettettünk legyen, vitettettek legyen
 (vitettettének legyen)

4. Idő közelebb múlt.

Egyes. Ha vitettetem volna, vitettettél volna, vi-
 (tettett volna)
Többes. -- vitettettünk volna, vitettettek volna, vi-
 (tettettének volna)

5. Idő Iövendő.

Egyes. Ha viteténdem, viteténdél, viteténdik
Többes. -- viteténdünk, viteténdetek, viteténdenek

IV. Mód Határozatlan. (*Infinitivus*)

Vitetetni

V. Mód Részcs.

Vitetetvén, vitetetve, vitetettet

Jegyzések 1. Két egészsz példát tettem-fel, azért mert a' kik a' Nyelvet tanulni akarjak; azoknak minél több az egészsz példa annál jobb: és a' kik az elé-adás mondjában vizsgálni akarnak; azoknak tagofabb mezejek vagon.

2. Két-

2. Kétféle Igét vettem pedig-fel: a' Himek közül Csináltatót, a' Nyöstények közül csináltattatót. A' kettőt egybe-vetvén meg-lát-tya kiki, hogy mindenik csak egy forma. Ez a' Csináltattató származása minden csináltató Igének meg-vagyon. Azt gondolná valaki; hogy e' zürzavar, hafzontalanság: ezt a' csúnyát másutt keressé; ne az ártatlan szép nyelvben. Ez a' Nyelvnek ékességére-is vagyon, hafznara-is. Közönségesen a' rövidebb vagy csináltató formával élünk a' köz beszédben: mert a' fok *tat tat tet* melly a' hafzfzabb vagy Csináltató formában vagyon Gyengéje a' Nyelvnek; és a' jó Magyar a' köz beszédben ezt a' gyengét a' rövidebb formával a' mikor lehet takarja. E' mintegy a' Nyelvnek tulajdon fzemérmertessége és maga ajánlásának keresése. Ellenben a' rövidebb forma olykor az értelmet meg-homallyosítana; azért a' ki a' Nyelvel bír: ez olyankor a' homályt el-űzi a' hafzfzabb formával élvén. A' magoss beszédbe és pompás Gyülekezetekben-is, mellyeknek természetek és az illendőség azonkivül-is röviditet vagy csonka szókat el-nem fzenved, mérsékelve evel a' rosfzfzabb formával élvén a' Beszéllő némely méltosagot szerez velle a' Beszédnek. Ez a' Nyelvnek gazdagsága, és Méltósága.

3. A' Szenvedő Igéről a' Magyar Nyelvben fokban különbözöképpen gondolkodnak. Né-mellyek a' Csináltató származott cselekedő Igével egybe zavarjak. E' nyilván hiba. Mert a' Cselekedő Igének, és Szenvedőnek külön mindeniknek különös hajlása módja és értelme vagyon. Mások úgy vélekednek, hogy talám a' Szenvedő forma nem-is eredeti, csak ujjabb találmány; a' déakos emberek, a' déak Nyelvből majmolták. E' Nyelvbéli Eretnekség. Ha a' Nyelv természetéből és különböző ágaiból lehet

lehet ítélni: bizonyosan az a' Szenvedő *ik* forma egy idejű a' Nyelvel, és az több vég betűk-is régiségét meg-bizonyították a' régi 300 és 400 elzúndók előtt költ Irások; a' leg-régibb Magyar Beszéd-is az Apostoli Hit ágazatai; még pedig tisztán, *meg-feszítetek*, nem korcsoson *feszítete*. Mások ismét az *odik*, *ödik* betűkön végződő közép Igéket Szenvedőknek teszik, sőt az elsőséget majd ezeknek adják. Millyenek p. o. *Végződik*, *kínlodik*, *élődik*, *c-vődik*, *vetődik*, *keződik*. Ezekről egyebet nem lehet mondani, hanem hogy változatokban olyan csalhatatlanul a' Szenvedő Ige változásait követik; mint ez a' közép Ige, *él* a' Cselekedőt: de azért miként ez nem cselekedő azért; úgy amazok se szenvedők; hanem formájokra mindenik közép; értelmekre nézve pedig olyanok, mellyet a' Déakok *Deponens*-eknek neveznek.

A' Közép Igékről.

24. A' Közép Igékről, mikor csak a' Forma példának elő-adásokról vagy a' Kérdés: már kevés Szó lehet. Mivel a' mint fellyebb meg-jegyeztem a' Közép Igének tulajdon hajlása modja nintsen, hanem vagy a' Cselekedő vagy a' Szenvedő Igét követi. Melly szerént elég azt meg-jegyezni, hogy

a) Némelly Közép Igék csak a' Szenvedő Igét követik, és ezek azért a' Cselekedő Igének semmi forma vég-betűt fel-nem veszik, p. o. *Nyugszom*, Szenvedő Formájú Közép Ige

Szenved.

Szenvedő Forma. Nyugszom, nyugszol, nyugszik
 Nem pedig Nyugszok, nyugoszfz, nyugusz
Esmét Nyugvám, nyugvál, nyugvék
Nem pedig Nyugvék, nyugvál, nyugva
Esmét Nyugodjam, nyugodjál, nyugodjék
Nem pedig Nyugodjak, nyugodj, nyugodjon
Esmét Nyugodnám, nyugodnál, nyugodnék
 Nem pedig Nyugodnék, nyugodnál, nyugodna

b) Mások, a' mellyek csak a' Cselekedő Formát követik, ellenben a' Szenvedő Forma vég-betűit nem veszik-fel; p. o. *Ufzok*, egy Cselekedő Formájú Közép Ige, mellynek Szenvedő Formája és értelme tellyefességgel nintsen, p. o.

Cselekedő Forma Ufzok, ufzsz, ufz
Nem pedig Ufzom, ufzol, ufzik
Esmét Ufzék, ufzal, ufza
Nem pedig Ufzam, ufzál, ufzék
Esmét Ufzszak, ufzsz, ufzfzon
Nem pedig Ufzfzam, ufzfzál, ufzfzék
Esmét Ufznék, ufznal, ufzna
Nem pedig Ufznám, ufznál, ufznék

c) Az elő-adott két forma példák csak azokra az Igékre illenek, mellyek tisztan vagy a' Cselekedő vagy a' Szenvedő Formát követik; és azokban a' ki a' vég-betűket felcseréli nyilván a' jó Nyelv ellen hibázik. Hanem vagynak olyan Közép Igék-is, mellyek mind a' két Formát követik, mellyekkel mindenik Formában lehet élni, p. o. Vagyon Cselekedő és egyfzersmind Szenvedő Formájú Közép Ige, p. o.

Cselekedő forma Vágyok, vágyfz, vágy,
Szenvedő. Vágyom, vágyol, vágyik 's a' t.
 26. Hogy

25. Hogy a' csupa Cselekedő Formájú Közép Igéknek külömbsege tisztábban meg-tessek, még ezt jegyzem-meg rollok, hogy

a) Vagynak olyan csupa Cselekedő Formájú Közép Igék, mellyeknek Határozatlan Formajok vagyon, több nintsen, p. o.

Hozzá Nyulok,	nyulsz,	nyul
— Nyuék	nyulal,	nyula
— Nyuljak,	nyuly,	nyulyon
— Nyulnék,	nyulnál,	nyulna.

b) Vagynak olyanok, mellyeknek csak Határozott és Határozatlan Formajok vagyon és Tés nintsen, p. o.

Jovaslok,	jovafolsz,	jovafol
és Jovaslom,	jovaslod,	jovafolya 's a' t.

c) Esmét vagynak olyanok, mellyeknek mind a' három Formajok vagyon, p. o.

Élek,	élsz,	él
Ellek,	—	—
Elem,	éled,	éli 's a' t.

26. Azok között, az Szenvedő Formájú Közép Igék között-is, mellyeknek Cselekedő Formajok-is vagyon, ezt a' kis külömbségét jegyzem-meg a' Nyelv természetéből: hogy vagynak

a) Ollyan Szenvedő Formájú Közép Igék, mellyeknek a' Cselekedő Formában csak Határozatlan Formajok vagyon, p. o.

Szenvedő Ige. Hajlom,	hajlol,	hajlik
Csel. Hatatlan. Hajlok,	hajlofsz,	hajol 's a' t.

nem

— • —

nem mondatik Hajollak
vagy Hajlom, hajlod, hajolya

b) Vagynak megint olyanok, melyeknek a' Cselekedő Formában csak Határozott Formájok vagyon, több nintsen, p. o.

Szenv. Ige. Cselekfzem, cselekfszel, cselekfszik
Cs. Hatzott. Cselekfzem, cselekfszed, cselekfszi
a' más két formája cselekfszek, cselekfsz, cselek
és cseleklek nintsen.

c) Vagynak mások, melyeknek a' Cselekedő Formában mind Tés, mind Határozott Formájok vagyon, csak Határozatlan nintsen, p. o.

Szenvedő Forma Efzem, efzel, efzik
Cselekedő { *Tés.* Efzlek, — efzen
 { *Hatzott.* Efzem, — efzi a' Határozatlan formája pedig *Efzek, efzsz, efz* nintsen

d) Vagynak végre olyanok, melyeknek mind a' Szenvedő, mind a' Cselekedő Igének mind a' három Formája meg-vagyon, p. o.

Szenvedő Ige. Vágyom, vágyol, vágyik
Cs. Ige. { *Hatzlan.* Vágyok, vágyíz, vágy
 { *Tés.* Vágylak — —
 { *Hatzott.* Vágyom, vágyod, vágygya

28. *Bé-Rekesztés.* A' Rendes Igék Forma példáit volt szándékom elő-adni, a' Csekély Probát böltsébbeknek ítéletekre bocsátom. Külömbiségeket a' Nyelvből vettem, nem másunnan a' Tanuloknak a' mint ítélek elég a' Cselekedő Igének-is egy pár Példáját meg-tanulni, a' Szenvedőnek-is megint annyit, a' többire nézve elég léfzen

léfzen a' gyakorlás. A' mi iratott a' vezérek világosításokra iratott, nem a' Gyermekek kinzására. A' Rendeletlen Igéket az egybe rakottakat a' Segédeket, 's a' többit most nem illetem, mert sokra ment volna.

29. Az elő-adott Forma Példákból továbbá meg-tettük :

a) Hogy a' Szenvedő és Cselekedő Formák a' Magyar Nyelvben annak természete szerint valóságos meg-külömböztetett két formák, és az *ik* a' Szenvedő Formában nem csak czifra mint a' Déákoknál az *er* a' *Di-cier*-ben,

b) Hogy a' Csináltató és Csináltattató Formák, p. o.

Csináltatok,	csináltatsz,	csináltat
és Csináltattatok,	csináltattatsz,	csináltattat

Cselekedő, a' Szenvedőtől meg-külömböztetett Formák, a' melly ez :

Csináltatom,	csináltatol,	csináltatik
és Csináltattatom,	csináltattatol,	csináltattatik

c) Hogy a' Cselekedő Formájú Igékkel rofszunk élünk így :

így: Szeretel,	<i>szeretik</i>
Mondol,	<i>mondik</i>
Ufszol,	<i>ufszik</i>
Folyol,	<i>foljik</i>

Mert ezek Cselekedő Igék és így mennek a' Nyelv természete szerint :

Szeretsz,	szeret
Mondasz,	mond

Ufszsz,

Ufzfz,
Folyfz

ufz
foly

Evel eddig csak némelly rofzfz Magyarok éltenek, mint a' Paloczok; most azok se kezdik szégyelleni, kik a' szebb Irok rángjába elől állanak.

d) Hásonloképpen rofzfzul élünkével:

<i>Mennyél,</i>	<i>mennyék</i>	
<i>Üllyét,</i>	<i>üllyék</i>	Ez-is Palocz izü; és
igy kell: Menny,	mennyen	
Üllj,	üllyen	

e) Ellenben a' Szenvedő Igékkel-is rofzfzul élünk így:

<i>Haragva,</i>	<i>haragudjon,</i>	<i>haragudna</i>	
<i>Eve,</i>	<i>egyen,</i>	<i>enne</i>	
<i>Bomla,</i>	<i>bomollyon,</i>	<i>bomolna</i>	
<i>Cselekvé,</i>	<i>cselekedjen,</i>	<i>cselekedne.</i>	Mert

Szenvedő Igék lévén ez a' változások Formája:

Haragvék,	haragudjék,	haragudnék
Evék,	egyék,	ennék
Bomlék,	bomollyék,	bomolnék
Cselekvék,	cselekedjék,	cselekednék

f) A' Beszéd-közi Időt némellyek igen ok nélkül szaporittyák-meg a' valával, p. o. *Mondá vala, meg-feszíteték vala*, semmi értelme nintsen; a' köz parafzt nyelvből nem régen kezdték némellyek szerentsétlenül az Írás és Könyv-nyelvbe-is bé-vinni. A' *Hübner Biblia Historiája*-is, az a' különben szép *classicus* magyarsággal írt fordítás nem trefst ettől a' hibától.

g) A'

g) A' Határozott Forma a' többes Szám első Személyében a' *k* vég-betű eleibe soha *n* betűt nem vészen, p. o. *Hallok, halljuk, hallanak; szeretők, szerefsük, szeretnök.* Még-is némelyek nem csak roszszul beszélnek a' Köz-néppel, hanem azt a' roszszat az Írás és Könyv-nyelvbe-is bé-víszik, p. o. *Hallánk, hallanánk; szereténk, szeretnénk.*

h) A' németes Magyarok az *Én, Te, Ő,* és a' Név-másokkal víszsza élnek; ez el-tűrhetetlen. A' Magyar Nyelv-szerzői erről gondot vifeltek eléggé, formát adván az Igének. Soha külömben jól az Ige eleibe nem tétetnek hanem *Emphasis*bol, mikor erőt akarok a' mondásnak adni, vagy mikor a' Személyek meg-külömböztetése kívánnya.

i) Ugyan azok a' németes Magyarok a' Kötő Mod Jövendőivel a' Jelentő Mod értelmében élnek, p. o. *Ma meg-látándalak; ezért ma meg-látlak.*

k) Ugyan azok a' Résztes Jövendőivel erőltetve élnek, p. o.

Holnap irándo léfzek, Azért holnap irok.

Eppen irándo valék, Eppen irok vala, vagy irni akarók.

Indulando voltam, Indulojába voltam, 's a' t.

l) Ugyan azok az Egész-mult Időért gyakran élnek a' Félig-multal (*Imperfectum*-mal) a' német Nyelv természete szerént, melyet

lyet a' Déák Nyelvben-is fel-kezdettek ezek a' Német Magyarok és Déákok venni. Holott a' Déákban és Magyarban ez a' két Idő tellyefséggel meg-külömböztetett Idő.

Szegénységek! és meg-annyi czégerei az erőltetésnek és erőlködésnek, inkább mint nyelv nem tudásának. Legyen szép az elme és gondolat, 's midőn beszédünknek ékefséget, kellemetefséget akarunk adni, nem szűkülünk az e' féle idegen foncsikákra vagy erőlködésekre, melyek annak bizonyos jelei, hogy a' szép elme fogyatkozását magunk magunkban évezvén, azt e' féle szóbeli ujjitásokkal akarjuk vagy fedezni, vagy potolni. A' melly nem egyéb, hanem szegénység még pedig nem az ártatlan Nyelvé, hanem miénk önnön magunké!

HARMADIK CZIKKELY.

Minéműnek kell egy jó Nyelvi-mesternek lenni.

A Grammatikáknak nintsen szüke a Magyar Földön, nevezetesen most közelebb fők jó Magyarai, erős igyekezettel voltak rajta, hogy a' Nemzet kezébe egy tökéletes Grammaticát adjanak. A' Hirmondót író Hazájokat szerető Urak 50 Arany Jutalmat-is tettek volt annak, a' ki ebben a' részben a' Pálmát el-nyerné. Ennek a' dolognak mi voltát a' Debreczeni Társaság Grammaticája Elöl-járó Beszédiben meg-lehet látni. Az emberi erőtelenség abból áll, hogy semmi tökéletest nem szerezhet; ellenben az emberi Erő olyan tulajdonsága, hogy az emberi Munkának Világ végéig örökké adhat nagyobb, meg-nagyobb tökéletességet. Mikor az Írásom homlokán lévő Tárgyot pennám alá-vettem, e' volt a' gondolatom nékem-is; nem a' ki-jött díszletes igyekezeteket alátfontani, hanem arról, hogy a' dolog nagyobb tökéletességre hogy vitethessék, gondolatomat feltenni. Rövidnek kellettennem, azért csak kétfőre néztem inkább: mi volna tökéletes? és réánk szabva mi volna jó? Előbb jonak ítéltém az eddig ki-jött igyekezeteket meg-emplíteni, hogy ha kinek tetszik esmérhesse-meg. Az Írás módja leg-első azért azon kezdem, mivel ez-is egyik Tárgya a' Grammaticának.

1) Az

1) Az Irás-Modjáról.

A' Nyelv elébb volt, mint a' Nyelv-mester: ezt az Irás szülte. — A' Magyaroknak régi Írá-
sok modja vagy el-veszett, vagy ma szokásból ki-
ment. A' ki azokat, kik erről irtanak, akarja
látni, nézze-meg ezeket a' Munkákat:

*Ioannis Telegdi Rudimenta priscae Hunnorum
Linguae, brevibus Quaestionibus et Responsioni-
bus comprehensa.* 1598. K. J. nem láthattam.

Matthiae Bel de Litteratura Hunno - Scythica.
Ki-jött Lipsiába 1718. in 4to.

*Danielis Szentiványi Commentatio de Litteris an-
tiquis Scythicis.*

*Casparis Hajos S. I. Lucubrationes in Litteras
Hunno-Scythicas.* K. J. Meg-van Sirákon Groff
Teleki Josef Ur Excellentiája Gyűjteményiben.

*Daniel Cornides, de Litteratura Hunno-Scythica
Lucubratio.* K. J. Ugyan ott.

*Stephani Rettégi Historia Transylvaniæ, Hun-
garice per quaestiones descripta. Accedit ex ve-
tusto Exemplari in Bibliotheca M. Ducis He-
truriæ existente. Norma Litterarum Hunnica-
rum.* K. I. Ugyan ott.

*Libellus Precum quotidianarum cujusdam veneran-
di Senis caractere Scythico-Mogorico — A'
Hízek egy Isten, az Uri Imádság, az Angyali
Közföntés, Tíz Parantsolatok, 's némelly Peni-
tentialis Soltárok, mind jobbról balra írva.*
K. J. Ugyan ott, és Jász Berényben a' Léhel
kürtivel együtt a' Város Leveles Házában.

Ste-

Stephani Lakatos Siculia. 1702. A' K. K. Irások Tárfaságánál. Ennek csak első része szól a' Scythiai betűkről, a' többi a' Székellyeket írja-le.

O. Dr. Gyarmathi Sámuel Nyelvmeester, Kolosvárratt 1794. Esméretes.

Ezek a' nevezett Munkák a' mennyiben Nyelv-Mesterek csak a' betűket illetik, nem a' Nyelvet.

2) A' Nyelv Természetről irtának ezek :

Francisci Foris Otrokocsi Origines Hungaricæ. Franequeræ 1693. in 8vo.

Io. Godofredi Oertelii Harmonia LL. Orientis et Occidentis, speciátim Hungaricæ cum Hebræa. Wittebergæ 1746. in 8.

Kalmár György Prodrömus Idiomatis Scythico-Mogorico-Chuno-Avarici. Pofonii 1770. in 8.

Ioannis Sajnovits S. I. Demonstratio, Idioma Ungarorum et Lapponum idem esse. Hafnæ 1770 & Tyrnaviæ.

Nagy György — Einleitung in die Ungarisch-Philosophische Sprachlehre. Wien 1792.

Franc. Versegi Proludium in Institutiones Linguae Hungaricæ. 1793.

Pázmándi Iános Magyar Grammatikája. Pestben 1794.

Gubernáth Antal Horologium Litteraturæ Hungaricæ.

Pateologia Linguae Hungaricæ. Ez három utolsót nem láthattam.

3) A'

3) A' Bé-Vezetők ezek:

Fundamenta, Linguam Hungaricam practice docendi et discendi. Pesth. 1792.

Szokonyai Iosef Oskolai Vezér. 1792. Nem láthattam.

Márton István Langii Colloquia. Jaurini 1794.
Ez igen fundamentomóson írt Könyv az Oskolák számára.

Gubernáth Antal Generales ad Linguam Hungaricam Observationes. Nem láthattam.

4) Az Olvasás - és jó Írás-Modjára.

Gelei Katona István Magyar Grammatikátska,
avagy az igaz Magyar Írásban és Szóllásban
kivántato néhány szükséges *Observatiók.* Gyula-
Fejérvár 1645 in 4to.

Tóth-Falusi Kis-Mikl. Apologia Bibliorum A. 1684
Amstelodami impressorum, ut et Orthographiæ in
iis observatæ. Claudiopoli 1697. 8. r.

Csétji Iánosnak egy kicsiny Munkátskája az hely-
lyes Írásmodjáról, a' Páriz Pápai Dictionáriu-
ma végében.

A' Magyar Nyelvnek helyyes Írása, a' Nemzeti
Oskolák számára. Budán 1793. 8. r.

O. Dr. Gyarmathi Sámuel újj *Proba* a' Magyar
Írásmodjában. Kolosváratt 1794.

5) Az Olvasás-Gyakorlására.

Olvasás-gyakorlására rendeltetett Könyv, a' Ma-
gyar Oskolák számára. 2 Dar. Budán 1793-94.

Cserei Iosef 'a' Magyar Beszédnek válogatot Példái. 1790.

6) A B C Könyvek.

Perlaki Dávid ujj Betűző és Olvasó-Könyve, az Alfo-Oskolák számára. Nem láthattam.

Pesthi A B C, a' Falusi - Oskolák számára. Budán 1793.

A' Nemzeti-Oskolák hasznokra. Budán 1794.

Erdélyi közönséges Fiu és Leány ABC Könyvek, mindenik valláson.

7) Egészsz Oskolák.

Apáczai Csere Iános Magyar Encyclopædiája. Ultraject. 1658. in 12mo.

Szente Pál Magyar Oskolája. Pesth. 1792.

8) Tulajdon Nyelv-mesterek.

Sylvester Iánosé Grammatica Hungarico-Latina, in usum Puerorum recens conscripta, Ioanne Sylvestro Pannonico Auctore. Ujj-Szigeth 1539.

Molnár Alberté Nova Grammatica Hungarica, succincta Methodo comprehensa. Marburgi 1609.

Csipkés Komáromi Györgyé Hungaria illustrata. Fejérvár 1645.

P. Perefszlényie Grammatica Linguae Hungaricae, a P. Paulo Perefszlényie S. I. Tyrnaviae 1702. 12mo. r.

Fejérvári Sámuelé, 1754. K. J.

Adami Mihállyé, Ausführliche und Neuerläuterte Ungarische Sprachlehre. Wien 1763. Németül.

Ujj

Ujj Franczia és Magyar Grammatica. Sopronii 1763.

Melibæusé Ungarischer Sprachmeister. Presburg 1779. Németül.

Klein Effraimé Specimen Enuclationis Grammaticæ Hungariæ, Pofonii et Cassoviæ 1792.

Farkas Grammaticája. 1774. Nem láthattam.

Magyar Grammatika, a' Magyar Nemzeti-Oskolák számára. Budán 1793.

Szaller György Hung. Grammatica. Nem láthattam.

Gubernáth Antal Grammatica Latino-Germanica, et Slavico-Hungarica.

— — *Ornata Syntaxis.* Ezeket se láthattam.

Böjthi Antal a' Magyar Nyelv Irásának és Szólasának Tudománya. M. Vásárhely 1794.

Dr. Gyarmathi Sámuel okoskodva tanító Magyar Nyelvmester. Kolosváratt 1794. 8. r.

Magyar Grammatica, melyet készített Debreczenben egy Magyar Tárfaság. Bétsben 1795.

Szentpáli István Grammatica Hungarica, naturalis methodo latino sermone concinnata. Cibiinii 1795.

Ide tartoznak :

Principia Emmanuelis Alvari.

A' régi *Rudimenta* ; és más Kézi-Könyvetskék.

9) Nevezetesen a' Vers-Szerzésre.

Rájniz Iosef, A' Magyar Heliconra vezérő Kalauz. Pólon. 1781.

Szabo David, Ki nyertes a' Hang-mérséklésben ? Kassán 1787.

Wersegi Ferentz. Mi a' Poefis ? 1793.

Mindézek a' számos és tudós Munkák megalévén-is, fenn lehet még-is vékony ítéletem szerént, a' Derék jó igyekezetű Tudosoknak megsértődések nélkül az a' kérdés: Hogy egy jó tökéletes *Grammaticának* vagy *Nyelv-mesternek*, és annak melly a' Nemzet és hazai, 's külső tanuló Ifjók szükségére leg-alkalmasabb volna, millyennek kell lenni?

A' ki egy ilyen Magyar *Grammaticát* akar írni, annak vélekedésem szerént ezekre kell vigyázni:

1. Közönségesen, mik kívántának-meg egy akármelly jó *Grammaticára*?

2. Különösen arra, hogy valaki egy jó Magyar *Grammaticát* írjon.

3. Vigyázni kell arra, hogy az író mitoda czéllal akar írni, Tudosok vagy Kezdek, Gyermekek vagy Nagyok, és Idegenek vagy Nemzetbéliek számokra-é?

Az Elsőre.

1. Leg-elsőbben-is úgy gondolom, hogy a' Ki egy *Nyelvben Mester* akar lenni: annak azon *Nyelv Alkotvánnyát és Alkotvánnya megírásának mind Czéllját, mind Mesteriségét tudni kell.* — Ha úgy vélekednék, hogy a' Nyelvet az ő *Grammaticája* és Mestersége által regulazza, jobbítsa, 's ujj tulajdonságokkal ékesíttsefel, nagyon hibáznék: mivel nem *Grammaticából* kell Nyelvet csinálni, hanem *Nyelvből Gram-*

Grammaticát. Szükség azért, hogy előbb fokáig törje fejét, és unalmas hofzszu munkát tegyen, míg a' beszédnek minden részei szerént, a' Nyelvben a' hasonlokat egybe válogattya, és a' többtől meg-külömbözteti, 's ezeket külön Táblákba rakja maga számára, és ezekből öket esmét egybe-vertén olyan régulákat szab belöllek, melyekből a' nyelvnek és beszédnek egész alkotványával, és mint egy egész épületével jól meg-esmérkedik: mi a' közönséges regula, mi, ki-vétel alá valo, meg-esméri, 's mindeniket maga regulája alá-huzza, és tisztán elé-adja. Nem azért, hogy azok által a' nyelv, hanem a' nyelvet 's annak mesterségét tanulni és érteni kíváno ember reguláztafsék, és azokban a' nyelv természete és tulajdonságai tisztán ki- legyenek fejezve és merítve, 's ha ki a' nyelv ellen hibáznék, a' hiba, hol és miben esett, meg-esmértethesék. Mert ezek a' Szok általlyában mondva: *Ez így, amaz úgy, emez amugy megyen; ezzel itt, amazzal amott élnek; ha ki egyszer a' közönséges regulát elé-téfi, az alá, mint ki-vételek illenek; de az ilyeneket csak egybe-fzedni, 's Táblákba írni, és regulát belöllok nem csinálni, hanem úgy adni a' Világ eleibe, csak kezdett, de nem el-végezett Munka lenne. Azt mondani pedig, hogy ez, amaz hiba a' nyelvben, egy jó Mester-szájában, 's egy ki-dolgozott Nyelv-mesterbe nem illik: mivel nem a' nyelvben van a' hiba, hanem a' rofsz észben.*

2. És így, a' ki egy Nyelv-mestert akar irni, annak egy tulajdon Anyai-nyelvének kell lenni, melyet a' mint mondják, egész szélbe, hofzszádba ésmérjen, éléfit 's tulajdonságait tudja, egy szóval birjon véle.

3. Hasonlóképpen esmérnie kell abban a' régi és mai Beszéd és Írás-módja között való külömbséget, úgy azt - is, melly ugyan azon nyelvben Országok, és Hellységek szerént vagon, és azok között mellyik a' jobb, és a' melly közönségesen tisztábbnak, szebbnek tartatik: sőt azt-is, hogy ha vagon, mi külömbség vagon, a' *Könyv-nyelv*, és *közönséges beszéd*, a' *Tisztességes* és *Paraszt vagy Lúdzí beszéd* között.

4. Nem csak éppen azt a' nyelvet kell pedig tudnia, hanem azokat-is, mellyek azzal Atyafiak vagy Sogorok, és ezeknek tulajdonságait, és meg-vállasztani, hogy mellyik közülök az eredeti anyai, 's mellyike származott a' máfiktól.

5. Hogy közönségesen egy Nyelv-mesterről jó és egészfz gondolatot tudjon magának formálni, szükség, hogy más idegen nyelveket-is tudjon azoknak Mestereivel, 's alkotások Mesterségével esméretes legyen.

A' Má-

A' Másodikra.

A' Magyar Nyelv-mesterről különösön.

A' mondottakból világos, hogy a' ki egy jó Magyar Nyelv-mestert akar írni, annak tudni kell:

1. A' Magyar Nyelvet, 's ennek tulajdonságait tökéletesen, hogy a' Nyelv-mestert ne az eszéből, hanem a' nyelvből csinállyá. Kiváltképpen pedig jól kell tudni azt a' beszéd modját (*Dialectust*), melly a' nyelvben a' többi felett közönségesen szebbnek és jobbnak tartatik.

2. Tudni kell azt a' különbséget, melly a' régi Beszéd, Könyvek és Írások között, 's a' maiak között vagyon. Nem különben az élő Nyelvben Erdélyben, Vármegyék, Székellyek, és Magyar Ország hozzá tartozó részei között való különbséget, az Erdély és Magyar Ország között, a' könyvbéli és közönséges beszéd között, a' Tiszteletes és jádai beszéd között valokat.

3. A' Magyar Nyelv eredetére nézve Nap-keleti lévén, tudni kell elsőben közönségesen a' nap-keleti 's nap-nyugoti nyelvek között való különbséget; azután azt-is, melly a' Magyar 's más nap-keleti nyelvek között vagyon, ezek közzül, mellyik a' Magyaroknak közelebb vagy távolabb való Attyafia, eredeti-é, vagy származott, 's mellyiktől?

4. De nevezetesen a' Magyar nyelv a' nap-nyugoti több idegen nyelvek közepébe csak nem úgy lévén magánoson le-téetve mint egy alma; de ezekkel minden tekintetre nézve közös Tarsalkodásban lévén, hogy a' Magyarok azoknak, az idegenek ellenben a' Magyaroknak tanulásában könnyebbítesenek, tudni kell a' köztök való fővebb különbségeket.

5. Ezeket tudván, azután a' Magyar Nyelv-mestert a' Magyar nyelvből kell írni, és semmiképpen nem egy idegen nyelvből, mint a' Német vagy Déák példának okáért. Illyen hiba volna az, ha ki a' Magyar *Declinatiok* és *Conjugatiok* számát szaporítaná, holott a' Magyarban a' Déák és Német *Conjugatiok* formája szerint, sem *Declinatio* egynél, se *Conjugatio* két-tónél több nintsen. Sőt a' nap-keleti nyelvekből sem kell a' Magyaroknak magának *Grammaticát* írni. Elsőbben azért, mert a' Magyar nyelvből kell írni. Azután azért, mert a' nap-keleti nyelveknek kezeinkben forgo *Grammaticájokat* nem a' nap-keletiek magok írták, kik magok nyelveket tudhatták volna, hanem a' nap-nyugotiak, kik jól nem tudhatták.

6. Hogy mindazonáltal a' külső nyelveknek tanulásokban a' Tanulók könnyebbítesenek, közönségesen a' Magyar nyelv tulajdonságainak, és különöségeinek elé-adások alkalmatosságával egy Nyelv-mester Szerzőnek, nem csak fővebb és fundamentomofobb tulajdonságait kell elő-adnia,

nia, hanem azokat az különbségeket-is, mellyek azt a' többtől meg-vállafztják, vagy ahoz való hasonlatosságát ki-mutattják.

Az Harmadikra:

Hogy a' Grammatikák Czéllýoknak meg-fel-
lellyenek.

I. A' mi eddig a' Nyelv-mesterről íratott, nagy részint, csak a' Tudosok számára készülő könyvekre szabható, a' tudos *Grammaticákra*. A' millyenek nélkül már a' Nemes Hazafiak igyekezetek után, részemről úgy látom mostanság nem igen leszünk szükségbe. De ha szükségben volnánk-is, ugyan úgy vélem, hogy a' mint egy olyan *Grammatica* nélkül, a' ki magyarul jól tudott, eddig el-lehetett, ugye után-is el-lehetne a' ki a' nyelvet tudja. Leg-alább azt tudjuk, és a' példák bizonyították, hogy az ez előtt, addig írt Könyvek és Munkák, míg egy közönséges tudos Nyelv-mester nem volt, s a' nyelvet nem Nyelv - mesterből tanulták-is, olyan szép, jó, és igaz Magyarsággal vagynak írva: hogy a' mai Íróknak például szolgálhatnak. Illyenek kétség kívül az *Illyés András Püspök Szentek élete*, a' *Murányi Vénus* halhatatlan Szerzőjének minden munkája, a' *Hármas Historia*, *Telemek*, és *Kassándra*. A' fenn le-rajzolt tökéletes Nyelv-mesternek Írására azért nem lehet senkit ösztönözni: mivel a' nyelvet nem a' *Grammaticából* tanulja az ember. De egészfz, és tökéletes *Grammaticát* értek: mert annak némelly

melly részeiben való rövid fundamentomos, tudos értekeződés mind az Irónak, mind a' Nemzetnek betűlletére, és hasznára fog szolgálni. Azután a' fenn forgo szükséges *Grammaticai* kérdéseknek, és helyyes kétségeknek meghatározások, olyan készületeket kívánnak, mellyekben való szorgalmas foglalatostkodás, nem csak egy személyes embernek; hanem egy Társaságnak-is dolgot adhat, és dicséretekre-is válhatik.

2. Illyen tudos vizsgálodást érdemlenek példának okáért: A' helyyes írás módjának megálítása, a' Nyelvnek különös tulajdonságainak felszámolása, a' helyységek, és mellyékek szerént tapasztalható Nyelv-külömbségeknek egybe-fzedések, és a' Nyelv-természetéből való megítélések; nem különben azoknak az aprobb, és nagyobb különböző Éléseknek - is, mellyeket nagy része a' jó izü Közönségnek hibáknak tart számba-vételek, és bizonyos regulák szerént a' nyelvből, és a' régi jó Iróknak piatzos Irásaikból való meghatároztatások, és hogy ebben az Igasság jobban ki-keresesték, a' régi Iróknak nyomtatásban, 's kéz írásban lévő Irásaikban elő-forduló szóknak, azoknak éléseknek, 's egybe-köttetéseknek Laistromba, és *Index*ekbe való fzedettetések, 's a' t. Mellyek szerént ha meg nem isalóm magamot, egy tökéletes *Grammaticát* nem írhat fenki addig, míg mind ezeken által nem esett: és az-is meg-tettzik világosan, hogy egy jó *Grammaticát* írni egy hamar, és egy személyes embernek lehetetlen dolog, mind addig,

dig, míg a' nevezett készületek, több jo Hazafiainak segítségék által meg-nem tétetnek. Én ugyan a' *Grammaticák* tudos Iróinak nagy igyekezeteket nem tsak igen betsüllöm, hanem csudalom-is: de úgy vélekedem, hogy az a' felszentelt tudos Vitéz, a' ki egy minden részben tökéletes Magyar Nyelv-mestert irhasson, még-nem születtetett.

3. A' miben pedig csekélly vélekedésem szerént immár ennyi fok szép próbák és tudos Munkák után a' Nemzetnek, és Hazámnak szüksége vagy on közelébb, a' nem egy Nyelv-mester: hanem a' *Magyar Nyelvnek Elei*, röviden, tisztán, fundamentumosan, és a' szerént a' Beszéd Módja (*Dialectus*) szerént írva, melly szebbnek, 's jobbnak tartatik a' két Hazában; mind a' Nemzeti Ifjuságnak, mind az Idegeneknek segítségék-re és nevezetesen a' Nemzeti Oskolák számára. Mellyben a' Nyelv természetéből, a' nyelvnek és annak Mesterségének Elei minél rövidebben; az Írás módja pedig, és forma példák, az úgy nevezett *Paradigmák* egészfzen jól, és szükséges Jegyzésekkel adatnának-elő.

4. Ebből, az Also Nemzeti Oskolákban, a' kik Déák, vagy Felső Oskolákra nem igyekeznek, ne tanulnának Könyv nélkül egyebet semmit, csak a' forma példákat: a' többit ha mire még szükségek lenne a' Tanító Mesterek, az Olvasás, és írásbéli gyakorlások alkalmatosságával szóval adnák elejekbe, és csepegetnék beléjük.

5. A'

5. A' kik felsőbb Oskolákra mennek, azoknak se kellene Könyv nélkül többet tanulniok: de a' Könyvet által-kellene számokra egészszén magyarázni. Igy a' Mesterségbéli szókknak értelmekkel, minéműek: vezető szótska *Articulus* Magán, és Másfal-értherő *Substantivum* és *Adjectivum*, 's a' t. meg-esmérkedvén: a' felsőbb Oskolákban könnyebben haladnának. De ezt az esmérkedést, nem úgy nevezett *Definitio*ok által kívánnám nékiek meg-szerezni; mert ez éppen hafzontalan és azért káros dolog, hanem csak példák, és világosítások által. A' Régulák, és forma példák alá téjendő jegyzések, és ki-vételek, csak a' Tanító Mesterek számára valók: hogy a' dolgot jobban, és fundamentomofabban meg-értvén, és a' ki-vételeket-is tudván; azoknak elébb a' Magyarázat rendében, azután az írás és olvasásbéli Gyakorlások alkalmatosságával illő hafznokat vehessék.

6. A' felsőbb, nevezetesen Déák Oskolák Számára jobbnak vélném egy külön Könyvet írni Magyar Nyelven: *Déák Nyelv Elei* nevezete alatt. Ebben a' Déák Nyelv Tulajdonságait ifizta közönséges Régulákban, röviden, magyarul; a' forma példák pedig Déák, és Magyar Nyelven, egészszén adatnának-elé. A' szükség világosítások, ki-vételek, és a' Déák 's Magyar nyelvek között való különbség; hogy a' Magyarázat, és szokott Gyakorlások alkalmatosságával hafznokat vehessék, csak a' Tanító Mesterek számára, mindenütt alájok tételvén.

7. Azok-

7. Azoknak számokra pedig kik az Idege-
nek közül a' Magyar nyelvet meg-akarnak ta-
nulni, szükségesnek látnám: a' fenn említett
Magyar Nyelv Eleinek rendi szerint, a' köz-
tünk lévő más nyelvek tulajdonságait, és kü-
lönbségeit-is külön külön egybe-fzedeni, és
a' Magyarral egybe-vetni, hogy ez által mind
a' Mesterek a' Tanítás rendiben, mind az Ide-
genek a' Tanulás módjában könnyebbíteffenek.

II. SZAKASZ.

Haza-esméretét illető Czikkelyek.

NEGVEDIK CZIKKELY.

Az Erdélyi Régiségekről.

I. Levél.

A' közelebb-múlt Sz. Jakab Havában áér változtatásaért egy kicsiny utazást tettem. Sz. Régenhez közel, mint egy két órányira a' mezőség felől. vagyon egy szép kis Falutska *Szász Harasztos*, Oláh-falú, mint egy 70 Gazdából álló, birja özvegy Gr. Bethlen Sándorné, Gr. Bethlen Károlina. Ez a' Grofné egy igen jó izlésű Afzfzonyság a' Régiségeket szereti, a' mint hogy feles szép Régiségeket gyűjtött-össze, azok közül mellyek Erdélyben találtatnak. Ezek többnyire Görög, Romai és Magyar arany és ezüst pénzekből allanak, kik között nevezetesebbek a' Fülep, 's II-dik Béla arany pénzei, Julius Cæsar, Antonius Triumvir, Augustus, Brutus, Regulus, Gracchus, Metellus ezüst pénzei; Othoé *Felicitas generis humani*, *Faustinaé Aeternitas!* 's a' t. Egy szép kis Bálvány kép részből, talám *Vulcanusé*, mivel santa. Egy merő réz-tábla, egész négy szeg, széle,

4 hüvelyk, vastagsága egy, nehézsége hat font 14 Lot. Találtatott Tordán egy Romai épület fundamentomában. Mindenik lapján ezek a' betűk vagynak P. IIII. a' karimáján pedig körül a' négy szélén ez az Írás: PIAE-FID-LEG-VMAC. A' reze olyan mint a' Bécsi Aranyinak, melyből Pixifeket 's a' féléket szoktak árulni. Ez a' Grofné Harasztoson-is valami nagy csontokra találván, melyek Hazánk Régiségei közé számlálatnak, ösztönözött, hogy mennyek-ki 's nézzem-meg, hajlandoságomat az e' félékre esmérvén, és ki-kisértem. Nem volt szükség fokart tudakozodni. A' Tisztartó, az Oláhok, mihelyt említettem készek voltanak mindennekben segítségemre 's utatításomra. Foly a' Falun le a' közelébb való hegyekből egy parakotska, e' mős-ki a' Falu mellett lévő déli oldalból né-melly nagy csontokat. Ki-menvén oda, találtam egy nagy záp-fog-forma fogot; és valami a'probb darabokat, némellyike kerek, más hofzszabb, rövidebb, mint-egy egy sing, laposok, keskenyek, kevéssé horgasok. Találtam azután az Oláhoknál, magok házoknál, esmét két nagy fogot, egy nagy also áll kapczát; az áll kapcza csak nem olyan, és akkora mint-egy nyilnak a' kávája, az altalloja vagyon egy sing, két-felől két fognak van helye, mellybe egyik felől, egyik a' fogok közül éppen belé illik; a' közepin egy nagy fel lyuk, mint-egy lud-tojásnyi nagyságu. Azonkívül egy nagy vall vagy sodor-lapatzkar, hofzsa mintegy három lábnyi, széle mas-fél. Mellyeket magammal el-is hoztam a' több Gyűjtemény-

temények közé. Volt egy nagy hofzfzu vastag láb-csoni-is, mellyel az előtt kertet támasztatának, de csak darabjai voltanak-meg. A' nagy fogok nagyobb részént kövé váltak, és olyan szépek belől, mint a' leg-ízesebb Jáspis vagy Szaru-kő, de tüzet nem adnak. A' lakofok ezeket Orjáfok Csontjainak tartják, kikről az a' beszéd vagyon: Hogy az előtt ott Orjáfok lakván, és az utolsó Orjas éppen akkor élván, mikor az apro emberek már bé-kezdettek volt erre a' földre jöni, az Orjas Léánya a' Falun fellyül-való oldalba meg-látván egy embert hat ökörrel szántani, embert, ökröt, ekét, mind öfzve fel-markolta őket, 's az elő-ruhájába tévén, kiáltotta az Apját, ki a' Régeni oldalon volt: Gyere Apa! úgy mond, mert valami szép Bogarakat kaptam, hadd mutassam-meg. Az Orjas oda menvén 's meg-nézvén azt mondotta Léányának: Hadd-el Fiam békével! mert a' régiektől azt hallottam: hogy, mikor mi meg-halunk, ezek fogják ezt a' földet lakni.

A' mi az Orjáfokat illeti: Hogy Orjáfok voltanak légyen, és ma-is légyenek, azt most nem vizsgálom. *Abbé Tilladet* egy tudos Munkával azt akarta meg-bizonyítani: hogy Adám és a' Patriarkák Orjáfok voltanak, mellyért ki-nevetetett. A' Sidok a' *Talmudban* azt írják Adámrol, hogy mikor előbb teremtetett, a' csillagos Eget érté a' fejével, és az Angyalok zugolodni kezdvén érette, az ő kedvéért a' Teremtő kezit az Adám fejére tévén úgy szállította

az ő magótságát ezer singre. Ezt sem hiszi senki. De a' miképpen ma bizonyos dolog, hogy vagynak egész nemzetek, kiknek magótságok nem több két singnél, milyenek az *Samojedek* a' föld északi részén, és a' *Benyowski* Szigetében *Madagaskárban* a' *Kimofzok*; ellenben *Magellánban* déli Amerikában 8, 9, 10 lábnyi magótságú Orjárok, úgy lehetnek hajdonis. A' miképpen ma meg-történik, hogy az öt, hat lábnyi emberek között vályék egy egy csuda Orjas magótságú ember: úgy meg-eshesett régen-is. Illyen csuda volt kövérségére nézve emez *Anglus Bright* nevű ember, a' ki 12 esztendőskorában már 144 fontot nyomott, halálakor pedig 1754-ben 616-tot. Illyen volt magótságára nézve a' kegyetlen *Maximinus* Császár, a' ki kilentzed-fél lábnyi, az az négy sing's fél fertálynyi magótságú volt. Illyen csudák a' *Manilla* szigetébeli emberek, kiknek farkok van mint a' Majomnak; a' *Hottentot* Afzszonyok-is, kik egy bőr-surtzal születnek.

Nagy csontok mint nállunk, úgy másutt-is találhatnak, és találtattak a' föld szírin, mind az északi Tenger mellett *Siberiában*, mind *Afrika* meleg *Tartomány*aiban. *Philostratus* Görög I-ro emlékezik egy 30 singes oldal tsontról; *Plinius* egy 46 singesről melly *Creta* Szigetében találtatott; *Strábo* egy 60 singesről *Mauritániában* *Afrika*ban, mellyet *Antheus* Orjas oldal tsontjának tartottanak. A' *Memoire de Trevaus*, 1723-ban *Januariusban* emlékezik egy csuda nagy

ember csontyairól, mellyek 1613ban a' *Delphia* natusban Francia Országban a' fővényből 18 lábnyi mélységből áfattak-ki, ilyen felyül irással *Téutobochus Rex* mellynek hofzfza 25 és fél láb volt. A' Francia *Mercurius*-is 1756-ban egy találmánt ír-le. Hogy *Kalonbellá* nevű faluban Macedoniában Salonikától hat mértföldnyire találtattanak volna egy Orjásnak csontyai, mellynek a' kis ujjának végső íze tíz hüvelyk, egyik záp foga 18 font volt, és a' koponyájában 15 máfa Buza fért belé. A' Párisi Természet vizsgáló Böltsek *Ephemeris*feik pedig emlékeznek más 18 lábnyi Orjásnak csontyairól, mellyek *Calabriában* egy kertnek *Gróttájában* találtak. Én mind ezekért kezes nem vagyok. A' kinek olyan szereztsége vagyon, hogy az e' féleket szemével láthatja: a' tehet róllak ítéletet. Azt magam tapasztalása után bizonyoson irhatom, hogy a' Harasztosi csontok nem Orjás csontok, hanem Éléfánté, és a' kinek tetfzik meg is mutathatom. Elsőben a' nagy váll lapatzkából, másodszor a' nagy forgokból és állkapczából, 's az azon való lyukból, melly a' Gégjinek helye; az áll-kapcza éppen illvén az Éléfánthoz, mellynek szája a' torkán vagyon; 's az also állának éppen úgy kellettven lenni, hogy az egyfzersmind Mejj perecz-is légyen; kíváltképpen pedig az Agyarának a'probb, rövid kerek, és keskeny, lapos, hofzfzukó, horgas részeiből; mellyek nyilvánágoson egy Éléfánt Agyarának részei, mellyet erőfitenek azok az Fenyő-fa ereihez hasonló apro erek, mellyek az

pál-

pálczák fejein lévő Élőfánt csont gombokon látszó erekhez éppen hasonlók. Csak a' vagyon hátra meg-tudni: hogy hól veszik itt magokat az Élőfánt csontok; és hogy jöttek ide ilyen természetekkel ellenkező hideg helyre? melyet meg-nem tudok fejteni. A' bizonyos, hogy csak egy oldalotskában kicsin helylen tanáztatnak, mint ha ott lett volna az Istállólok. Gyergyoból értem, hogy ott a' hol természet szerént csere-fa nem terem, a' Maros fenekén gyakran tanálnának, emez igen régi özön fának nevezett Csere-fa darabjait. Melly ha igaz volna; azt gondolnám, hogy akkor laktak földünken Élőfántok; mikor a' Gyergyai Havafokon Csere-fa termett; de még itt két dologról várok bizonyos tudósítást. Elsőben igaz-e hogy Gyergyoban a' Maros fenekén özön-fa találtak? Másodszor, hogy az az özön-fa vallyön igaz Csere-fa-e: vagy inkább Szil-fa; a' melly vélekedésben a' *Diaetetica* tudos Írója vágyon.

Úgyan azon a' Harászfősi határon a' Tisztartó követ keresvén, és a' mint mondja, nyárfokkal az egész határt meg-fürkálván, midőn egy kerek dombnak a' tetején-is próbálgatná, talált egy kö fundamentomra. Ez a' domb jó nagy, és a' körüle lévő aprobbakkal szakadott-ki hajdon, a' mint nyilván látszik; a' mellette lévő *Szelisye* nevű nagy hegynek végiből. Köre talalván azért, és a' fundamentomról a' földet elhányatván, úgy találta, hogy a' fundamentom valami épületnek a' fundamentoma, melly kerek

volt; de a' napkeleti fele kisebb, mint a' Templomokban szokás, és a' közepin egy kis kereftül menő kö-fal ragasztotta öfzve a' két feleket. A' köveket hordatván pedig, ebben az egyik kereftül menő kö-falban találta egy, a' kö-falba nagy kövek közé fektébe bé-rakott embernek a' csontyait. Ezt-is nagy régiségnek tartom. Bizonyoson hogy ez a' dolog arra az időre megyen-fel, mikor még az emberek emberekkel áldoztának az Isteneknek; és emberi vérrel vetették-fel épületeknek fundamentomát.

Ehez majd hasonló ritka dolog az, a' mit M. Vásárhelyt ez előtt 5 esztendővel a' Várbeli Templomban találtak. A' Templom nagy ajtaján belől, az elébbi fa kar helyet kö kart akarván építeni; midőn annak egyik lábának fundamentomot ásták volna, találtak elébb egy ember koponyára, azután alább alább asván egy egész embert fenn-álva temetve, mellynek már csak meg-évődött csontjai vóltának. Ez-is egy ritka Jelenés. Ugyan azon alkalmatossággal, a' Templom nap-keleti részében egy éneklő kart akarván építeni, 's az első közép kö láb fundamentomának ásásával az ez előtt 150 esztendővel oda temettetett Fő-Tiszt *Balog László* koporsojára akadván, találtak a' többi között egy jó Magyaronyi tífza érczet, melly a' mint hozza lehet vetni, a' felyem Szem takaró szélin vólt ezüst, és arany Csipkekből futott vólt öfzve. Ennek párja találtatott a' Bényei Kriptában-is, a' N. Gr. Bethlen László Ur temetése alkalmatosságával;

val; a' mint a' ruhán lévő paszamántból vagy Csipkékből egybe-futott. Mellyek arra láttatnak mutatni: hogy a' közönséges Anyának a' földnek kebelébe vízfzáz térvén, az érczek-is élébbeni magok nemek fzerént való életeket, mellytől az emberi kéz nyughatatlansága meg-fosztotta volt, vízfzáz vészik; leg-alább a' magok tulajdon nemek-béli rézfetskéek egy máshoz nem érzéketlenek.

Vízfzáz-térek a' nagy állatoknak csontyaira. Ez előtt egy néhány esztendőkkel mosott-ki Kolosvárt-is a' Szamos egy nagy egézfzáz állatot a' martból, mellyet közönségesen Eléfantnak mondanak, a' csontyaiból gyűjtött öfzve a' Tudos Profesfor Szathmári Mihály Ur. Itt-is Maros Széken K. Sz. Miklofon az Erdőbe mosott volt ki egy árokba a' víz egy nagy állatot; e' fenn-álva volt, nagy feje a' mint mondják, mint egy cseber, nagy szarvai, és laposs ágafok minémű a' Dám-vadé. Semmi rézfít meg-nem kerithettem, el-vefztek. A' mint azoknak szavakból érthettem, kik ennek az állatnak szarvait látták, ez az állat a' mi szarvasainktól különbözött; és a' le-írás fzerént, hasonló a'hoz a' nem-hez a' szarvasoknak, melly ma Éfzaki Ámérikában ujj Angliában *Moosénak* neveztetik. Lásd *Schlöczernek* Ámérika földé le-írását Bernában 1777-ben jött-ki, 1. Dar. 144-dik lapon.

Sok ritkaságok, és régiségek vagynak Hazánk földébe el-rejtve, fokot hoz az idő közülők

lők naponként világosságra; ha Hazánkiai ügyel-
nének réájok és egybe-fzedetnének: idővel egy
ritka szép Gyűjtemény válnék belöllek. Egy Mi-
hályfalvi tudos Evangelicus Pap *Weidenfelder Lö-
rincz* írt 1754ben, Szebeni Pap *Roth* Kereftely U-
ramnak két Levelet déákul, tudtomra még nintsenek
ki-adva. Ezekben-is emlékezetét találom némely
szép régiségeknek. „Találtam, úgy szól első
„Levelében, ez előtt mint egy 28 esztendőekkel
„a' *Monorai* határon, a' nagy Küküllő mellett
„boronálván, régi külömbféle nagyságu Halotti
„Vedreket hammuval és szénnel nemefeket, és
„bövölködöket; egy szinte egy arany nyomo
„fűlbe valót; egy ritka, és tsuda munkájú réz
„kohtsor; és egy néhány jó féle Gyöngyöt, de
„ezeket a' nedvesség meg-ette, 's meg-emészttet-
„te volt. — — Alig ása-bé az ember a' földet
„térdig, százanként talállya a' vedrek darabotská-
„it. Egy igen kitsin asztali pohár formájában,
„találtam szajko, vagy Páva csontotskáját, a'
„Páva Junonak szenteltetett lévén — — szintén
„el-felejtettem vala az ugyan *Monorai* határon
„ki-áfort viz özöni dolgokat. Négy hofzfzu Fo-
„gak vóltanak, nem Orjáfoké a' mint gondolom,
„hanem bizonyos tengeri tsudáé; mellyek közül
„a' nagyobbbat néhai *Köleséri* Urnak ajándékoz-
„tam, a' csuda nagyságu feje az állatnak a' tu-
„datlan parasztoktól tsak nem öfzve-rontatván,
„a' több fogokat, mellyek közül egyik egyik
„mint egy fél fontos, de a' közönséges fogaktól
„külömböző volt, Barátaimnak el-öfztottam. —
„Hasonlók láttatnak fok helyyeken a' Hazában,
„ki-

„kivált ujj Várafon, Nagy-Sink Székben, a' hől
 „a' Prédikáló-Szék mellett függ egy három fon-
 „tosnál nagyobb. — — Ide való az a' szár-tsont-
 „is, melly Szebenben a' nagy Templom Ajtajá-
 „nál fel-van függesztve, melly meg-bizonyítja
 „hogy Hazánkban hajdon Orjáfok vóltanak; ha-
 „nem ha az özön viz hajtotta ide. — — Illyen
 „lehet az az ifzonyu nagy fog-is, melly a' *Lutsch*
 „Háznál vagyon, és a' mint vélem leg-alább
 „hat fontnyi. — — A' mi tsudára méltobb a' kis-
 „sebb Küküllőnek magos martyaiban találtatnak,
 „a' mint szavak bé-vehető emberektől hallottam,
 „fzörnyü nagy szarvak 12 fontosok, mind ma-
 „gosfán fenn-állók, facsarofok, és tsudálatos hor-
 „nyofok; mellyeket a' Királyok, és Fejedelmek-
 „is, az ő ritkaság tartó Házaikban örömmel néz-
 „nének.”

Az elsőbb Levele *Weydenfelder*nek költ vólt
 Jánuiusban, Februáriusban ugyan azon esztén-
 dőben esmét így ír: — — „Találtatott vólt haj-
 „don a' *Kis-Selyki* Határon egy régi Romai réz
 „Sas, a' Legiok czimere, mellyet a' régiség ros-
 „dája tiszteletre méltová tett vólt, mellyet ez
 „előtt mint egy 8 esztendőekkel Bécsi Udvari
 „Tanácsnak *Bekers* Urnak adtam-el; esmét boro-
 „nálás közbe egy ökörnek csudálatos réz Képe,
 „talám az Egyiptomi *Isift* jelenti; ez-is a'hoz
 „az Urhoz ment. — — De találtatott a' *Monorai*
 „határon a' *Praetorianus Cohorsok*nak Zászló Je-
 „lek-is rézből, leg-alább annak nem alá való da-
 „rabjai, a' Légio Sasok formájára csináltattak. —
 „Után-

„Uránnak adván magamat, többeket-is kaptam. —
 „Azok között egy réz Bajvivót, melyet Szen-
 „drei Urnak adtam; esmét egy Romai *Equest*
 „Lovast, márvány Táblára, mellynek széle mint
 „egy egy arasz; a' szíjjak mint kétfelől le-füg-
 „genek a' loról a' régi Romai szokás szerént;
 „hogy alkalmatosság szerént a' lora akár mellyik
 „felől könnyebben ülhesfenek-fel, 's szálhasfa-
 „nak-le róla. — — — Kaptam Száz-Sebesről egy
 „igen szép meztzésű Romai Követ-is, a'hol egy
 „régí falban találattott. A' kö mellyben vólt,
 „kétség kívül *Appulumból* vagy *Ulpia Trájáná-*
 „ból vitetett vólt oda. Adtam Köleséri Urnak.
 „Hogy az ugy nevezett csonka *Meromiumról*
 „semmit ne szóllyak, melly ifzonnyu nagyságú,
 „és temérdekségü: a' mellyet a' Százf-Sebesi ré-
 „gi Tanáts-háznál lehet látni; melly eddig a' tu-
 „dos világ előtt, minden Hazánk régiségeit sze-
 „rető Tudosok előtt esméretlen; kik ebből az
 „állo képből nem tudom mit formáltanak. Nem
 „halgatom-el azt a' koporso írást-is; melly Százf-
 „Sebesen a' Konrád Ház allyában egy régi Ro-
 „mai koporson vagy vedren látfzik; mellyet sem
 „Gruerus, sem mások kik ezekről irtanak, meg-
 „nem foghattanak.”

II. Levél.

Közelebbi Levelemben a' Harasztosi nagy
 csontokat meg-tóldottam vólt *Weydenfelder* Le-
 veleiből, némelly más Régiségekkel. Annak al-
 kalmatosságával több Hazabéli Régiségek-is el-
 mém-

mémbe öilödvén: meg-probálom azokat-is le-írni; ha kedvet találnék vélek.

Leg-régibbek talám Hazánkban a' Görög, és Dacus Régiségek. A' Görögökről nem találunk egyebet, hanem egy néhány pénzt; a' *Lysimachus* pénzeit; 's a' híres Görög Ilona nevét. Igen híres Hazánkban a' *Tündér Ilona* neve, a' *Ketske-kői Vár*-is, és a' tövibe való szép forrás, arról neveztetnek. Honnan vette légyen magát éppen Erdélyben, és a' mint hajdon hívták Daciában a' híres szép Afzszony emlékezete, meg-nem foghatom: de hogy éppen az ő neve légyen azt tartom abból meg-tetfzik; hogy közönségesen *Tündér Ilonának* neveztetik; a' melly szò *Tündér*, ha meg-nem csalom magamot a' Görög szòval *Tyndar* mind egy.

A' Dácusok talám nem verettek pénzt, mert pénzeket nem talállyuk. De ha mint *Engel Keresztely* Uram elé-hozza *Commentatio de Expeditionibus Trajani ad Danubium, Et origine Valachorum Vindobonæ* 1794 az 53-dik lapon — a' *D' Anville* vélekedése igaz, hogy a' *Strabotól* úgy nevezett *Kogaion* Hegy annyit tenne, mint *Káfszon* Hegye: *Káfszon* Székben találnék egy szép Dacus Régiséget. Ez egy régi Templom, vagy inkább csak Kápolna: mellyről az a' *Bezféd*, hogy még a' régi Pogányoktól építetett. Vagy ha ugyan a' *Kogaion* Hegye a' mi földünkön vagyon: az a' nevezet talám még inkább mutathat *Gogányra* Küküllő Vármegyében; a'
hol,

holott volt régi Pogány Várnak emlékezetér, mind annak maig-is fenn lévő fundamentoma, mind a' mellette lévő *Várallya* nevű Falu fenn-tartotta. Bizonyosabbak ezeknél a' *Gyulatelkén*, Doboka Vármegyében N. Fő Ispány *Máriaffi* Ur idejében talált Pogány Isteni tisztelethez tartozó áldozó kések, és más eszközök. Leg-szebb régiség pedig emez egy pár szép réz kerék, melyek *Arokallyán* ugyan Doboka Vármegyében ez előtt három esztendővel, a' mint valami írtás fel-szántatott, meg-találhatván egyike a' Helly földes Uránál Gr. Bethlen János Urnál maradt; másika pedig Udvari Tanács Gr. Eszterházi János Ur Excellentiája kezébe mentt. Nagyságok mint egy első Hinto keréknek; négy küllőjek vagyon kerészthe egymással szembe, falaik vert rézből és üresfék; mind falok, és küllőjek, úgy ágyok-is mindenik tiszta réz.

A' Romai Nép munkára, és egy Polgári Társaság boldogságának építésére 's fenn tartására termett nép volt. A' mi kevés ideig Erdélyt bírta, sőt első esztendeiben mindjárt Uralkodásának, ezt a' kicsin részit a' nagy Birodalomnak utakkal, városokkal, csatornákkal megépítette 's fel-ékesítette. Trajánus hodoltattamag, és azok a' halhatatlan rakott utak még az ő idejében fel-állottak, *Ulpia*, *Appulum*, megépültek, azután nintsen az a' szegelyete az Országnak, mellyben munkás szorgalmatosságoknak eleven, és csudára méltó nyomait nem hagyták volna. Mellyeknek és hasonlóknek rendes elő-

elő-adások külön munkát kívánnak, és itt foka-
ságok miatt helyek nintsen. A' fok kö irások-
nak nintsen vége hofzfza, ugy a' fok szép Ro-
mai pénzeknek - is, melyeket a' jó szzerentse
gyakranhoz nap-fényre, a' vizek árja pedig min-
den zápor eső alkalmatosságával mos-ki. A' ha-
lotti cserép vedrektől, és csudára méltó aprobb
nagyobb, koczkás, és négy szegű Tégláktól fog-
va, a' Városokig, mesterséges csatornakig, és
mindenféle mesterségeknek remekéig, földünk
színe, és kebele teli van, és ezeknek a' Pogány
derék embereknek munkás szorgalmatosságokat
dicséri. Az Epületekről, kivált a' *Demsusi*
Templomról szépen irt *Hohenhausen* Kapitány:
*Die Alterthümer Daciens in dem heutigen Sie-
benbürgen*, Wien 1775. 4. r. — Az aprobb
Ritkaságokat és pénzeket a' ki látni akarja, meg-
láthatja, a' nagy igyekezetű és tudos Hazafi
Professzor Szathmári Mihály Ur Házi - Gyűjte-
ményei között.

A' Magyarok idejébéli Régiségek közé tar-
toznak: Leg-elsőben ha ma-is meg-vólna a'
Csik Sz. Miklosi Templom falain volt irás; ha
igaz, a' mit rolla mondanak, hogy eredeti Ma-
gyar betűkkel volt írva. Némelly régi Haran-
gon való irások, millyenek a' *Sáromberki*, *Mak-
jalvi*, *Buzás Boczárdi*, és kiváltképpen a' *Ma-
ros-Vásárhelyi* kifsebb Harangon való, melyet
még eddig senki nem tudott el-olvasni; szép és
meg-látásra méltó az *Apafi György* koporsó kö-
ve-is *Almakeréken*. Egyéb Magyar régiség csak
nem

nem a' pénzekben áll, mellyeknek szép Gyűjteménye vagyon Id. B. *Bruckenthal* volt Gubernát r Ur Excellentiájánál, és leg-fzebb említett M. Gr. Efszterházi Janos Ur Excellentiájánál. Nem volt a' Magyar Nemzetben sem a' Jövendő Hirre, Névre, sem a' jelen-való Bátorságra és élet könnyebbitésére az a' tűz melly a' Romai Népben. Az idegen Régiségekre való figyelemetefség-is ebben a' Százban kezdődött N. Ferentz Császárrol, 's Kapitány Székelly Sámuelről bé-hatván Erdélybe-is, leg-első N. B. Szilágyi Sámuel volt, ki ezeknek Gyűjtésekben gyönyörködni kezdett, azután N. Groff Hadik Erdélyben létében, és említett B. Brukenenthal Urak tették közönségesebbé ezt a' részit a' jó izlésnek. A' fok szép Régiségek, mellyeket eddig Hazánkfiak a' földből kaptanak, ha egybegyűjtettenek volna, volna a' mit egy idegen Hazánkba láfisan. De hová lettek? A' gyermeki együgyűség, a' drágaságoknak árrok nem tudata, az igaz Hazafiuságra való érzéketlenség, és a' becsületre való roszfzul értett vágyodás el-fecsékeltek a' fok kincset; Tolvajjai voltunk és vagyunk nagy részint Hazánkknak, ezt megfosztván, idegeneket gazdagítottunk 's gazdagítottunk vélek.

A' Törökök alig fordultak-meg Hazánkban, és itt léteknék egy emlékeztető ofzlopát hagyták, a' rajta való iráfsal. Ez a' szegény ofzlop fokáig arra alacsonitatván-meg, hogy a' pintze torka előtt borok bé-bocsátására szolgályn

Krak-

Krakkoban, onnan a' nemes gondolkodásu Id. Doctor *Pataki Samuel* Ur által vitetett Kolosvárra, és most említett Prof. Szathmári Mihály kertében vagyon. A' rajta valo irás nap-keleti de a' ki el-tudta volna olvasni, még nem találathatott.

A' Török Régiség mellé teszek egy szép 'Sido Régiséget. Az első Ország Gyűlése alkalmatosságával 1791-ben Kolosvárratt el-menvén az Unitárius Oskola Könyv-tárjában, ott találtam egy régi 'Sido könyvet, mellyet egészsz Euro-pára lehet vetni, hogy a' ritkább régiségek közé lehet számlálni. Ez a' Könyv nyoltzad részben vagyon, három levele, és a' levele bikk-fa; a' levelek belől négy szegre ki-vagynak vésve, és ez a' része viafzfzal bé-öntve, ezen vagyon az Irás; a' vésés mellett pedig a' levelek szé-lén mindenütt ormo vagyon, és a' levelek a' könyv farkánál által furatván, madzaggal vagynak egybe-kötve. Az irás igen vékony, apro, nyilván vas pennával irt, és jollehet nagy része ép, még-is nehéz olvashato, csak azt-is alig lehetett ki-találni, micsoda irás. A' leveleknek ormoi, szélei, farkai, бүдös kövel most-is rakva vagynak, a' mint a' Bányába réajok rakodott. Találtatott ez a' Könyv *Abrudbányán* egy régi Bányában, az abban lévő egy vízzel meg-tölt vefzett ásásban, minéműiek a' Bányákban szoktanak lenni. A' Dákok idejekbeli-é vagy a' Magyar Királyok idejekbeli, nem tudom meg-határozni. Annyi bizonyos, hogy a' Hunyad Vármegyei

megyei köz-nép még ma-is, midőn az igen régi időkről akar szólni, azt szokta mondani: *Pe vreme 'Sidoilor*: (A 'Sidok idejében). Melly arra lattatik mutatni, mintha abban a részben az Országnak hajdon 'Sidok laktanak volna. Erre mutat, hogy *Tálmud* Várofsáról *Veres-Torony* mellett, melly ma *Tolmátsnak* neveztetik, né szollyak, a' Bánátban és *Abrudbánya* mellett vólt 'Sido Vároknak-is emlékezetek, melly ma-is fenn maradt. Ugyan azzal az alkalmatossággal láltam ugyan ott egy Görög régiséget-is. Ez egy halotti vedernek a' darabja, mellynek fene-kén olvashato betűkkel görögül e' volt írva: *Proserpina és minden Istenek, könyörüljétek rajtam!*

Csudálkozhatnám azoknak a' nagy hatalmas, bölts, és ki-pallérozott Nemzeteknek a' Görögöknek és Romaiaknak, sőt még a' Hazáját 's Nemzeti egyességét el-vesztett 'Sidoságnak-is azon a' paraszt együgyűségeken ebben a' részben, hogy a' mit irtanak 's emlékezetre akartanak hagyni, a' magok tulajdon nyelveken, nem az Egyiptomi, *Hezruscus* vagy Arabs akkori tudós nyelveken irták, és nem kívánták azokat majmolni, mint mi 800 esztendőtol fogva a' Déákat. A' tudós *Herder* Ur emlékezik az Emberiségről írt Leveleiben egy ennek a' Száznak elein élt *Vagner Gábor*, másképpen *Realis de Vienna* nevű Bölts embernek, még ma-is Kéz-írásban heverő Könyvéről; és abból fok szép bölts elmélkedéseket jegyez-meg. Ez a' bölts Ember ez előt
száz

íráz esztendővel már éppen úgy gondolkodott mint ma Európának meg-világosítottabb része; és ezt az igazság lezskéjít adja a' többi között egy Nemzetnek: „Egy Nemzetnek becsülete, úgy „mond, nagy részén a' maga Anyai nyelvéhez „kötterett: ez az Ország Becsületének szekere. E- „rösfebben kell meg-tartására 's tisztaságára vi- „gyázni: mint tulajdon kedveseinknek betsü- „letekre.

ÖTÖDIK CZIKKELY.

K. Fejér-Vár Le-Irása.

Az a' roppant Város, melly hajdon a' mostani Maros Portusi partoktól kezdődvén, az Ompoly vize mellett fel majd nem Sárd Várossáig nyult, a' *Dacusok'* idejében Tármissnak neveztetett, és a' *Dacus* Királyoknak főbb lako helyek völt. Meg-gyözvén Trájanus Római Császárs Dcébalus *Dacus* Királyt, és a' mostani úgy nevezett Erdélyt el-foglalván a' Rómaiak Tármiss Városát, a' mellette el-folyo Ompoly vizétől *Appulumnak* neveztek; Lásd Hufzti András Ó és Ujj Dáciáját a' 13-dik és 26-dik Lapokon, és Reichersdorffert *Chorographia Transilvanniae*, a' Schwandtner Gyűjteményei közt; a' ki nem Tármissnak, hanem Sarmüz Daciának nevezi; és ettől a' Győzedelmes Néptől vészik eredeteket azok a' mindenféle régiségek mellyek mái napon-is határunkon találtnak. Meg-hodoltatván a' Magyarok Erdélyt; *Appulum* Várossát jo darab ideig *Fekete Városnak* neveztek; a' régiség miatt az Épületeknek külső falai, úgy annyira meg-feketedvén benne, mintha szánt-szándékkal, fekete festéssel bé-festettek vólna.

Annakutánna ennek a' *Fekete Városnak* egy részfetskéjét, melly a' dombon fekütt, és a' hól
a'

a' mostani Erösség fekszik, Gyula Kapitány vé-
 vé kö kerítés közzé, azt, a' régi fekete épület-
 nek fejrbe lött öltöztetéséről, és a' maga ne-
 véről *Gyula Fejér-Várnak* nevezvén, és ekkor
 lön vége, a' Fekete Vár nevezetének. Ugy vé-
 lekednek némelyek hogy Gyula ezen Vároft nem
Alba Gyulának, hanem a' maga *Julia* Léánya-
 nak nevéről, *Alba Juliának* nevezte volna; i-
 gaz-is hogy a' régiek Déak kéz-irásaikban talál-
 hatni, az *Alba Julia* nevezetét-is, de ugyan
 csak többnyire *Alba Gyula* olvastatik; a' minthogy
 Városunknak régi pecsét-nyomoján-is ezen szók
 olvástának: S. *Alba Gyula*. A' Magyarok *Al-
 ba Julia*; vagy *Julia Fejér-Várnak* nevezetével
 épen nem-is éltenek; hanem közönségesen Gy-
 ula Fejér-Várnak irták. E' szerént tehát Gyula
 Kapitány az irt dombra helyheztetvén lakását,
 Gyula Városfa Nap-nyugot-felé; az az mostani
 Szőlő Hegyek felé kezdett terjedni: a' régi Vá-
 ros pedig Dél; vagy a' Maros Portus felől el-
 pufztult. És ezen a' dombon feküdt Gyula Fe-
 jér-Vár egészfzen az 1715-dik esztendeig, midőn
 a' Város helyére a' mostani Erösség épülni kezd-
 vén, 1718-ban a' Város VI. Karoly Császár pa-
 rantsolattyából mostani helyére le-fzalíttatott, és
 az Erösséggel együtt *Karoly Fejér-Várnak* ne-
 veztetett.

Hogy a' *Dacusokról* valami régiségek ma-
 radtanak volna fenn, nintsen semmi nyoma. El-
 lenben a' Romaiakéiból naponként fömtalanok á-
 fatnak-ki a' földből nevezetesen Fejér-Vár és a'

Maros Portus között. Teli vagynak ezekkel Épületeink, Utzáink, de vittek ezekből Szebenbe, Bécsbe 's más helyekre-is. A' mostani Püspök Ur ö Excellentiájának talám a' leg-szebb Gyűjteménye vagyon benne. Ezekből a' Római régiségekből mellyek itten Városunk kebelében szemléltethetnek, egy néhányokat im ide iktatok.

Néhai Méltóságos Bajtai Püspök Ur idejében találtatott Városunk, és a' Maros Portus között egy hat lábnyi hosszúságú, és fedelestől edgyütt négy lábnyi magossága vastag kö Koporso. A' Koporso üres volt, talám a' régiség a' benne feküdt testet éppen semmivé tette volt. Ezen kö Koporsonak külső látható egyik oldalának végső két részein egy egy Fava, egy borzos haju ember fő, és egy Czethal vagynak ki-metzve; ezek között a' Koporsonak ugyan azon lapján a' következő betűk olvastatnak:

LIA VARIROMU:
LI, VIX ANN- VIII ET
IANVARAE PVPAE
VIX ANN XIII
IANVARI ATITI: A.
M. ALTR FILIS POSVIT
Ez

Ez a' Méltóságos Püspök Ur ö Excellentiája Várbéli Udvarába be-menő kapuja között le-téve szemléltetiki.

Ennekelötte hat esztendőekkel, mostani Püspök Ur ö Excellentiája idejében találtattanak kö-verkezendő régiségek úgy-mint: négy két lab-nyi magosságu fejer Alabástromból, alól felyül párkányokkal 's egyéb czifraságokkal készült Ofzlopotskák, melyeken a' köverkezendő irások vagynak :

Az elsőn.

SILVANO

DOMES

TICO

SACRVM

A' Másodikon.

NVMINI

APOLLINI

M. AVR. MARI

NVS VETLEG

XIII G

K 2

EX

EX VOTO
POSVIT

A' Harmadikon.

BONO
PVERO
AVRCH
RESTVS
V. S. LM

A' Negyediken.

I. O M.
SACRVM
LVERATVS
BE. PRAEF
LEG XIII G.

Ugyan akkor találtatott egy ember magos-
ságnyi Afzfzony embernek képe, alabástromból
faragva hofzszu köntösben és palástban; a' fejé-
ről hofzfzan fátýol vagy ruha függ. E' szép
és

és ép kép hihető hogy egy Isten Afzsfzonynak Bálvány képe lehetett. Ezek Püspök Ur ö Excellentiája felső kertjében láttatnak, holott-is több efféle régiségek szemléltetnek, ugymint: Pánczélban fel-öltöztetett Alabástromból faragott Képek, Iratos kerek magos Ofzlopok 's több iratos kövek 's a' t. A' mint felyebb-is mondám, az efféle régiségeket nagy számmal találhatni szerte szélyek Városunkban, mellyeket mind le-írni hofzas volna.

1783-ban. A' M. Portus mellett találtatott egy mintegy 2 ölnyi négy szegű szobátskának Pádimentuma, melly zöld, fejér és veres négy fzegeletű apro követskéekkel ki-volt rakva, melly munkát közönségesen *Mosaicumnak* hívják; ezt magam-is láttam. A' kövek koczkáson voltak egybe rakva színek szerént. Az ajtó bé-menetelin pedig két-felől két ökör bikáknak formái voltak ki-rakva, és az ajtot mintegy örzeni láttattak. Ezen Pádimentum a' földből egészszén ki-vétetett (minthogy méfzben volt rakva), és hazon Bácsbe fel-küldetett. Ennél még szebb hasonlo *Mosaicummal* rakott Pádimentum találtatott volt 1766-ban néhai nagy emlékezetű Fő Hadi-Vezérünk Groff Hadik András Ur idejében, a' kinek költségén számos ilyen régiségek áfattak-ki a' földnek el-rejtett gyomrából; de fájdalom! Ki-menetelével mind Bácsbe vittetek, és a' Hazától el-idegenültek.

1792-dik Esztendőben Pünkösdi Havának 15-dik napján, midőn az M. Portusi Só-tíftség
Épü-

Épületeinek szükségére köveket áfatott, találta-
nak egy 8 ölnyi hosszúságú, és 4 ölnyi szé-
lességű Templomnak fundamentumára, mellynek
északi székeletében, egy két lábnyi vastagságú
's meg annyi magasságú kö volt.

Ennek északi felén ilyen betűk olvastat-
tak: *DIANNAE SACRVM*; a' déli felén pe-
dig egy füles nagy kandér volt ki-faragva. In-
nen számos öt kövek áfáltak-ki, nap-nyugoti ré-
szében az épületnek éppen a' fundamentum mel-
lett egy kut volt.

Ezeken kívül találtatnak naponként szá-
mtalan nagy négy székeletű Romai Téglák ilyen
irással: *LEG. XIII. G.* Ezeknek darabját kö-
zönségesen egy egy garason vészfzük. Nem
külömben Piskora forma, fél-arasznyi hosszúsá-
gu, és majd nem két ujnyi vastagságú téglátskák,
mellyekkel a' hajdoni Romai lakosok Háznak
Padimentumait szokták volt ki-rakni, Cserepek,
Ember-fők, Métsék, 's a' t.

Ugyan itten M. Portus és Károly Fejér-vár
között következő régi arany és ezüst pénzek
(*moneták*) áfáltak, és a' földben találtattak, mel-
lyek ide való *Steindelbachi Schikmajer* pénz ve-
rő Házbéli Várdány Urnak gyűjteményében ta-
laltatnak 's láthatók, ugymint:

Görög Pénzek.

Thaesticus (Diogenes), Egparos (Kalikrates),
Meniskos, Stephan, Triton, Hrakleon, Zénon,
Chapidainos, Ktitos, Philippus, Macedo.

Ro-

Romai Consularis és Nemzetséges Pénzek.

Acilius, Antonius Augur, Calpurnus, Marcus Cippius, Claudius Caius Pulcher, Confidius, Cornelius, Fabius, Fonteius Marcus Toorus, Lucius Julius Burzio, Junius Albinus Bruti Filius Caius Licinius, Lucii Filius major, Cneus Lucinius Rufus, Cajus Mamilius Limetamus Ulisses, Lucius Manlius, Cajus Nervius Balbus, Lucius Papius, Cajus Cato Portius, Lucius Procius Tattius Sabinus, Cajus Valerius C., Cajus Vibius Caji Filius.

Romai Császárok Pénzei.

Nero, Servius Sulpitius Galba, Aulus Vitellius, Flavius Vespasianus, Titus, Domitianus, Nerva, Traianus. (Ennek, és az utánna következőnek leg-fzamosabb pénzei taláthatnak. Hadrianus, Lucius Aelius, Antoninus Pius, Annia Faustina, Antonini Pii Uxor, Marcus Aurelius Antoninus, Faustina, Antonini Pii Filia, Marci Aurelii Conjux, Lucius Verus, Lucilla, Lucii Veri Conjux, Commodus, Crispina, Commodi infelix Conjux, Decimus Clodius, Septimus Albinus Lucius Septimus Severus, Julia, Severi Conjux, Marcus Aurelius Antoninus Caracalla, Plautilla Caracallæ infelix Conjux, Publius Septimus Geta, Marcus Opellius Macrinus, Marcus Aurelius Antoninus Elagabalus, Julia Paula, Elagabali secunda Conjux, Julia Macsa, Elagabali Avia, Julia Svaemias, Elagabali Mater, Marcus Aurelius Severus Ale-

Alexander, Julia Mamaca, Alexandri Mater, Salustia Barbia Orbiana, Alexandri Conjux, Maximinus Pius, Marcus Julius Philippus, Marcia Otacilla Severa, Philippi Conjux, Marcus Julius Philippus Junior, Cnejus Mesius Quintus, Trajanus Decius, Heremia Etruscilla, Trajani Decii Conjux, Quintus Heremius Etruscus Mesius Decius, Trajani Decii Princeps Primogenitus, Cajus Valens Hostilianus Mesius Quintus, Trajani Decii Princeps Secundogenitus, Cajus Vibius Trebonianus Gallus, Cajus Vibius Volusianus, Treb. Galli Filius, Publius Licinus Gallienus, Cornelia Salonica, Gallieni Conjux, Licinius Cornelius Saloninus Valerianus, Gallieni Filius, Augustus, Tiberius, Otto, Aemilianus. De szállók

A Magyar Régiségekre.

Esméretes és tagadhatatlan valóság, hogy az ide való Sz. Mihály Püspöki Fő Templomban sok nemzeti Fejedelmek temettettek, kiknek mindenkinek külön külön márványbol készült pompás *Mausoleumok*, monumentumaik voltak; de ezen *Mausoleumok* a Templomnak falaiban voltak bérakva, az hol a' testek temetve nem lehettek. Altal-adattatván ezen Templom vizfönt a' *Catholicusok*nak B. Mártonffy György Püspök, ezen fejér, veres és fekete márvany kövekből álló *Mausoleumok*at 1718-ban ki-vétetvén azokbol négy Oltárokat csináltatott, úgy mint a' Sz. Mihályét, Boromaeus Sz. Károlyét, minden Szentekét, és a' keferves boldogságos Szűz Mariájét, meg-maradván

ván ugyan csak ezekből-is némelly 'darabok, mellyek ma-is a' kö-irások némelly részeivel látatnak. Néhaj dicsőséges Fejedelmeinknek bizonyoson a' Templom Pádimentuma alá kellett remettetnie, de ezekről soholt semmi jelt ma nem lehet látni, holott jozanon gondolkodván, hogy ezen Uri testeket minden külső jel nélkül tették volna-el, lehetetlen. Azok az öt Kaporfok, mellyekről Néhaj Szeredai *Prépost* Ur a' régiségekről irt Könyvében emlékezik, és most a' Templomnak hátulso részében fekszenek, annak előtte a' Templomnak első részében, az az a' *Sanctuariumban* voltanak helyheztetve, és ezeket-is Mártonfi Püspök tétette hátra. Hogy ezeknek kedvezett 's helyt engedett oka a' volt, mivel *Catholicusokéi* voltak. Néhaj Bajtai Püspök Ur ezen Kaporfokat ki-nyitatta volt, és mostani álla helyeiknek földjét-is mélyen bé-áfatta, de a' mint helyebb mondám, annak előtte más helyen állván, az egész munka haszontalan volt. Üresseknek-is kellett ezen Kaporfoknak lenni, mivel a' Törökök által a' benne lévő kincsekért fel-prédáltattak 's a' halottaknak Csontjaik-is el-hányattattak volt a' szerencsétlen Rakoczi György Fejedelem idejében.

Károly Fejér-Vár környékében három nevezetesebb régiségek szemléltetnek, ugymint: a' Boros Bocsárdi határban, az ugy neveztetett *Kecske-kő*. Ez egy nagy Hegynek tetején magoss, a' mint távulról tetzik, hegyes köszikla, mellynek tetején egy kis szép térség lévén, ezen a'

ré-

régi időkben Vár volt építve, most-is láttzanak Falainak némely részei. Birta hajdon Monofzloi *Csupor Miklos* Erdélyi Vajda 1469 esztendőben ilyen név alatt: *Castrum Ketskés* mint tulajdonát. Régibb valóságos neve nem tudatik. Erről a régi beszéd az, hogy ez a Vár Tündér Ilonáé lett volna, a ki az említett *Fekete Vároff*-is birta.

Közönségesen a' tündér Ilona, és *Argirus* Historiaja Költeménynek, és a' Vers-szerző Lélek álmadozásának tartatik. A' kik pedig tudofokban gondolkodnak, az alatt az egész Historia alatt titkot keresnek, azt az egész dolgot mint példát Erdélynek, a' Romaiaktól lett el-foglaltatására magyarázván; mintha *Argirus* Trájánus Császárt, Tündör Ilona *Dáciát*; annak arany szálu baja *Dacia* bőv Arannyát, és gazdag kintseit jelentenék. Ki tudja nintsen-e valóság benne? A' név Tündér Ilona leg-alább világoson *Tyndaris* Hélénára mutat a' Léda Léányára, *Castor* és *Pollus* testvérekre, a' vak *Homerus* Enekeinek nagy Tárgyára. Ennek története Iroi ugyan azt mondják, hogy Troja veszedelme után az Urával *Ménélaus*-sal lakott, és ennek halála után *Rhodus* Szigetében ment egy Attyafia mellé, a' ki ötet azután fel-akasztatván a' szépség remeke egy zöld fának virágáva lett volna. De az egész régiségek több *Tyndarról* a' Görög Helena Attyánál, és több Hélénáról az Iliomi hitetlen Királynénál nem emlékeztvén, talám semmi nem tilthat-meg hogy ugy ne gyanakodjunk, hogy a' híres Görög Tündér Ilona,

vagy

vagy mindjárt *Ménélaus* halála után, vagy azután *Rhodusból* ide hozta volna meg magát; és hogy a' *Dácia* Királynéja a' mi Tündér Ilonánk éppen a' híres Görög Ilona légyen.

A' második régiség vagyon a' *Tot-Faludi* határban. Ez egy meredek oldálnak tetején álló közsziklán épült Vár volt, mellyet utolyára a' P. P. *Paulinusok* birtanak. E' Sz. Mihály Várának *Castrum vel Rupes S. Michaelis* neveztetett. Ugy látszik mintha három sor fel-házokra volt volna építve. Magam jártam benne, meg-vagynak még két szobák épségekben. Ezen Várnak a' régi Gyula Fejér-Várral közlödése volt, mellyet az erdön által mesterségesen készitetett út, imitt amott ma-is nyilván bizonyít.

A' harmadik régiség vagyon a' mint a' *Borbereki* patakon fel mégyünk nap-nyugott felé. Látszik egy igen nagy meredek oldálnak közszikláján épült Várnak romladozása, *Borfo-mező* (annak előtte Vár-meg) nevű Falu, és Borberek között. Ezt közelebbről az Alvintzi és Borberek Nemesség birta, 's nem igen régen jutott pusztulásra. Ebben a' Várban született volt néhai B. Joáintzi Josef Itélő-mester még mint Intzédi, a' ki mintegy 1750 körül hala-meg. Ez a' Vár a' régibb Magyarok idejében, valamint szintén ma-is *Zeberník* várának neveztetett 's neveztetik, és a' Tatórok pusztittásai, 's belső nyughatatlanságok ellen az irt Birtokosoknak oltalomul szolgált.

Eze-

Ezeket a' meg-nevezett Várokat a' *Dacusok* építették-é hajdon, vagy azután a' Romaiak, vagy pedig bé-jöveletek után a' Magyarok, bajos, és bizonytalan meg-határozni, mert a' mélyebben nézni vágyodóknak szerentsétlenségekre, ezekben a' Várookban eddig elé még semmi kö-írás nem találtatott, nem-is jutott még eddig senkinek eszébe, erről szorgalmatosan vizsgálodni. Én mindazonáltal Romai épületeknek tartom, mert ők szoktak volt magossabb ki-tettző helyyeken Várokat építeni, és ott vigyázatot, láрма-fakat 's a' t. tartani.

Az első és leg-régibb kéz-írás, mely Magyar Nyelven az ide való Káptalamban találtatnak 1551-béli; régibb, sem a' Város sem pedig a' Káptalan *Archivumaiban* nintsen, még csak 1400-béli sem találtatik egy-is.

Maros Portuson következő Tisztek vannak: Kamara Ispány 1100 Rforint fizetéssel Controlor 500 Rfor. Számvevő 400 Rfor. két Transport Tiszt, a' mint nevezik Officier 400 Rfor. két Adjunctus Transport Officier. 250 Rforint. négy Mafa-Mester 350, 330, 300, és 275 Rfor. négy Mafa-Legények 150 Rf., négy Hajduk 100 Rfor., két Vámos 300, és 150 Rfor. Kaplán, Mester 's a' t. A' So' mellyet az Erdélyi Transportok szoktak Szegedre, Makóra, és Lugosra le-vinni bizonytalan, mert hól négy száz ezer, hól hat száz ezer, több vagy kevesebb darab kövekre mégyen; ezen kívül a' Banatusi Transportok-is nagy, de különböző Summákat vísznek.

Men-

Mennyiben kerüljön, és mi legyen a' tiszta hafzon belölle bizonyoson meg-nem határozthatatik, mert ha a' Maros nyarón által kicsiny, nem vitethetik-le az egész ki-vetett tereh, hanem más esztendőre marad.

Továbbá a' Só külömbféle helyekre vitetik; következendöképen arra-is külömböző; a' hajoknak készítése, és mennyisége változó a' Marosnak tisztítása több vagy kevesebb költséggel esik; esztendőt által nagyobb vagy kisebb számmal süllyednek, vagy vesznek-el a' rakott hajok. Ha a' viz kisebb és a' hajók többet nem rakhatnak egy hajóra 200 vagy 300 darab Sónal, a' kincs Tár még-is 500-ért köteles fizetni: mert külömben a' hajók nem élhetnének-meg, holott jó vizben 700-nál-is többet raknak. Mind ezekből a' jön-ki, hogy a' tiszta hafznot itten a' M. Portusi Tifztségnél meg-nem lehet határozni; magok sem tudják; hanem a' *Cameralis Exactoratuson*; vagy bizonyosabban a' Fel. Udvari Kamaránál lehet meg-tudni; minekutánna a' Számadások a' Magyar Országai *Depositoriumokkal* meg-égyeztették.

Ilyen formá a' *Miriszloi* Só Csűr-is, a' hönét bizonytalan számmal vitetik a' Só Magyar Országára.

HATODIK CZIKKELY.

*Egy Természeti Jelenés a' Magyar Országi
Delibába.*

Az *Uránia* érdemés ki-adói a' több szép Czikkelyek között le-írják azt a' jelenést, melly *Sicilia* szigete, és *Kalabria* Partyaitól nap-fel jötekor szokott csendes és tiszta időben tetszeni. A' lakofok hívják *Fata Morgánának*. Az a' jelenés meg-érdemli a' figyelmetességet. Ehez hasonlóról emlékeznek azok a' tudos Föld-mérők, kik 1735-bén a' *Francia* és *Spanyol* Udvaroktól a' Föld-golyobissa kereksege vagy lapossága minémiségének meg-határozására déli *Américába* küldettenek volt, u. m. *de la Condamine* és *Bouger*, *Francia*ák; *Don Georg Iuán* és *Don Antonio Ulloa*, *Spanyolok*. Magyar Országban fordulván-meg tavaj 1794-ben azoknak a' *Siciliai* és *Américai* jelenéseknek csak nem párjokat találtam nemes Magyar Országban-is. Illendőnek tartom a' hazai Izép jelenést meg-esmértetni, és hogy mind együtt légyen a' többiről-is röviden emlékezni. Kezdem a' *Fata Morgánán*.

A' *Fata Morgána* le-írása.

A' *Fata Morgána* le-írását az *Uránia* kiadói honnan vették nem tudhatom. Azt a' Jelenést

néft fok Utazok irták-meg: de én most mást kezemhez nem kaphattam, hanem *Voyages en differens Pays de l'Europe*, melly 1777-ben Hagában jött-ki. Ebben az utozásban a' II. dik Réfzben, a' 22-dik Levélben, 220-dik lapon, az I. ró így szól: „Fel-költem vólt, úgy mond, jó reggel, hogy a' fákkal füvekkel és virágokkal, tellyes mezőnek kedves illattyával magamat eleve-nitsem. Látom egyfzeribe hogy a' Nép mindenfélől a' tengerfelé fut, kiáltozván *Fata Morgana*, *Fata Morgana*! utánnok eredek én-is, és a' partra érvén, látok a' tenger Színén, mely csendes és sima vólt; mintegy tükörben Háza-kat, Templomokat, Klastromokat, Férjfiakat, Afz-szonyokat, Uraságokat, Kerteket, mulató Házo-kat, mivelt mezőket, dolgozo Barmokat, gyü-möltsel terhelt szamárokat, és más fokféle ké-peket, *figurákat*. Az alatt mig nézném, a' nap bujdogolván ki a' Föld alól, a' mint a' *Horizonhoz* közelített, ezek a' *figurák* a' tenger színéről fel-kezdvén kelni, a' levegő égben a' szerént mind fellyebb fellyebb emelked-tenek, és végre mikor a' nap fel-tetfzett, fenn a' levegő égben mind öfzve zavarodván, egéfszen el-tűntenek.” Ez a' tapasztalás vólt *Reggióban* Olasz Országban, *Kalabria* Várossában. Az oda való köz nép egy *Morgána* Tündér Szüz bűbajos mesterségének tulajdonitja: a' Tudosok pedig csak természeti Jelenésnek tartják; a' mint hogy nem-is egyéb semmi, csak természet Játéka.

Az Amerikai Jelenésnek le-irása.

A' nevezett *de la Condamine*, és *Bouger* az említett Utozásoknak meg-irasában, *La figure de la Terre determinée par des observations de MMSS. Bouger et de la Condamine envoyées par Ordres du Roy au Peru 1749* így irják-le: „Hogy a' *Cordelieras des Andes* nevű hegyeknek azon a' csupján lévén, melly *Pambamoreaunak* nevezetetik; egy reggel mikor világosodni kezdett szállott a' hegy tetejére, mellyen vóltanak, egy Felhő köd formában. Azomban a' Nap közelitvén fel-jöni, a' mint a' Nap közeledett, a' köd el-öfzlött előlük, és a' Napot látták egész méltóságában fel-jöni, a' ködöt pedig hátak meggé a' hegy másik oldala felől kerülni, a' hól meg-szállott de úgy tettzett igen vékonyon, és töllek bizonyos megszűséségre. Történetből a' köd felé fordul egyik közülök és azután a' többi is; a' köd ekkor vólt töllek mint egy 20 lépésnyire: hát kiki a' maga tulajdon képét mintegy tükörben; igen szépen és igazán láttya a' ködön; a' feje körül pedig mint a' Szentek képeinek fejek felett éppen olyan sugarokat, vagy *Gloriát*; a' mint hívják. Mindeniknek a' fejibe három különböző szivárvány látztatott határozodni mint közép pontban; a' szivárványok igen eleven színűek vóltanak. Az also szivárványban leg-felső szín vólt a' veress; ez a' második szivárványnak az also színét érte; a' másodikban szinte úgy; és ez-is érte a' harmadikot. Ezeken fellyül egy kevésfel vólt egy

„egy tiszta fejer szivárvány. Ezek a' szivárványok mindenikkel közölök mindenikének a' maga képe körül, mivel ki ki csak a' maga képét láthatta, szembe állottanak, és mikor elébb, vagy hátrább mozdultak, ezek-is mozdultanak vélek. „A' mint a' nap az Egen emelkedett, a' képek-is és szivárványok nagyobbodni kezdettenek, és minekutánna jó fokaig tartott volna, végre az egész jelenés képestől, szivárványostól együtt „el-tűnt.“ A' mi ezeknek a' bujdosó tudos Vitézeknek leg-nagyobban tetszett a' mint írják, a' volt, hogy a' magok fejek körül a' Szentek czimerét, a' *Gloriát* látták. Azt jegyzik pedig meg, hogy ez a' Jelenés másfszor nem történik: hanem csak akkor, mikor a' felhőben lévő víz cseppetskéek meg-fagyván jéggé változnak.

Íllyen formán lehet az embernek a' képét, akár maga légyen az ember elé akár csak képét tartsák a' Tükör eleibe, az ugy nevezett öblös Tükör — *Hohl* vagy *Zauber Spiegel* által a' csupa levegő égben egy házban ugy elő-mutatni, mint ha maga volna az ember; a' Házat elébb füsttel jól meg-töltvén. Ennek az öblös Tükörnek tulajdonsági esmértefek. Ha kettőt egymással egy szobában, a' szoba két végibe szembe téstnek, és az egyiknek közép pontyában puska port, a' másikba pedig eleven szemet tartanak: a' Puska port meg-gyujtja. Ha ki az egyiknél valamit sutogva mond, azt más a' másiknál tisztán meg-érti; de a' ki a' Ház közepébe vagyon, semmit nem hall. Ezt a' Pesti *Univerfitás* Mes-

terség' Eszközeit tartó szobájában, és közelebb Tükör nélkül Görgényben az Udvari kertben lévő *Filegorja* also boltos Szobájában akárki megpróbálhattya; ha két ember a' boltozat két egymának meg-felelő szegeleteibe áll és suttog. Az említett öblös Tükör által vitte rész szerént mesterségeit eme híres Amerikai Mester *Philidor*, ki a' meg-holtaknak képeit elé-hozta, és beszéltette a' nézőkkel.

A' Magyar Országi Delibábáról.

Ez a' Jelenés Erdélyben nintsen; én nekem Magyar Országban se volt az a' szerentsém hogy láthassam; le-írását sem kaphattam senkitől: hanem érdemes és szavak bé-vehető Magyar Országi olyan emberektől kik szemekkel látták, és tapasztalták, így hallottam: „Nyárbán,” úgy mondják, „tízta meleg időben dél tájban, a' kik „teres pufztákon utoznak, azokat a' Városokat, „tornyokat, épületeket, berkeket, mellyeket megszére, mint a' Pufztákon az Al-földön, megszoktanak látni: tehát úgy látták, mintha egy „nagy viz közepébe állának mint egy egy kis „Szigetetskében a' tenger, vagy ki-áradott nagy „vizek közepében; úgy hogy a' ki a' Jelenést „nem esméri, első látására meg-botránkozik benne, és ha egy olyan helyre kell mennie, meg-„jed, hogy a' vizen miképpen meheszen által. „De közeledvén a' helyhez, az egész Jelenés lassan lassan el-enyészik, és nem lát semmi vizet; hanem csak a' pufzta száraz földet.“

Ez

Ez a' Jelenés a' *Délibába* a' mint jártt költt, érdemes emberektől értettem meg-vagyon nyárban más Országokban-is, a' hol szélefen és hoszfzan ki-terjedett terek vagynak, mint Orosz Országban, valamikor a' nap sugárai igen hevet és erősset sütnék, a' föld göze a' föld színén megvassagodván, és mezfzéről fejrnek tetfzén, mint a' víz. Az Oroszok *Föld-tisztulásnak* nevezik. — — *Zembla Tirátza*. A' kiknek ezen részben, magok tapasztalások után bővebb esméretek vagyon: azoknak ez a' kicsin le-írás, öfzön gyanánt szolgálhat: hogy a' dolgot maga valóságában és jobban meg-irni ne sajnállyák. Ennek és más Hazai Jelenéseknek meg-írása nagyobb becsületére-is szolgálhat Hazánknek, mint az idegen Országiaknak más Irokból való ki-írások.

HETEDIK CZIKKELY.

*Egy Erdélyi Természeti Jelenés a' Feleki Havas
Pojana Drakuluj nevü Csupján.*

Egy érdeemes, ma-is élő Fő Ember, a' ki füzletett Nemességével, és természeti jeles ajándékai-val, a' leg-fzelidebb Szívet, és el-kézfűlt Elmét párosította; az egész Haza előtt esméretes *Haydendorf Mihály* Ur, ez előtt a' M. Királyi Táblán Tanács Ur, most a' Haza alkotmányának vizsgálta állttatása után Meggygyesi Polgár-Mester, ki-rendelgetett volt a' mult 1785-dik Esztendőben a' fzikás' szerént a' Száfz Nemzet részéről, más Magyar és Székelly Urakkal együtt, a' Szombat-falvi, Feleki — a' mint Száfzul hívják *Frekki* — és *Rakovitzai* Határoknak ki-járafokra. Szinte az előtt olvasgatta volt üres oráin az ujjabb utazokat, és azok között egy Anglust. Ez az utazo Anglus utazni indulván, nem fokára a' kellemetes éneklésekről nállunk-is esméretes és eredetekről *Kánári* madaraknak neveztetett Fejér Verebeknek Hazájokban, Afrikának *Cánária* Szigeteiben 's azok között *Teneriffa* Szigetébe érkezett; abban a' Szigetben vagyon egy nevezetes Havas, közönségesen *Pic de Teneriffának* hivatik, igen magos hegy, meleg Ég alatt fekszik, de mindazáltal a' reteje télben nyárban hoval vagyon boritva. Leg-magossabb Hegynek tartatik

ezen

ezen a' föld Golyobissán a' déli Amerikában fekvő *Andes* Hegyeknek az a' csupja melly *Csimborássonak* neveztetik; ennek magossága közönségesen 3220 ölre vettetik. A' második a' *Savoyi Mont-Blanc* nevű hegy, mellynek magossága 2391 öl. A' harmadik ez a' *Pic de Teneriffa*, e' 2213 ölnyi magossága; ennek tetejére felhágván az Anglus utazó, észében jut, hogy Szemét mellyel már régtől fogva különbben nem szokott volt olvasni hanem üveg Szemmel, megpróbálta; elé-vefzen egy Írást, nézi, és üveg szem's minden erőltetés nélkül olvasza és olvashatja. Ezt az Anglus utazó tapasztalását azért megjegyezvén *Haydendorf* Ur, a' ki maga-is már az előtt jó darab időtől fogva hasonlóul üveg szemmel szokott volt olvasni, nem felejtette-el az említett alkalmatossággal. Egy néhány Levél lévén a' Sebiben mikor a' Havas tövire érkeznek, kivészen belöllek, próbálgattya ha olvashatná: de nem bódogul, veszi elé az üveg, szemet, aval el-olvasza 's viszfá téfzi a' Sebibe. Felmennek a' Feleki *Czuru* nevű Hegyre, 's felhágnak ennek magosabb tetejére, mely *Pojana Drakuljnak* neveztetik, elé-vefzi a' Sebiből ugyan azokat a' leveleket, nézi, első tekintettel mindjárt úgy tapasztallja hogy a' papiross fokkal fejérbbe, a' betűk fokkal feketébbek és tisztábbak; az írás szebb, és nagyobb; mintha nem azok a' Levelek volnának; próbálta olvasni, hát üveg nélkül olvashattya a' Szemmek minden erőltetése nélkül; olvasáfokból esméri-meg hogy ugyan azok a' Levelek, melyeket a' Hegy tövin

tövin üveg Szem nélkül nem olvashatott. De gyanakodni kezdett rajta hogy mikor a' Hegy olyan elébb olvasni akarta őket 's nem olvashatta: vallyon nem csak maga csalta-é meg magát, elég figyelmetességet nem fordítván rájuk. Le-szállván azért a' Hegyről mikor az ajjára értek, elévette és meg-probálta esmét ugyan azon Leveleket: de esmét nem olvashatta őket üveg Szem nélkül semmiképpen; sem a' papiros nem lázott olyan fejrnek, sem a' betűk olyan feketéknek, sem az Írás olyan nagynak és tisztának mint a' Hegy tetején lázott vólt.

Ugyan ezt a' próbát tette-meg a' nevezett Ur, azután esmét 1793-ban az Országától másokkal együtt az Erdélyi 's Magyar Országai határok ki-járasára rendeltetvén, a' Bihar Hegyén nevezetesen az ugy nevezett *Kornu Bihari*, *Kapu Berbecsului* és *Piatra Aradulyi* tetőkön: és az ezeken tett probái 's tapasztalásai-is éppen hasonlok voltak. Szép tapasztalas! ilyeneket 's hasonlokat csak a' teher, a' ki az esméretlen föld-re mentében, Szolgája, Szakátsa, 's Lova fűködéséges társaságán kívül, más nemesebb társokat-is vészzen-fel és vífzen magával: az ügyelő értelmet, és más járt, látott, hallott derék embereknek hasonló helyyeken és esetekben már meg-tett tapasztalásokat.

NYOLTZADIK CZIKKELY.

A' Szarvasi Igyekezetnek rövid által nézése.

Mivel a' Szarvasi Oskolában a' Gazdaság esméretébe és gyakorlásába be-vezető felsőbb Letzkék és Munkák csak ebben az Esztendőben Bőjt más Havának végével kezdődtenek: az alább írt Szabadságot veszen, hogy az első vagy nyári fé Esztendőnek alább fel-jegyzett tiz Gyümölcseit közelébb való meg-esmértetések végett elő-adja.

I. A' felsőbb és három alsobb Classifokban a' hafznos Tudományokban ezek a' Letzkék tartattanak:

1. *Májer* Catechismussából a' Föld-mívelésről.
2. *Májer* *pragmatice* írt Történeteiből a' föld-mívelésnek.
3. A' *Hornek* *Austriai Staats-Oeconomiájából*.
4. *Mitterpacher* *Paraszt-Gazdaság* eleiből.
5. Az Oskola *Plán*umáról.
6. Az Emberi Testről, *Dieteticáról*, és *Bar-mok* gyógylása mesterségéről.
7. Az egész Gazdaság közönséges *Régulái*ról.
8. A' *Sellyem-mívelésről*, példákkal.

II. A' Tanulok tsináltanak 's fontak meg egy Mása 's egynéhány font *Sellymet*, két *Léány*-is volt közöttök.

III. *Hufz*

- III. Hufz Mása 's negyven hat font hazai, u. m. Szarvasi, Zigari és Bulgari Gyapju ki-dolgoztatott, u. m. ki-válofztatott, ki-mofatott, meg-veretett, fésültetett, meg-fonatott, meg-fzővetett; és negyven kilentz darab külömböző Matéria, u. m. *Flánel*, Fél-Rása, Korona-Rása, *Chálon*, *Hernád* és *Párk* tsináltatott belölle 1590 singnyi. Ennek egy része már meg-is düritzkeltetett, meg-festetett, és bé-nyomtatott.
- IV. Még vagyon kéfzen egy néhány ezer singnyi, durva, középferü, és igen vékony fonal, mellyből hetenként öt, hat, hét vég-matéria kéfzittetik.
- V. Tizenhárom oskolabéli Léány maga tulajdon keze munkájából már fel-öltöztetett, és ugyan ezek a' szorgalmatos Gyapju fonok a' tanulásban, 's erköltsi magok vífeléfeekben magokat úgy meg-küloböztették, hogy többnyire jutalomra méltoknak íteltetvén, azt el-is vették, az Oskolai Gyermekeknek fonásért valo jutalmok kéz pénzre vetvén, megyen 112 N. Forintra és 38 Kr-ra.
- VI. Ezeknek a' szorgalmatos Gyapot fonoknak példajok által olyan erőssen fel-gerjesztetett nem tsak a' Szarvasi Fejér Nép, hanem a' körül valo Helységekben, *Tartsán*, *Berényben*, és Sz. *Andráson* Lakosok-is a' Gyapot-fonásra, hogy Tartsa és Berény nékem három Holnaptól fogva már egy néhány Mása font Gyapottat

pottat adtanak-bé, és helyben Szarvason, többen vagynak száznál, a' kik vékonyon fonnak; még pedig olyan vékony fonalat fonnak, hogy a' ki tud hozzá, el-hül belé, mikor láttya, 's a' Szeminék alig hiszen. Nekem pedig minden reménységemet fellyül mullya; ezek közül az Afzfzonyok közül hatvanon, inkább ruházat kedviért fonnak mind pénzért.

VII. A' rendes Gyapot fésülésnek helyben állításával a' Fábrikai munkák a' régi Oskola Házban vitettnék véghez, mind Szarvasi Lakosok által, a' leg-nagyobb tökéletességgel. Ezek a' Fábrikai Munkák a' Gyapju verő, mosó, fzővő, főző, dürtitzkelő, nyomtató: és más eszközök által mennek véghez. Ugy hogy a' mondott munkák körül három Száz nagy ember, és gyermek maga munkájához illő foglalatosságot talál; kik között két tsonka kezű, és lábu emberek-is vagynak.

Itt mind a' *Practicánfok*, mind az Utazok végig nézhetik, a' Materia egéfsz készítésének modját. Mert annak fenn-irt véle való egéfsz bánása az Oskola épületében mégyen véghez, és egy fedél alatt együtt vagyon egy Hazafinak szeme, és vezérlése alatt. És így ennek a' Magyar Országra nézve olly szükséges mesterségnek, melly nélkül már tovább kára nélkül el-nem lehetett főbb része olly röviden, együgyűen, érthetőképven, világoson megmutattatott, és példában szeme eleibe adatott a'

Ma-

Magyar közönségnek, hogy az Országban egy Oskolai Igyekezet sem tellyesítette ugy czéllját.

VIII. A' *Lucernai* Lo-herének Termése ebben a' mod nélkült szároz, és terméketlen esztendőben olyan áldott völt: Hogy 1769-től fogva egyszer sem völt olyan; csak az első, és második Termésből, ebben az esztendőben 16 máfa, és 14 font mag vétetett-meg, és nyoltz Napoktól fogva kezdjük a' harmadik Termésből-is a' jo ért magot fzedni.

És így a' Gazdaság proba kertében már négyyszer adatott a' föld mívelésben az igyekezet leg-felsőbb gráditsának példája, és a' Magyar Égnek hafzon vehető vólta világofon meg-bizonyítatott,

IX. A' *Briznei* Magyar düritzkelő vagy Szappan földel (*Terra fullonum saponaria*) mind a' mosásban, mind a' düritzkelésben fzerentsés probák tétettenek,

X. Egy kevés Gyűjtemény-is fzerkeztetett öfzve a' Magyar Termésekből az Oskola számarra. *Omnia principia rerum parva sunt, sat suis progressionibus usa augentur, Cicero.* Ezeket a' tíz pontokat a' végre küldöm-bé, hogy a' Magyar közönség meg-érthesse miben állyon az Oskolai Igyekezet, és idővel mind a' nevelőtől, mind a' neveltektől mit várhat. *Szarvas Békés Vármegyében 16-dik Oktob. 1794. Teschedik Samuel*

*miel az Oskolai Igyekezetnek Szerzője, gond-
viselője és Oskolák Dékánnya, m. t. k.*

Jegyzések ezenn Tíz Pontokra.

Az 1-re. A' Letzkék mind Német Nyel-
ven tartattatnak, Magyarul-is tartatnának, ha az
Igyekezet valahonnan segítséget nyerhetne.

A' 2-ra. E' már a' 9-dik mása Sellyem,
mellyet az Oskolai gazdasági próba kertnek fell-
állításá után termesztett.

Az 3-ra. E' szérént a' régi erőssen meg-
gyökeredzett bal vélekedés egészen meg-tzáfol-
tatott: hogy a' Magyar gyapju a' különböző Má-
tériák készítésére nem volna alkalmas. Igen-
is a' különböző részeiben különböző némü gyap-
ju-is vagyon, és minden Junak más gyapja van
az hátán, más a' hasán, és meg más a' nyakán.

A' 4-re. A' hányféle a' Gyapjunak el-ké-
szítése módja, a' hányféle a' fonoknak tehetség-
gek és fonások: annyiféle a' fonal-is. De mind
ezt leg-jobban meg-tanulhatni egy gazdasági pró-
ba Igyekezetben: mivel abban a' tanítás a' pró-
bával egybe van kötve.

Az 5-re. Nem jobb-e az Oskolában ülni
's dolgozni, valamit keresni, 's magát az életre
bizonyoson el-készíteni, mint az utzákön nyar-
galni, Roszfzate látni, hallani, tanulni, csinálni

magát Ifjúságában azokban a' rossz szokásokban gyakorolni, mellyeket azután oly nehéz el-fzokni. *Quo recens imbuta servabit odorem testa diu.*

Az 6-ra. Nem álhatom, hogy ide ne tegyem Titok Tanács Pfeifer Urnak Szavát. *Lehr Begriff sämtlicher Oeconomischen, und Cameral Wissenschaften III. L. 1. Th. 436. 5.*

„A' fonoknak úgy mond, különböző tehetőségek szerént, a' fono Kerekeknek, Orfoknak, különböző készitések modja, 's a' Gyapju Jószágának külömbisége szerzi a' fonál minémüségeinek fok külömbségét.

„Ennek a' kitsinnek tetző munkának nagy bé-follyása vagyon a' Gyapju 's matériák fabricáiban. A' Pruszhai Király ö Felsége a' Berlini Matéria *Manu facturára* 600 Külföldi vékonyon fonokat hozatott, ezeknek tulajdon Házakat, és Kerteket ajándékozott, 's az Adó alól örökösön fel-fzabadította; és ezek az emberek a' mellett jól, és hiba nélkül fizetternek; mellyért az Házból sem kell ki-lépnie. Még kitsiny jutalmokat-is kapnak olykor olykor, p. o. A' ki efsztendőt által többet fon, és egy font Gyapjuból több fonalat mutat-elé, és a' kik vékonyobban fonnak, örökké nagyobb tekintetben tartatnak; fok Követőt kívánom ennek a' rendtartásnak, a' Matériák *Manufacturájának* jobbítására!“ Eddig vagynak a' TT. Pfeifer szavai. En pediglen az én Olvasóimtól azt-is kívánom.

A'

A' 7-re. Hogy az Olvasónak elég ideje és figyelmetessége legyen, hogy ezt az Oskolai igyekezetet, más már fenn-allo Oskolai Igyekezetekkel egyben-hasonlítsa, és osztán jól jegyezze meg, hogy vallyon ideje már arról gondolkodni, hogy olyan jó módjával való Oskolák állittasfának-fel, mellyek által a' jó el-érettessék, és a' *Manufacturáknak*-is mind fel-állittások, mind virágoztatófok eszközöltesék. Továbbá azokat az eszközöket végye gondolóra, mellyek által az illyen dolog leg-könnyebben hamarabb, és bizonyosobban az Haza hasznára utba indíttathatik; ott a' hol a' *Fabrikák* és a' *Manufacturák* úgy betsültetnek 's úgy segítettnek, mint Berlinben, éppen nem tsuda, ha virágoznak; de Magyar Országón! *Sint Mæcenates, non deerunt Flacce Marones.*

A' mi pedig a' Szarvasi *Practicánsok*nak Tanításokat nézi? Ennek árra meg-állittatott. Elztendőt által Tanításokért kell fizetni 12 Rhforint. A' mi pedig ételeket és Szállásokat illeti? mivel a' Gabonának, 's a' Konyhára szükséges dolgoknak árrak igen fel hágott, semmit nem lehet állandoul meg-határozni, mindenik úgy egyezték a' mint lehet; maga Személyéhez, az időhez és alkalmatossághoz képest.

A' 8-ra. Ennek a' fris ideji Lo-Here magának másája helyben adatik 50 Rhfor. fontya békötésével edgyütt 40 Kr-on, mind itt, mind Pesten *Veigand* Könyv-árosnál, és Nagy-Váradon *Hoffmán* Urnál. Egész véle való bánásának módját pedig a' Szarvasi Oskolában meg-lehet látni.

A' 9-re.

A' 9-re. Bizonyoson értettem, hogy Magyar Országban, sok helyeken, és Horvath Országban, kiváltképpen pedig Erdélyben Torotzkon Thorda Vármegyében a' Vas-bányákban igen kövér zöldellő Szappany Föld található. Ebből a' Torotzkaiból vagyon a' Gyűjteményben egy néhány darab, a' mellyeket Bétsben *Fichtel* Tanács Urtól kaptam; az Erdélyi Hazai Társaságnak egyik tagja véghetetlenül el-kötelezne engemet, ha általa a' Torotzkai Földből leg-alább egy néhány fontot Várad vagy Debretzen felé kaphatnék, hogy probát tehessen véle. Ha másával küldhetne, annál jobb volna, a' Szállítás Költségét Közfönöttel meg-fizetném.

A' 10-re. Ez a' kitsiny Gyűjteménye-is a' Magyar Természeti Mesterségi és Könyvbéli Terméseknek a' kegyes Kezektől várja nevedekését. *Szarvas Mind Sz. Havának 27-én 1794.*

A' Szarvasi gyakorlo Gazdaság Oskolájában 1794-ben tartatott Tavaszi és Nyári Letzkeknek Táblája.

i. *Teschedik Sámuel* az Oskola Curátora hetenként Dél előtt két órát, Dél után négyet tanít a' *Mitterpacher Elementa Rei Rusticæ* nevű Könyvéből, azonban

a) *A' Mayer Friedrich* Catechesist a' Földmivelésről el-végezte.

b) Ha-

- b) Hasonloképpen ugyan a' *Mayer Könyvét: Lehrbuch für die Land-und Hauswirth in der pragmatischen Geschichte der gesammten Land-und Hauswirthschaft.*
- c) Altal mént a' *Blaskovits Ioseff Tractatus-sán de Cultura Serici* (a' Selyem-mivelésről).
- d) El-fogja végezni Sz. Mihály Napig *Hornek Munkáját-is: Bemerkungen über die Oesterreichische Staats-Oeconomie; cum Notis Bened. Francisci Hermanni.*
- e) A' Gazdaság Gyakorlásában, a' Gazdaságnak minden részzeiben a' *Manipulációt* nemcsak meg-mutatta mindenek Szeme látára, hanem a' nagyobb *Practicánsokat* benne gyakorlotta-is.

2-dik Tanító *Zolnai Dániel* hetenként két órán tanítja az emberi Testnek esméretét *physice*, a' *Dietetica* közönségefebb Ráguláival. Kézi Könyveknek vette-fel ezeket:

- a) *Versuch einer Anleitung zur physicalischen Kenntniz des menschlichen Körpers, und der allgemeinsten Gesundheitsregeln.*
- b) *Gesundheits-Catechismus für das Landvolk von Senft.*
- c) *Halle natürliche Magie. III. Theil.*
- d) *Vorlesungen über den menschlichen Körper.*
Sz. Jakab Havának 29-dikén ujj Letzkéket kezdett: *Anleitung zur Kenntniz der Krankheiten und Heilungs-Art des Viehes,*

hes, ad ductum Wilburgi; és Anleitung für das Landvolk, das Vieh sowohl in gesunden als kranken Tagen gehörig zu behandeln, nach dem Muster der besten Veteranier.

3. A' harmadik Tanító Baitsi Ionás, Hetenként dél előtt két órán tanítja: Allgemeine Haushaltungs-Regeln, oder Grundsätze, worauf es bey allen Arten der Landwirthschaft ankömmt, und hier sodann die Parallele zwischen der alten und neuen verbesserten Landwirthschaft. Kézi Könyveknek véski:

- a) A' Seiler Lesebuchjának VI. Réfzit.
- b) Mayer Irásait kivált a' Landwirthschaftrol egészzen.
- c) Berliner Beyträge zur Landwirthschafts-Wissenschaft.

Jegyzés. Ennek a' Nemes Igyekezetnek a' Szarvasi Gyakorló Oskolának Historiája; úgy más Jeles Igyekezeteknek le-írások-is mind Magyar Országban, mind Erdélyben rendivel közöltetni fog a' két Nemes Hazával: most az említett Szappany földre nézve csak az jegyeztetik-meg.

Az Erdemes Tefchedik Ur Tudosítását vévén a' Munkás Társok, mindjárt tétetett rendelés hogy a' Torotzkon találtató Szappany Föld-iránt tett kérése annak az Urnak tellyesíttessék; de foganat nélkül: mint az, némelly ezután közre botsátando jeles Munkátskából ki fog tétteni. Az erről való Tudosítás pedig most közelebb bé-jöven; nem mulatták-el újra rendele-

léseket tenni, mellyeknek foganattyokat reménlik. Azonban

A' két Nemes Hazának tellyes örömmel jelentetik, hogy Nemes Szathmár Vármegye két Erdemes Tifztyei u. m. *Cseh Ferentz* második V. Ispány és *Gáspár Pál* Fő Notarius. Urak ilyen némű földre találván, abból a' Munkás Tátfoknak vizsgálás végett egy Hordoval bé is küldötenek próbára; melly arra a' végre Professor *Etienne* Urhoz utasittatott Kolosvárra. A' Szappany föld a' Gyapju mivelésére tellyességgel Izükséges dolog, a' ki ezt bővebben kívánnya esmérni, tessék meg-nézni a' Prof. *Benkő Ferentz*, és Orvos Doctor *Záy Sámuel* *Minerologiájokat*. Ezt a' 126-dik laponn, emezt pedig a' 28-dikon.

A' rendbe Szedő m. p.

KILENTZEDIK CZIKKELY.

Az Erdélyi Kéz Írásban lévő Történet-Íróknak újabb, és bővebb Laistromára való Bé-Vezetés.

Midőn az Erdélyi Kéz Írásban lévő Történeteknek Laistromát újra meg-írom; ez a fő czélom: Hogy azzal a Jeles Igyekezettel, melyre azon Kéz Írásoknak ki-adásokra fell-állott Társaság czéloz; magával a Társasággal, és ennek meg-becsülhetetlen hasznaival, a' kinek tetszik; meg-ésmérkedhessék; 's a' fel-tett Laistromból egy olyan Igyekezetnek mind hasznos vóltat; mind széles ki-terjedését által-látván, érdemét becsülni tudja.

I. *A' mi a' Kéz Írások ki-adásának Társaságát illeti!* Ennek gondolattya ugyan abban a' Nemes Föben fogantatott, mely a' Nyelv-mívelő Társaságot 1791-dik esztendőben az Haza Kormányának terhes gondjai között szülte. A' Nyelv-mívelő Társaságról való rajzolatot, minekutánna el-készült volna, meg-nézvén; jelentette a' többi között, hogy Haza Történeteit illető fok szép Kéz-írások lévén szerte szélllyel, és talám veszedelemben-is forogván; hogy vagy mint más régi fok szép Kéz Írások el-ne veszízenek; és el-ne tűnnyenek; vagy pedig kézről kézre irat-

tat-

tatván-le, végre haszon vehetetlenekké ne légye-
 nek: jó volna ezeket-is egybe-fzedni, és ki-
 nyomtattatni; 's ebben a' Hazafiait meg-világo-
 sítván, arra a' végre egy Társaságot állítani-fel.
 A' szerentsés gondolatot csak hamar szerentsés
 kezdet-is követte. A' Társaságról, és annak hasz-
 nairol, egy jelentő irás készítettett; a' Kéz Írás-
 ban, és porban heverő Történet Irok, a' mint
 hamárjában lehetett Laistromba fzedettenek; Az
 Ország Rendei, jelen lévén Kolosvárat a' Tár-
 saságba meg-hivattattanak, és találkoztanak mind-
 gyárt felesen, kik magokat ajánlották. A' Fel-
 tételek az Hazájok Szeretetével égő Hazafiai-
 hoz, és Léányaihoz igen rövidek, és tiszta.
 Az egész Ajánlás 30 Arány; melynek 10-zét,
 hogy az igyekezet meg-indulhasson előre, a' töb-
 bit pedig azután következő éftendőkből a' Szük-
 séghez képest 20 — 10 Aranyanként fogják bé-
 fizetni: a' Társaság pedig ezeknek a' magok bé-
 ajánlott Hazafinak Atyafiságos Segedelmeket, a'
 ki-adandó munkáknak ingyen való meg-küldésével
 kívánnya meg-jutalmaztatni. És a' Társaság e-
 zekből állott-fel, kik tudni-illik ajánlásokkal, és
 az elő 10 Aranyok fizetésével magokat bé-avat-
 ták: Kiknek egyfzernél többször Gyűlések nem
 vólt. Ekkor formáltatott kevés Személlyekből egy
 helybéli és fenn-álló Igazgató Tanács, mellynek
 Feje a' Fő Méltoságu Ország Kormányozója Ex-
 cellentziája; a' Tanács mellé egy Kintstartó 's egy
 Titoknak rendeltettenek; és az egész Igyekezet-
 nek mivólta 's vezérlése, a' mint bölcsen jobb-
 nak fog ítéltetni; erre a' Tanácsra bízott. Ez

a' Tanács azután, a' mint a' dolog érdeme kívánta, és az Igazgatásnak a' mi időnkben igen megfolyosodott terheinek gondjai engedték, Gyűléseket tartván; leg-előbb a' Kéz Írások említett Laistromát ki-nyomtatván közönségessé tette; azután a' mennyiben esmértségekre juttharott, a' munkára alkalmas Tudos embereket ki-választván, a' Laistrom közlése mellett, ezeket-is ugyan az említett jutalom mellett a' Munkára hivta; mindeniknek körülállásaihoz képest a' Laistromban meg-nevezett Munkák közül egynek vagy többnek-is elkészítését ajánlván, és a' ki-készítendő Munkáknak illő formában, 's módon való ki-adatások iránt minden szükséges rendelkezést meg-tett. A' munkáknak ki-adattatások már Isten Kegyeelméből el-kezdödvén, azoknak mi-vóltáról, és az egész igyekezetről a' két Nemes Haza maga fzeemeivel meg-fog győződni. És a' Társaság eddig való Történeteinek le-írása röviden ebből áll.

2. A' mi Czéllyát és hasznát illeti! Említettett fellyebb-is és nem lehet tagadni: Hogy az Hazában sok jeles Hazánk és Nemzetünk Történeteit illető Kéz Írások vóltanak eleitől fogva, és ezek Napról Napra máig sokat szaporodtanak; azonban némely söt feles darabok közülök az idők mostohasága miatt vagy tellyességgel; vagy leg-alább az eredeti Írások el-rűntenek, vagy meg-csonkultanak; a' meg-maradott drága darabok pedig kézzől kézre szüntelen irattatván-le, rész szerént az írás által erőssen meg-drágadtanak,

nak, rész szerént pedig a' rossz Kezek által elrontattanak; fok helyyeik hanemba az eredeti Írásból meg-jobbittatnak érthetetlenekké lettenek. Bizonyos az-is, hogy az egész Nemzet viselt dolgainak, és az Haza Történeteinek illendő pennával Magyar Nyelven való egész ki-dolgozása még hátra vagyon: és a' Kéz Írásoknak egybe-fzedések 's ki-adások erre a' végre egy olyan eszköz; mint egy rakott Tárháznak bé-gyűjtése, és ki-nyitása egy pompas Afztalnak készítésére. Ezek a' közönségebb és fő Czélljai a' Társaságnak, és hafznai-is ugyan azok. De a' közönséges Hafznokhoz lehet számlálni azon fellyül azt a' Tekintetet, és közönséges ditséretet-is, mellyet ez az egyaránt nagy és hafznos Igyekezet az Hazának az idegenek között, és a' XVIII-dik Száznak végén élő emberi Nyomnak, a' következők előtt szerezni fog. Azt a' tiszta, és ártatlan Ditséretet! mellyet csak az Haza igaz szerezete, a' meg-világosított Értelem, és ettől vezéreltetett, 's emettől elevenítettett igyekezetek érdemelhetnek. Nem említem azokat a' tudva való hafznokat, mellyeket a' viselt dolgoknak olvasása az ő barátaiban közönségesen akkor okoz: midőn a' múlt idöket, embereket, viszontagságokat és fordulásokokat mintegy Táblán lefesti, 's azoknak szerentsés és szerentsélen következeseket mint meg-annyi hathatos Letzkéket előnkbe téfzi, hogy azokból a' mi idönket meg-esmérni, 's tanátskozáfainkat és Lépéseinket a' közönséges dolgokban vezérteni, és állapotunkat meg-betsüllen; vagy azon okos Lépésekkel fe-

gil-

gilleni tanullyunk. Ah bizonyoson sokkal több
 édesgető és elevenítő erő vagyon a' Forrásokban,
 mint azoknak meg-elegyedett és meg-lankadt na-
 gyobb follyamataiban! A' ki a' mai szelid Igaz-
 gatas alatt való B'kességet nem tudja betsülni:
 nézze-meg a' régi időnek irtodzást okozó vi-
 szontagságait, a' Kurutz világot; második Ráko-
 tzi György szerentsétlen napjait; Báthori Sig-
 mond Bolondságait; Mihály Vajda, 's Básta Ke-
 gyetlenségeit. Mitsoda érzékenysége léfzen ak-
 kor mikor a' Nagy Ferentz' Kronikája végén lát-
 tya, kivált az eredeti Írásban, hogy írja valo-
 ságos refzkető kézzel a' veszedelemnek pontról
 pontra való közelítését a' Maros Vásárhellyi Vár-
 ban, „29-dik Augusztu ugymond Sz. János feje
 „vétele napján esmét futamodás lön, jöve hirül,
 „hogy Balavásáranál az ellenség; és éget, öl,
 „'s vág. Jépus! Légy velünk?“ 's a' t. mely ve-
 szedelembe kétség kívül más nap maga-is a'
 derék ember drága életét vesztette. Minémü lé-
 fzen akkor, mikor *Lintzing János*nak annak a'
 Kolosvár akkori nagy Lelkü Száfsz eredetü Birá-
 jának írásaiban olvasfa, hogy a' nagy fogu vezér
 ötet maga eleibe vitetvén, miképpen türette-le
 a' Dolmánya Gallerát, hogy fejét el-ütése, és
 meg-kegyelmezvén akkor nékie, hogy akarta
 az ő szava által Kolosvárra az Jandsárokat bé-
 eresztetni, 's hogy szollott ellenkezőt magok a'
 Törökök előtt, a' *Regulus*nal szerentséfebb, de
 hasonlo nagy szívü Hazafi. A' ki a' Története-
 ket a' maga iro asztala mellett jól lakva, 's gyö-
 nyörések között fojtában írja pompásobban, 's
 han-

hangosabb szokkal, és ki-mondásokkal írhat ugyan de az ékefen szollásnak minden mesterségeit, és tsábito szépségeit segítségül híván-is, sem olyan érzékeny szívbe nem márhattya tollát; sem az idők minémiségének olyan eleven képét nem rajzolhattya mint azok, kik magok idejebeli dolgokat írtanak-meg.

Nevezetesen pedig és különösön meg-esméri az Olvaso ezekből az apro íráfokból minden idő Szakáfzban az Hazának, vagy annak némely részének, vagy az Ironak uralkodo hajlandóságát és gyengeségét. A' Mohátsi veszedelem után, és kivált Budának a' Török által lett meg-vétele után mindgyárt, a' Nemzet részekre kezdett szakadozni; a' Vallások külömbsege bájott, Erdélyben az három Nemzetek egymással mint három Nemzet erősebben egyesülvén, egymástól mint egy Országnek Részei, annál nagyobbban megkülönböztenek; és az Író mindenkor ezek közül egyikéhez, közönségesen a' maga fazakához szítt. Ki-vévén az eféle közönséges bódogságra-is Árnyékot vető részre hajláfoknak akkori káros Következéseín valo érzékenységet; külömben ezeket az igen szemben tűnő ellenkezéseket, és edgyiknek, vagy a' másiknak alatonítását 's visszont fel-magafztalását: nem lehet nem gyönyörűséggel szemlélni. Eleven példái az emberi külömböző meg-magyarázhatatlan indulatoknak! Mint-ha Anglus Kertben járna, a' ki az efféléket külömben háborodás nélkül olvashattya. Az emberi Természetet tisztán láttya benne!

3. A' mondottakból könnyen átal láthattya akár ki; a' Nyelv-mivelő és Kéz-írásban lévő Történeteket ki-ado két Tárfaságoknak egész külömbségét, többet szollani rolla Szó szaporítás lenne. A' Kéz-írásokról szükségesnek ítélem, egy kevesset bővebben emlékezni. A' Kéz-írások közönségesen vagy az Haza alkotványát, vagy a' *Diplomáticát*, vagy pedig mint elme-darabok, tudományokat, mesterségeket, és nyelvet illetők; mind ezek azt érdemlik, hogy egybe-fzedeszenek. A' Történeteket illetőket fzedi, és ki-is adattya a' KK. II. ki-adására egyben állott Országos Tárfaság; ez az, mellyről fellyebb emlékeztem. A' Haza alkotványát, és közönséges Tárgyokat illető írásokat fzedik öfzve, azok az Országos Biztosok, kiket a' Nemes Ország Rendei, ö Felsége Helybe hagyásával a' Törvényes Tárgyok ki-dolgozására 1791-ben választottak, és ki-rendeltek. Ennek az a' Czéllya, hogy minden Nyomtatott, és Kéz-írásban, de a' Törvény Könyvben még bé nem foglalt Törvény Czikkelyek, a' mint nevezik *Articulusok*, a' Felséges Uralkodók, és Ország között, nem külömben az Ország Rendjei között esett Egyezések, Külsökkel, Szomszédokkal való Békekségek, Szerződészek, és minden fundamentomos, és nevezetes rendelések, Rendszabások és Rendtartásokrol való, 's Igazgatas, Törvénykezés modját, 's formáját illető darabok, mellyek eddig szerte széllyel, rész szerént az Ország Káptalannyaiban, rész szerént pedig személlyes házoknál voltanak, az Ország számára, közönséges hafzonra, egybe-gyűjteszenek, s az

's az Országnek szolgálatyára lehefsenek. A' ki nevezett Biztosok kétség kívül ebben a' részben is Hivatalokat tökéletesen tellyesíteni fogják.

A' *Diplomáticához* tartozoknak egybe-szedése az, a' mellyben a' halhatatlan igyekezetű Hazafi *Kováchich György Márton* Ur, nemes Magyar Ország részéről Budán csak maga Személyében egyedül, de egynéhány jó szivű, és Hazájokat szerető Fő Rendeknek mind pénzbeli segedelmekkel, mind pedig KK. II. béli Gyűjteményeknek közlésével, és a' Felsőleges Igazgatás hírével dolgozik. Ennek Rendit, és modját a' nevezett Ur meg-írta tiszván, az *Institutum Diplomatico-Historicum*ban, melly 1791-ben, és arra szolgáló *Grammatophylacii publici Institutio*iban, melly 1792-ben jöttek-ki. Ezekből a' munkákból az igyekezetnek egész czéllját meg-tanulhattya az Olvasó, főképpen pedig egy Isten ember azt-is, hogy a' Gyűjteményeket hogy fordítsa maga hasznára. De csak a' tudja méltán betsülni, a' ki olyan szerentsés volt, hogy a' nálla lévő számtalan Készületeket, ritka Gyűjteményeket, az Országban szerte széllyel lévőnek pedig kész Laistromait, 's a' készületben lévőken folyó munkát, ennek az Urnak dolgozó Szobájában, abban a' maga nemében, a' két Hazában, a' Tudományoknak egyetlen egy műhelyében láthatta. Kik közé ditsekedéssel számlalom magamat. Erdélyben ugyan ezen dolog meg-indittatott a' nyelv-mivelő Társaság által-is, azon kívül egy némelly fzemélyes jó Hazafinak egybe-állván, némelly in-

dulást tettenek benne, de még az igyekezet közönségesse nem lehetett.

Szabad legyen azért, azoknak kedvéért, kik ebben a' részben bővebb esmértséget kívánának venni, egy kicsiny világosítást tenni ide. Nintsen a' ki nem tudná, hogy a' *Diplomáknak* a' régi történetek és változások világosításában, és gazdagításában tagadhatatlan nagy hasznuk legyen. A' *Dátumok*nak pedig ugymint a' Neveknak, helységeknek, Esztendőknak és Napoknak meghatározásában tellyesféggel szükségesek. Ezen az okon leg-első volt a' mennyiben tudhatom a' I. T. béli *Hevenesi Gábor* tudos Atya, a' ki belöllek valóságos Gyűjteményeket kezdett fzedni. Halálával egész Levél formában tsak CXXVIII. darab munkát hagyott, mellyekből CXII. a' *Pesti Univerfitás* Könyv-tárjában vagyon. Ezt követték ugyan azon Társaságbeli Atyák, *Káprinai István*, a' ki esmét egész Levélben LII. darab munkát, negyed részbe CI. darabot hagyott, és *Vágner Károly*, a' ki közel L. darabot hagyott, mellyek a' nevezett *Káprinaié* félével's a' *Pray* Uréval edgyütt esmét az említett Könyvtárban vagynak. Ezeken kívül vagynak a' *Székelly Sámuele* féle, melly nagyobb részint Pétsre vitetett által, a' *Kollár Adám Ferentz* Uré féle, melly a' Császári Könyvtárban tartatik, a' *Kornides Dániel* féle, Gr. Teleki Josef Ur Sziráki Könyvtárjában; a' *Benzuré* féle, B. Pronay Sándor Urnál Almáson; a' Fő Hadi Tanács Elöl-Ülőjéé N. Gr. *Hadik András* Uré féle, Fia Gr. *Hadik János*,

nos Kamarai Tanács Urnál; és a' N. Fejérvári Károlyé maradékinál; Illyenek a' Groff Battyáni Josef *Cardinalis* és *Primas* Hertzegségéé, Gr. Szétsényi Ferentz Uré, Gr. Festetich, Szirmai Antal, ifiabbb Jánkovits és Keppi Károly Uraké, Nemes Magyar Országban, és nevezetesen a' *Kováchich* Uré, hogy az Erdélyieket, mellyek mindenek előtt tudva vagynak ne emlittsem, A' ki ezeknek bővebb Laistromát akarja látni, nézze az *Institutum Diplomaticum*nak VI. részit a' 65 — 79 lapokon. Ennékem ezeknek csak kevés részit volt szerentsém látni. A' Pesti *Universitás* Könyvtárjaét; a' Primás Hertzegségéét; a' G. Teleki Josef Ur Excelljáét; B. Pronai Sándor Urét; és *Kováchich* Urét Magyar Országban 's Erdélyben a' Cserei János és Benkő Josef Urakét; de úgy tartom hogy mind öszve számok réá megyen közel ezer darabra. Nagy Kints! de méltoztatsék magát senki-is meg-nem csalni a' számvetésben. Mert a' dolog így vagyon. *Elsőben*: hogy ezekben a' számos darabokban lévő Czikkelyek nem mind ujjs és különböző Czikkelyek, hanem az utolsók nagy részint az elsőbbsékből vagynak le-irva. *Másodszor*: A' le-irt Czikkelyek néha igen hibásan vagynak írva; és minél többször irattak-le, annál hibásobban. *Harmadszor*: El-lévén a' két Országban ofzolva, nem tudhattya az ember, hogy hol mitsoda Czikkelyek vagynak-meg. Vagy ha tudná-is, *Negyedszer*: hanemha nagy bajjal, hasznokat nem veheti. És e' volt már az az ok, melly a' Magyar *Mabillonist*, *Kováchich* Urat arra indította, hogy mind ezeknek elébb Laistromokat

most meg-szerezze, és meg-tudja hol, és mi; 's eredeti írásban-é vagy másfában vagyon; 's a' mellyeknek eredeti íráfok hibáznék, azokat fel-nyomozza. Azután a' nevezetesebbeket, kivált mellyek az három első Százban költenek igazán le-iratván, ki-adja; a' többinek pedig három rend-béli *Index*eket csinállyon, u. m. Elszendő szám, Tárgyak és Személyek szerént valokat, a' mint ezeknek jó és könnyű moddal való csináláfoknak mesterségét, nevezett Könyvében, az *Institutum Diplomaticum*ban, világoson elé-adván, onnan kiki meg-láthattya, 's minden jó igyekezetű Ifjú meg-tanulhattya.

A' bé-állott Magyar Társaság-is el-kezdvén a' *Diplomákát* egybe-szedni. A' Haza némelly Jeles Fiaitól és Léányaitól mindjárt nevezetes segítséget nyert. Szabad légyen tiszteletből nevezeteket fel-tenni, és az emlékezzenek által-adni: Illyenek Özveggy Gr. Bethlen Lászlóné, B. Bánffí Klára, Özveggy Gr. Kendeffi Elekné Gr. Bethlen Kristina, Báro Josintzi Sándor, Procur. Kafza András és nevezetesen Türi László Urak. De legelső dolog csekély vélekedésem szerént Erdélyben-is a' volna, hogy a' kiknél mi Gyűjtemények vagynak, azokat kiki fzedetné jó Laistromokba; azután ezek a' Gyűjteményes Urak azokat közlenék egymással, hogy tudnák kinél mi vagyon 's mi nintsen, vagy a' mi talám jobb volna, egy arra alkalmas tudos Személyt választván, bírák arra, a' ki hogy az olvasot meg-kiméllyem egy szoval: *Lenne Erdélyi Kováchich!*

Em-

Emlékeztem fellyebb a' szerte Kéz-írásban heverő Tudományokat, Mesterségeket és Nyelvet illető, 's úgy nevezett Elme-Darabokrol-is; ezekhez lehet számlálni azokat-is, mellyek régi, vagy meg-ritkult Nyomtatásokban vagynak, sőt a' régi hasznos de meg-ritkult egész Könyveket-is, kiváltképpen pedig a' Romai és más Régiségeket, Pogány és Magyar ó pénzeket, 's a' Természetnek a' mindenféle termékekben való Hazai Csudáit. Ezekről most szollanom Czélomon kívül vagyon, de azt-is tartom, hogy a' felsőbb Pontokat meg-világosítván, ha ezekről külön külön hofzfazon beszélnének, az Olvasoknak csak unalmat szereznék.

4. A' mi azért az ide ragasztott Laistromat illeti, még 1791-ben ki-dolgoztatott, ki-adattatott, és az Újság Levélek által-is közönségessé tétetett volt a' két nemes Hazában egy Laistromorska. Azt a' Laistromot nem szükség avar dicsérni, hogy tökéletes nem volt, mert attol a' gondolattol a' Szerző maga-is mezfzfe vagyon; Kolosváratt kételenítettén házátol, távul, 's az Ország Gyűlésének foglalatosságai között dolgozni rajta. Kirtsiny utmutatásul és probául készítettett, hogy idővel nagyobb tökéletességre vitessék, és ki-adátott a' tudos Hazafiakhoz való bizodalombol, olly reménység alatt, hogy tanácsokkal, utmutatásokkal világosítást fognak benne adni. De a' bizodalomnak alsobb gráditsa-is az esméretség; a' felső pedig a' Barátság annál inkább meg-nem lévén közöttünk, a' szép reménység

ség meg-tsalatkozott. Ezt látván elsőben 1793-ban a' Székely földnek egy részit; tavaj pedig 1794-ben nemes Magyar Országának egy részetskéjét meg-járván, a' fenn említett drága Gyűjteményeket, ámbár csak mulolag-is szerentsém lévén látnom, és fok érdemes tudos Hazafiaknak, 's azok között nevezetesen a' jo fziví és tudos Hazafi *Kováchich* Urnak Barátságokat meg-nyervén; és magamat a' mennyire az idő 's alkalmatóság engedte jobban meg-világosítván, könnyen észre vettem az elébbeni Laistromnak némelly fogatkozásait. Jónak ítéltém azért tehettségem fzerént újra ki-dolgozni, és néhol meg-jobbítván 's több Czikkelyekkel mint a' miennyiből az egész elébbeni Laistrom állott meg-szaporítván; esmét az érdemes tudos Közönség eleibe botsátani. A' Tudos Uraknak Barátságokhoz, 's Hazájok Szeretetéhez valo bizodalomból tselekszom. Hasonlo pénzel kívánom magamat vízfzáz-fizettetni, és azt az atyafiságos és barátságos Bizodalmot kérem és várom, hogy a' fogatkozásokban világosítást adni, 's a' hijjánofságok ki-potolásokban bölts utasításokkal, és tudosítáfsokkal engemet segilleni méltoztatsanak. A' mig a' munka nem tökéletes-is, közönségessé tétele, azt reméllem, a' jo igyekezetű nemes Ifjuságnak mind némelly vezérlésére, mind kiváltképpen ösztönére szolgálhat: az egész nemes Haza pedig a' Társaság nemes igyekezetének 's méltó Tárgyainak érdemes vóltát, meg-fogja belölle látni és esmérni.

Aranka György.

Az

*Az Erdélyi Történeteket illető Kéz Irások-
nak ujjabb, és bővebb Laistroma.*

1490. Esztendő táján Kaszon Szék Eredete.
Magyar.

1491-ről fogva 1515-ig Marus Szék Tisztei, Ne-
mek és Agak fzerént. Magyar.

1550-ig, *Anonymi Chronologia Rerum Hungari-
carum et Transsylvanicarum.*

1505. *Matthias Nagy de Origine Siculorum.*

1514. *Stephani Taurini Olomimensis Stauromachia,*
az az: *Cruciatorum Servile Bellum, quod*
Anno ab Orbe redempto post sesquimillesi-
imum quarto Decimo, et Pannoniam, et
Collimitaneas Provinciās valde miserabili-
ter depopulaverat. In V. Libros summam
digestum. Déák hatlábu Versfekbe, egy
mutato Táblával. *Albæ Iuliæ 1519.* Ritka,
újra nyomtatást érdemel.

— *Verántii Episcopi Epistolæ de rebus sui*
temporis.

— *Litteræ missiles Ferdinandi I., Isabellæ Re-*
ginæ, Card. Martinusii, et Castaldi; mutuo
scriptæ. Eredetiek.

— *Cardinalis Martinusii Processus.*

— *Georgii Cardinalis Trucidatio.*

— *Hans Riedmiller, K. K. Landhalter bey der*
Kammer Kremnitz, Promemoria, vagy más
Titulássa: Ioh. Thurnsekvan MS. ad tem-
pora Uladislai II., Lud. II., Ferd. II., et
Ioannis Zápolya.

1552. *De*

1552. *De Proventibus Reg. in Transsylvania, juxta Revisionem et Inquisitionem per S. C. R. Majest. Consiliarios et Commissarios Paulum Bornemisza, Episcop. Veszpremiensem, et Georgium Wernherum facta relatio, Mensibus Martio et Aprili A. 1552. cum multis Instructionibus eo pertinentibus.*
- 1556. Bánfi Gergely, Istjabb János Király uttya Szulimánhoz.
1438. 1459-ig. *Memoriale rerum ante tempora Aetatis nostræ eventarum.*
1520. 1561. *Ostermenyeri Chronicon.*
- — *Demetrii Csanádi Vita Ioh. II. Electi Regis. Magyar Verseken.*
- 1571. *De rebus gestis Ioannis Iunioris in Transsylvania.*
- 1576. Balog Ferentz Naplo Könyve.
997. 1585. *Simonis Massa Coronensis Chronicon Transylvaniæ.*
1558. 1586. *Res Hungariæ et Transylvaniæ per Anonymum.*
- — *Exequiæ Christophori Bathori Princip.*
- 1593-béli holmi Dolgok.
- — *Alexandri Kendi Epistola ad Volsfgangum Kovátsotzi, de Sigismundo Bathori et Iohanne Gáfi.*
1550. 1594. *Series Vajvodarum Transylvaniæ.*
- 1595. Házi Mihály Sinán Pásza meg-veretetéséről.
- — *De Castris ad Tömösvárinum.*
1592. 1595. *Iohannis Decii Barovii Commentariorum de rebus Hungaricis et Transylv.*

- sylvanicis Decas X., continens Historiam Belli Sinanici, ac rerum ab Anno 1592 usque 1595 gestarum.*
- — *Transsylvania a Michaële Vajvoda occupata, et Interitus Andreæ Cardin.*
- — *Relatio, qualiter Michaël Vajvoda Transylvaniam vastat.*
- 1595. *Historica Narratio quorundam Gestorum Sigismundi Báthori Transylvaniæ Principis.*
- — *De reditu Sigism. Báthori ex Opulia.*
- 1599. *Emerici Amicini Historia Diplomatica Capituli Bisztriciensis de A. 1599 per Iohannem Ziegler A. 1727.*
- — *Rudolphi Litteræ de moribus Transsylvanicis, Richardi Strenui Consilia de iisdem, Res Transsylvanicæ. Legatorum Transsylvanicorum Litteræ ad Rudolphum.*
- — *De quadam Barbara apud Siculos, quæ Moysi Cladem præiixit.*
- — *Mojsis Székely proelium ad Coronam.*
- — *Conspiratio contra Michaëlem Vajvodæ.*
- — *De Morte Michaëlis Vajvodæ.*
- — *Relatio de morte Michaelis Vajvodæ.*
- — *De rebus sub Michaële Vajvoda in Transsylvania gestis.*
- — *De rebus Bistriciensium temporibus Mojsis Székely.*
- — *De magna Fame in Transsylvania.*
- — *De Grifeldi Christophori Báthori Filia, et de Conditionibus per Cæsarem Transsylvanis oblatis.*

1598. 1608. *Stephani Szamosközi Historiæ Rerum Hungaricarum et Transsylvanicarum Pentades V.*
- — *Vejdensfelderi Historia Sigis. Báthori.*
- 1602. *Andreae Gunesch Geschichte der Valachischen Fürsten.*
- 1602. *Ejusdem Expeditio Schwinmeriana.*
- 1602. *Historia Obsidionis Bistriciensis per Bastam.*
1593. 1602. *Petri Bánffy Coronensis Diarium. Azután le-hozatott 1661-ig.*
1598. 1605. *Nevetlen Kronika.*
1598. 1605. *Az Erdélyi Vefzedelem, Enyedi Pál Enekeiböl.*
1599. 1605. *Georgii Kraus Superintendentis ausführliches Verzeichniß des Elendes vom Jahr 1599-1605.*
1490. 1605. *Ambrosii Simigiani Rerum post Bonfinium gestarum Libri IV.*
- — *Botskaiana Rebellionis Causæ.*
- — *Botskaiana Insurrectio, ejusque Progressus.*
- — *Botskai Fejedelem idejebéli dolgoknak le-irása.*
1520. 1607. *Davidis Herman Pastor. Wurmlochensis Annales Politici.*
- — *Ruina Transsylvaniæ.*
- — *Botskai István Fejedelem Életének Historiája.*
- 1607. *Botskai István Testamentuma.*
- — *Magyar Ország Ecclipsifse, az az Botskai Támadásának Verseken való foglalása.* Mi-

1599. 1611. *Michaëlis Saibiger aus Cronstadt Anmerkungen.*

1570. 1611. *Simonis Nösner Diarium.*

1594. 1612. *Hidvégi Miko Ferentz Erdély Országának siralmas változása.*

— 1613. *Biro Sám. folytattya Miko Ferentzet.*

1586. 1612. *Michaelis Veis Diarium rerum suae aetate in Transsylvania gestarum.*

1610. 1613. *Brevis Consignatio tumultuum bellicorum.*

1570. 1617. *Andreae Hegyes Diarium.*

— 1617. *Panegyris in Excellētissimas Laudes Sereniss. Principis Gabrielis Bethlen, a Caspare Veress Bojtino. Heidelbergæ. Déák Verseiben.*

1600. 1618. *Dominici Benkner Chronicon seu Diarium sub titulo: Annotationes Historicæ.*

1586. 1619. *Marci Fuchs Pastoris Coronensis Chronicon seu Annales Rerum Hungaricarum et Transylvanicarum.*

— 1619. *Benkő Máté Napló Könyve a' fényes Portához való Követségéről.*

1588. 1620. *Laskai János Diariuma.*

— — *Casparis Bojtini de rebus gestis Magni Gabrielis Bethlen Libri III.*

— — *Res gestæ in Hungaria et Transsylvania sub tribus Imperatoribus et Regibus Rudolpho II. Matthia II. et Ferdinando II., nec non Gabrielis Bethlen. Auctore Iohanne Bocatio. Ki-nyomtattatott, de felette ritka, el-fogyott. N a Mi-*

- — *Michaelis Bruti rerum Hungaricarum Libri I-VIII. mutili.*
- — Csiki Cserei Mih. Bethlen Gábor ideje.
1586. 1626. *Martini Bámfői Coronensis Diarium, seu Annotationes Historicae.*
1627. 1628. Kamuti Istvánnak két Naplo-Könyvei.
- — *Michaelis Forgáts Coronensis Diarium rerum Transsylvanicarum.*
- 1633. Első Rakotzi György maga Diariuma.
- 1644. Bámfői György Diariuma.
1629. 1644. Haller Gábor Diariuma.
- 1645. Kálnoki István Diariuma.
1525. 1648. Rosnyai Dávid Török Déák Konstantinápolyban az Archivumból írott Magyar és Erdély Országok történeteire tartozó dolgok.
- — Esm. Rosnyai Dávid VI. László idejétől fogva II. Rakotzi Györgyig, Europai's Török Fejedelmek dolgai Irta Görgényi fogságában 1714.
- 1650. *Laurentii Kis Coronensis Diarium.*
1520. 1655. *Davidis Hermanni Annales rerum politicarum in Transsylvania.*
- 1657. Kemény János Élete.
- — *Apologia seu ruina Exercitus Transsylvanici.*
- — Rhédei László Diariuma.
- 1657. Enyedi veszedelem.
- — Erdély ártatlansága.
1657. 1658. Enyedi István Diariuma.
1579. 1659. *Stephani Ostrosich de Gilentitz Sacrae Coronæ Duumviri Tomus Collectaneo-*

neorum, ad Hungariæ et Transsylvaniæ motus intestinos, bella, pacem, foedera, tractatus, amnestias, et alia penitus cognoscenda pertinens.

1658. 1659. *Petri Meder Narratio historica.*

1648. 1660. *Danielis Nekešch. alias Schuler, Fragmenta Historica.*

1659. 1660. *Tyrannis Rakotziana, Frank Diariumma Szeben meg-szállásáról Botskai Fejedelem alatt.*

1660. 1661. *Petri Meder Continuatio.*

— 1660. Várad meg-szállása 14-dik Juliustól fogva 27-dik Augustusig, és megvétele. A' meg-maradt Nemesség irta-meg Debretzenben 31. Augusti 1660.

1657. 1661. *Bellum Transylvanorum Turcicum, usque ad Michaelem Apafi.*

— 1661. *Collectio Actorum Iohannis Kemény.*

1655. 1662. *Ambrosii Ketzer, Comitis Stephani Tökölyi Aulae Praefecti, Diarium.*

1655. 1662. *Francisci Veres S. I. Narratio rerum in Transsylvania gestarum succincta LL. V. comprehensa.*

1598. 1662. *Samuelis Timon Annales Regni Hungariæ.*

1648. 1663. *Lintzing János Naplo-Könyve.*

— 1663. *Egri Fodor Sámuel Diariumma.*

1526. 1663. *Samuelis Grondi de Gronszki Nob. Poloni, Elenchus præcipuarum rerum ab infelici clade Mohatsiana Hungariam inter et Transsylvaniam gestarum.*
De

— — *De Exercitu Transsylvanico ad Varadinum.*

1657. 1664. *Memoria Belli Hungarico-Turcici inter Cæsares Leopoldum I. et Mahometem IV. Auctore Iohanne Henrico Andler Argentinenſi Maſſiliæ impreſſum, formis Ioh. Baptiſtæ de Vanlo in vico S. Marthæ. K.J. igen ſzép, Zrinyi Miklos dítsérete, és Montecuculival valo egyben haſonlítáſa.*

— 1664. *Iſaaci Zabanii Hiſtoria Hungarica.*

1608. 1665. *Codex Crauſio-Kelpianus, oder merkwürdige Geſchichte v. Siebenbürgen.*

1663. 1674. *Bethlen János Hiſtoriájának folytatáſa.*

1544. 1678. *Mart. Ziegler excerpta ex Albo Scholæ Coronenſis.*

1678. 1679. *Ziegler Contin. Chronici Coronenſis.*

— 1686. *Diarium Obſidionis Munkátsienſis.*

— 1686. *Diarium Legationis Viennenſis.*

1649. 1687. *Ziegler virorum Coronæ illuſtrium vita, honores et mores.*

— — *Catalogus Familiarum Gentis Hungariæ illuſtrium ſeculi XV. et XVI.*

1688. 1689. *Mederi Aſarella Fragmenta.*

— 1689. *Andreae Gunefch Cíbin. Continuatio Iohannis Bethlen 1689-ig.*

1632. 1689. *Michaelis Apaffi vehiculum vitæ.*

— 1690. *Balog László Tököllyi járáſa.*

— 1690. *Első Apaffi Mihály Diariuma.*

— — *Esmét. I. Apaffi Mihály Fejedelem Protocolluma. Benne: az 1666-beli*

Bé-

Békeesség pontyai; 1556-ban Ihu János Király utazása, és magának Apafinak sok szép Levelei.

1540. 1690. *Haner Das Fürstliche Siebenbürgen.*

— 1690. *Stephani Szirmai Diarium Legationis suæ ad Tökölum, ad Portam Ottomanicam, dein ad male contentos Hungaros Seriem complectens.*

1670. 1693. *Apologia Hungarorum pro Deo et patria exulantium. Passerovitsæ die 29. Iunii 1693.*

— — Komáromi Jánosnak Tököli Imre Secretariussának Török Országi Diariuma.

— 1697. *Notata quædam de rebus Transsylvanicis, et de Comitibus Bánffi et Apor.*

— 1698. *Vetus et moderna Transsylvaniæ Directionis Sciagraphia.* Irta Biro Samuel. Mellette Actonnal és Rabutin-nal valo Leveledzései.

997. 1699. *Annales Hungarici et Transsylvanici, Opera et Stud. Marci Fükszi, Christiani Lupini et Iohannis Oltárdi.*

— 1704. Görgény Várának meg-vételének Historiája.

— 1704. Bethlen Miklos Trágédiája, 's Ország szomorú romlása.

— 1705. 11. *Novembris Relatio divisi, fugati et suppressi Exercitus Rakotziani, ad Passum Sibo per C. ab Herbewille.*

1706. 1709. Rákotzi Ferentz Frantzia Leveledzéf.

- — *Tumultus Hungarico Transylvanici, illorumque varii eventus.*
1642. 1710. Bethlen Miklos Élete.
- — Esmét Noé Galambja.
- — *Sudores, Cruces Nicolai Bethlen.*
- — *Gemebunda Transsylvania ad pedes Augusti Caesaris projecta.*
- — *Andreae Szirmai Historia Motuum Hungaricorum sui temporis.*
- 1712. Pulai, Comitis Iohannis Pálffi Secretarii *Historia secreta Machinationum Rakotzii.*
- — *Alexandri Károlyi Generalis Relatio secreta de Machinat. Rakotzianis.*
- — *Descriptio Historiæ arcanae Tumultus Rakotziani per Paulum de Rhada.*
- 1711. A'Szathmári Békeféhez tartozó dolgok, Károlyi Leveledzései, titkok fel-fedezése.
- 1712. Borsai N. Pál meglett dolgok le-írása.
- 1712. *Diarium Motuum Rakotzianorum.*
1703. 1715. Vizaknai Briccius *Diariuma.*
1704. 1715. *Danielis Reinii Diarium.*
1687. 1716. *Iohannis Alzner Diarium cum Continuatione Anonymi.*
1700. 1720. *Gabr. Kollinovich Commentarii rerum Hungaricarum.*
- — *Ioh. Kinder Idea Principum Transylvaniæ duorum Seculorum.*
1731. 1737. *Codex rerum memorabilium.*
- 1741. Az 1741-béli Gyűlés *Historiája.*
- 1748. *Iosephi Teutsch kurzgefaszte Iahrgeschichte von Ungarn u. Siebenbürgen.*

1716. 1750. Esmét. *Besondere Nachrichten vom Burzenlande.*

1760. 1768. Halmágy István *Diariuma.*

— 1688. 28. Julii. A' Bétsbe küldött Követ *Instructioja.*

— — *De Origine et Natalibus Iohannis Hunyadi.*

— — *De Insignibus Hunyadianis.*

— — *Historia Transylvaniae, hungarice per quaestiones descripta per Stephanum Rettegi. Accedit ex vetusto exemplari in Bibliothec. M. Ducis Hetru-riæ existente, Norma Litt. Hunnic.*

— — *Schmeizel Antiquit. Transf. ex Lapid.*

— — *Esmét övé: Anecdota ad Statum inte-riorem Transylvaniae.*

— — *Lazii Daciae Descriptio.*

— — *Lazii Transylvaniae Descriptio.*

— — *Tállyai Pál Magyar Istvánffi.*

— — *Hufzeim Agæ Historia.*

— — *Christiani Schesæi Ann. Politici rerum Transylvanicarum.*

— — *Ioh. Hutter Civis Mediensis Annales.*

— — *Ioh. Listii Adnotationes ad Bonfinium cum Continuatione.*

— — *Anonymi Chronicon Hung. Sæc. XV.*

— — *Ioh. Filstich kurze hist. geogr. und pol. Anmerkungen von Siebenbürgen.*

— — *Ejusdem Hist. Descriptio Hungariae, Transylvaniae, Valachiae et Mold.*

— — *Iohannis Zabanii von Sachs Diarium Expeditionis Viennensis.*

Neue

- *Neue histor. geogr. Beschreibung der Siebenbürgischen Landesverfassung.*
- *Ugyan az Déákul.*
- *Origines Nationum, et potissimum quidem Saxonicae in Transsylvania e Ruderibus Historiae erutae et Compendio adumbratae.*
- *Annales Transylvanici synoptice dati.*
- *Kurze geographische und historische Anmerkungen von Siebenbürgen.*
- *Brenszki Rudolphi S.I. Syllogimæa Transylvanæ Ecclesiæ per Historiophilum Anagnosten R.B.S.I. in Castrensibus Stativis collecta pro strenua novi anni sacris commilitonibus in Transsylv. advenis præsentata L.L. VI.*
- *Samoscii Transf. Cancell. Fragment. Histor.*
- *Brevis et succincta Transf. Deductio geographico-historica, cum observat. de Valachis.*
- *Volfgangi Bethlen de avulsione Trans. Liber in Compend. redactus per Thomam Szirmai.*
- *Thordai Sám. nevezetes nagy dolgok 's tsudák.*
- *Chronicon Samuelis Thordai. Hungarice.*
- *Bricii Kokávinii Diarium.*
- *Io. Kinder Transf. de Comitibus Romanis, Germanis, Hungaris in genere, in specie vero de origine, officio et dignitate Saxonum, seu Iudicis Regii Cibin. in Transf. cum brevissima vitæ eorum et gestorum Historia.*
- *Bethlen Farkas Magyarra fordítva.*
- *Ioh. Lakatos Siculia.*
- *Petri Bod Siculia.*
- *Pauli Baranyi Descriptio Siculiae et Sedium Saxonicalium.*

- *Duces Transylvaniae, Vajvodæ, et Siculorum Comites diplomatice elaborati.*
- *Andrea Hufzti Dacia Mediterranea.*
- *Esmét. Vajvodæ Transylvani.*
- *Ladislai Mosa Historia Transylv. Civilis.*
- *Litteræ Procerum Transylvanicorum.*
- *Ioh. C. Lázár Litteræ de clade Madefalvensi.*
- *Gulátsi Albert I. Apaffi Mihálynak Élere.*
- *Cserei Mihály Historiája, Titulusa: Vera Historia Transf. ab a. 1661 incipiendo, elaborata per M. Cserei de N. Ajta, descripta in exilio Coronensi 1709. Mense Xbri.*
- *Dálnoki Veres Gerson Versei a' Kurutz Világrol.*
- *Danielis Volff Hydra Transylvanica.*
- *Thomæ Tartler Diarium rerum memorabilium Barcensium.*
- *Rakotzische Manifeste, mit einer Geschichte der Rakotzischen Unruhen.*
- *Anonymi Gesch. des Kurutzischen Krieges.*
- *Relatio cujusdam Captivi de origine Rebellionis, fatis, et Status mutatione tum Rakotzii, tum Bertsénii in Polonia.*
- *Petri Apor Chronicon sui temporis.*
- *Esmét. Metamorphoses Transylvan. az az: Erdélynek régi alázatos idejében való gazdaságáról, és mostani, kevély, zizfra, selfordult állapottyában koldusságra való változása. Mellyen a' mint életében soha sem kapott, hanem Erdélynek régi alázatos együgyiségében holtig meg maradtott; úgy következő maradványinak örökös emlékezet.*

re irta-le, Hazája fel-fordult állapottyán
szánakodo igaz Hazafia, és gyökeres Szék-
kelly B. Altorjai Apór Péter. Végezte pe-
dig el munkáját az 1736, és életének 60-ik
esztendejében Alfo Torjai Udvar Házánál.
Et hæc meminisse juvabit!

- *Georgii Soterii Descriptio Transylvaniae.*
- *Cibinium et Sabesium.*
- *Nomenclator seu Lexicon reale Familiarum
in Hungaria et Transylvania illustrium.*
- *Duces Valachiae.*
- Körösi György Historiája.
- *De liberatione Captivorum a Tartaris per
Iohannem Kolosvári.*
- *De cæde Tartarorum ad Serpetes.*
- *Res Claudiopopolitanorum.*
- Kolosvár Le-irása.
- *Nachricht von den Wiedertaüfern in Alvintz
in Siebenbürgen, aus einem alten MS.*
- Debretzen Várossa Története, 's folytatása
Debretzeni Kronika.
- Moldva le-irása Maurocordato Vajvodához.
- *Petri Zöld Notitia de Hungaris, qui in Mol-
davia et ultra degunt.*
- *De rebus Turcicis.* Magyarul.
- *Petr Bod Rediviva Alb. Molnár Memoria.*
- *Ioh. Ier. Haner Adversaria de Scriptoribus
Rerum Hung. et Transylvan. recentioribus.*
(Éppen most nyomtatatik ki Szebenbe.)
- Erdél. Cancel. Cons. Gr. Bethlen Miklos
Élete summáson.

III. S Z A K A S Z.

Elme - Darabok.

TIZEDIK CZIKKELY.

A' Tűz által meg-károftattak' fel-segítéseknek lehető módja.

Egy Ország boldogságának állandó fenn-maradására nem csak a' kívántatik-meg, hogy a' már egyfzer meg-állított jó rend, melly kufjeje minden boldogságnak tovább-is fenn-tartassék; annak tsonkittatása meg-orvosoltassék, vagy az környülállásokhoz képest változtattassék: hanem elmulhatatlanul szükséges az-is hogy a' Szerentsétlenség miatt meg-károftattak, el-nyomorodottak a' lehetőségig fel-segittesfenek: mert mentől kisebb valamely Országban a' Szegényeknek, romlottoknak Száma, annál virágzobb annak boldogsága. Ennek meg-gondolása ferkenti a' jól rendelt Országokat, a' Szerentsétlenség által el-szegényedett Hazafiaknak közönséges erővel való fel-segítésére.

A' Prusius Koronához tartozó Tartományokban olyan rend-tartás vagyon, hogy minden ember fizett valamit esztendőnként az el-égettek Számára nyujtando Segedelem pénznek Kassájába,

ba, épületeinek betséghez képest, és mikor ofztan épületei el-égnek, ezen épületek' fel-építésére annyi Segedelem pénz adatik a' Károsnak, a' mennyit értenek épületei. Mennyit értenek pedig azok, meg-mutatja az a' közönséges Jegyző-Könyv, melyben minden épületei meg-betsül-terve fel-vagynak jegyeztetve. Bámulva halgat-tam mikor ezen hafznos rendtartásról a' Fránkofurti Lakofok nékem beszélltek, egy nagy égés alkalmatosságával melly 1790ben Berlin felől a' Fránkofurthoz közelebb lévő kitsin Falut nagyobb részint meg-émészttette, és az hól én-is jelen voltam, 's a' Tüzet óltani segitettem.

Angliában nevezetesen London Várossában egy Társaság vagyon, ennek K ssájában minden a' ki tsak Házát a' Tüz ellen bátorságba, magát pedig annak ujra való építése iránt bizonyossá akarja tenni, épületeihez képest esztendőnként tészen-bé valamit. Ez a' Társaság hogy az égést olly nagy Városban mellyben többnyire fából vagynak az Épületek el-távoztathasfá; szorgalmatoson vigyáztat a' tüzzel való bánásra, a' Tüzellő-hellyek alkalmas voltokra, a' Kémények tisztaságokra; ha pedig valaki tűz által károsodik, épületei ezen Kassából ujra fel-építtetnek, sőt Házi-portékáinak meg-szerzések-re-is fe-gittetik a' tűz által meg-károsított ember. Vajha ezen jól rendelt Országoknak ditséretes példája, a' mi Hazánkfiait-is fel-serkentené egy hasonló módnak fel-találására, ki-dolgozására!

Alig

Alig vólt egykor nagyobb száma e' mi kintsin Hazánkban a' Szerentsétlenség által megkárosítottoknak, mint most vagyon. Nem tzelom mind elő-számlálni a' Történeket, mellyeknek hatalmas Nyomai maradtanak Hazánkban imitt amott, tsak egyet terjesztek az érzékeny Szívek eleibe: ebben az esztendőben (1794-ben) a' puszító Tűz, valamint más Országokban, ugy Hazáknak fok részeiben-is dühösködött; fok Hazánkfiainak nem tsak lakhelyeit porrá tette, hanem vagyonyokat-is meg-emészttette, és azok közül némelleyeket örökös Nyomoruságra, némelleyeket Koldulásra jurattatott; mely fzerént azoknak a' Köz-jó elő-mozdítására használó munkasságokat meg-gyengítette, erejeket még-lankasztotta. Mentől nagyobb lett ezen Szerentsétleneknek Száma; annál nagyobb tsonkulás egett a' köz Bóldogságban, már pedig ezeknek Számok igen nagy. Majd mindnyájan tudjuk a' Brasfoban, Thordán, Kistsűrön, Rosztsűrön, Szombathfalván etc. el-égett Házaknak számát: de az el-égettek Nyomoruságainak számát-istudnunk kellene. Meg-érdemli hát ez a' Tárgy az Haza ügyes bajos dolgainak el-igazítására egybegyűlt érdemes Hazafiaknak figyelmetességeket, tanátskozásokot; sőt az Haza bóldogsága kívánnya hogy ezen Szerentsétleneknek a' lehetőségig való fel-segíttetések munkába véterődjék. Mert valameddig ezek a' Nyomoruság alatt nyögnek, és a' Szegénység miatt a' köz haszonra való munkasságtól el-vonattatnak, mind addig nagy hijával léfzen a' köz Bóldogság. Még pedig köz erővel

kel-

kelletik ezeknek a' nyomoruságból való ki-eme-
lésekhez fogni; az egygyes erő keveset használ-
hat itt; a' köz erő pedig még meg-sem érzi
Munkásságának ezen kevés fel-áldozását; kivált
midőn tudja hogy így fokakkal téfzen jól, kik-
től ő-is hasonló környül-állásai között vizfont
jól remélhet.

Hogy ezen Szerentsétleneknek minden Ká-
rok ki-potoltassék, azt ugyan kívánni lehet, de
tökéltetefiteni bajosabb; 's talám nem-is volna
tanátsos ezen édes reménységgel az Embereknek,
vagy a' Tűz óltásban való ferénységeket, vagy
Házi portékájok meg-fzabadításában való igye-
kezeteket, vagy meg-eméftett Javainak keresé-
sére meg-kivántato fzorgalmatosságokat meg-foj-
tani. Elég bizonyosságát adná az Haza Nemes
indulatu Szívének, elég Nap-fényre hozná a'
köz felebaráti Szeretetet, ha köz erővel ezeknek
bár csak Házaikat; de miért ne egyéb szüksé-
ges, de porra lett épületeiket-is? fel-építteté.
Mind ezek mind meg-annyi ofzlopai lennének
az Haza bődogságán munkálodó buzgoságnak;
és mind meg annyi Eszközök, mellyek által az
háládatosság, a' Hazafiaknak költsönös Szeretet-
tel buzgo Szíveket fzorosfabban egybe-kapcsol-
hatná.

Ezen Segedelem-nyújtásnak az én értelmem
fzerént, leg-jobb 's könnyebb módja a' lenne;
hogy minden Vármegye, Szék, Helység, a' ben-
ne történt égések által hammuvá lett épületeket
fel-

fel-építtetése; erre nézve pedig szükséges lenne egyfzer a' fáradságos, de fok időre állandó munkát véghez-vitetni, t. i. egy közönséges hivatalt viselő Vármegye, vagy Szék-Tisztje, egy Szolga-Biro a' maga járásában, a' Városnak két három főbb Tisztjei, a' Falu Notariusfai, két három értelmesebb Esküttjei, Napi-Z'soldjok viatele mellett a' Városban, vagy Faluban találtató Házokat, és az azokhoz tartozó nagyobb 's szükségesebb Épületeket, minéműek *Csűr, Istálló, Gabonás*, az egyenlőségnek, 's egyben hafanlításnak természetéhez képest annyi osztályokra szaggassak, a' mennyit csak meg-engedd az Épületek külömbsege. Annakutánna határozassék-meg, mit kellyen a' köz-hafzonra fizetni, minden Osztályban lévő Hazafinak Épületeinek betséhez képest. Az *első* Osztályba lehetne azon Hazafiakat tenni, kik közül egynek épületei tíz forintoknál többet nem érnek. A' *másodikba* azokat, kiknek épületei 10 forintoktól 20-ig betsültethetnek 's u. t. Lásd alább hány Osztályokra osztóthassanak egy Vármegyében, Székben az Házak. Ezt előre meghatározni nem lehet, akkor válnék-meg, mikor probára vonattatnék.

Fizesfen már az *első* Osztálybéli Hazafi keveset érő Épületeihez képest csak egy pénzt, a' *másodikban* kettőt, az *harmadikban* hármat, s' u. t. még-is egy egész Vármegyéből, Székből, egy oly jó Summa kerekednék-fel, melyből a' Szerentsétleneket fel-leherne épületek újra építtetésre segíteni. Sőt mivelhogy ritkán esnek a' Tűz ál-

tal olly tetemes Károk, mint ezen Esztendőben es-
 tenek, sokszor azon fel-gyülemő Summának fele,
 vagy harmad, vagy negyed része-is elég volna az
 el-égettek számára, a' többit más időre meg-lehetne
 tartani, vagy talám jobb volna többet nem-is szed-
 ni-fel, hanem a' mennyi éppen elég a' Károsok fel-
 segittetésekre; mert így senki sem terhelhetnék a'
 meg-maradott részről való számadással; nem-is le-
 hetne tartani, hogy az vagy egéfszen el-veszízen,
 vagy a' czállal ellenkező dologra forditassék. Mi-
 kor a' szükség kívánná, kivált a' kisebb Székek-
 ben, Helységekben, lehetne kettőztetni a' Se-
 gedelem pénzt, valamint mikor kevésre volna
 szükség, lehetne annak csak felét fel-venni. An-
 nak fel-fzedését pedig, a' Városokban az Elöl-
 járokra, Perceptorokra; a' Falukban az Esküt-
 tekre kellene bizoni, kiknek kötelességek lenne a'
 fel-fzedett pénzt az annak gondviseelésére ki-
 mutatott Embernek bé-adni nyugtató Levél
 mellett.

Azt-is meg-lehetne határozni, hogy ezen
 Köz Segedelem fel-fzedését csak az Elő-kerülő fze-
 rentsétlenség tégye szükségessé, és ha az Hely-
 ségben tiz, vagy több esztendőig-is nem esné-
 nek a' Tűz miatt olly nagy károk, mind addig-
 is annak fel-fzedésétől meg-kellene szünni.

Minthogy pedig ritka Esztendő telik-el, mely-
 ben imitt amott apro Égések ne történnének; e-
 zeknek fel-fegillésekre a' Helységnek most ez,
 majd

majd ama részéből lehetne Segedelmét nyújtani; úgy mindazáltal, hogy az arra rendeltetett Jegyző-Könyvben fel-jegyeztessék, hogy most az helységről ezek a' Varosok, Faluk, segítették az égetteket, hogy mászszor mások segítsék, és egy Helység többször ne terheltesse mint a' más. Könnyű lenne mindenkör az Helység épületei Ofztályaainak közönséges Laistromából ki-szakasztani, hány Város vagy Falu legyen elégséges egy néhány el-pufztult Házoknak fel-építésekre.

Ezen köz Segedelem Hasznát lehetne, tsak a' személlyes Hazafiak épületeire ki-terjesztteni, de miért nem a' közönséges épületekre-is minéműek a' Templomok, Tornyok, Vármegye, Város-Házai, Fogadók? 's a' t. A' Segedelem pénzt vagy kezébe kellene adni a' Károsnak, olyan parantsolat mellett, hogy azt egészen épületeinek fel-építésekre fordítsa, mellyet tselekedetté vagy nem, könnyű volna meg-ítelni: vagy pedig ha attol lehetne tartani, hogy valaki azt el-vesztegetné, vagy egyébbszükségére fordítaná, másnak kellene kezébe adni; ki az épületre való szükséges dolgokat ki-fizesse 's a' t.

De lehetne könnyebbiséget-is találni ezen Segedelem-pénz fel-szedésében. Minden Városnak, vagy Falunak vagyón valamelly Köz-jövedelme, melly fokszor haszontalanságra el-vesztegettetik. Ha már egy Város vagy Falu a' maga Lakosait nem akarná terhelni, azon pénznek ki-fizetésével, fel-számlálván mennyire mégyen mind ösz-

ve az a' mit az egész Városnak vagy Falunak kellene fizetni, a' Köz-jövedelemből minden erőltetés nélkül ki-lehetne tenni. E' mellett az Épületre való dolgokat, minéműiek a' Kö, Mész, Cserép, Fövény, Fa, Deszka, 'Sendely, Létz, Agyag, Nád, Szalma 's u. t. Szintugy a' munkásokat-is el-lehetne pénz gyanánt fogadni, és mind ezeket igasságoson kellene fel-oltszani a' Károsok között; hogy kinek kinek a' már egyszer ki-szabott egybe-mérés szerént mennyen-meg rífze a' köz Segedelemből. Egy Város, vagy Falu közönséges erővel hordhatna annyi arru Fat, vagy Létzet, 'Sendejt, vagy Deszkát a' mennyi pénzt tartoznék fizetni, a' más annyi Nádat, vagy Szalmát fedélnek, a' más annyi Követ, Fövenyet, vagy Agyagot, a' más adhatna Mester-Embereket, a' más Nap-Számofokat, és e' szerént még hamarébb fel-épülne a' romlott ember, közelebről Thorda-Vármegyének millyen Keze-ügyibe vólna ilyen módon segíteni a' meg-károsodott Thordaiakon! A' benne lévő Havasi-Faluk fzalithatnának-le az Aranyoson annyi Gerendát, Szaru-fát, Deszkát, Létzet, Sendelyt, hogy azokból az el-égett épületek szinte fel-építhetnének; más közelebb lévő Faluk hordhatnának Követ, Agyagot, Fövenyet, a' Mezőség Nádat, Szalmát, a' Város adhatna Munkásokat. Nem-is gondolok oly érzéketlen Szivü Városi-embert, a' ki ezen Szerentsétlenek fel-segítettésekre örömmel el-ne bocsáttaná egy vagy két napra Szolgáját, Szolgálóját, vagy maga el-ne menne Szomizédja bóldogittására. Nem minden adhatt az ilyen

Iyen Szerentsétlenek számára marok Aranyokat, mint a' ma nagy-Szívű Hertzeg *Grafalkovits* tselekedett nem régiben Magyar Országban: de a' ki csak egy Napi munkáját-is fajnállaná meg-káro-
fodott Szó szédjától, nem volna méltó hogy a'
Társaság kebelében tartassék. Szintén ugy le-
hetne segíteni a' *Kis-Csűricken*, Szeben adhatna
Munkások, Téglát, Tserepet; az Havasi-Faluk
Fát, Deszkát, Létzet 's u. t.

Mikor már egyszer az arra készitendő Jegy-
ző-Könyvben az épületek Ofztályai, és az azok
szerént fizetendő Segedelem pénz vagy munka
meg-vagyon határozva, ha valakinek épületei Tűz
által meg-emésztetnek, vagy egészen, vagy fé-
lignyre azonnal tudva vagyon, mellyik Ofztály-
ra tartoztanak azok, és így mennyivel kelleik
az olyan Embert segíteni.

A' Hellység közönséges, 's különös épüle-
tein kívül ki-kellene ezen köz Segedelem-nyuj-
tásnak terjedni a' Szomszéd-Vármegyékre, Szé-
kekre, 's Hellységre-is. Kiváltképpen a' Szé-
kelly, és Szász Székek között vagynak olya-
nok, mellyek igen kevés Számból-álló Városok-
ból, Falukból állanak. Aranyas-Szék példának
okaért áll I. Mező-Városból, 's 20 Falukból,
Sebes-Székből I. Város, 10 Faluk. Szereda-
helly-Székből I. Város II Faluk. Ujgyház-
Székből I Város II Faluk vagynak. Már e-
zen kitsiny Székekben eshetnek Tűz által oly
nagy Károk, mellyeknek ki-potlásokra egy Szék
ma-

magára nem elégséges: noha a' Székelyek, és Száfok, a' közöttük lévő Nyomorultaknak fel-segítésében sokkal buzgobbak, mint a' Vármegyékben lakó Magyarok. Illyen esetben a' Szomszéd-Székek, és Vármegyék segíthetik azt a' viszonti Segedelemnek jó reménysége alatt.

Sőt az-is fokszor meg-történik, hogy más Országbeliek-is follyamodnak Hazánkhoz a' Fel-sőség engedelmével a' Segedelemért. Illyenkor a' Közönségesből lehetne azokat segíteni, és ek-képpen meg-mentenők őket a' hosszúas Koldu-lástól, és ebben-is használnánk nékiek; de meg-mentenők magunkat-is az ő alkalmatlanságoktól.

Ha ezen köz Segedelem-nyújtásnak módja az egész Országban fel-állíttatnék, meg-betsül-hetetlen haszon háromolna minden rangu, 's ál-lapatu Hazafiakra; az Ország köz boldogsága szem-látomást nevelkednék, a' Helységek, Városok, Faluk Dicsétsége szembe tűnőbb lenne.

I. Hasznos volna a' Fő Méltóságokra néz-ve, kik azon Költségeket, mellyekkel Épületei-ket kellene fel-építeni, egyéb meg-emésztett Házi-portékájoknak meg-szerzésekre tarthatnák. Igaz ugyan, hogy ezeknek Hazait ritkábban pusztíthattya-el a' Tűz, mint a' Szegényeknek Szal-más Kunnyhoit, noha a' Cselédek vigyázotlansá-ga, az Istáloban való pipázás ezeknek-is egyéb épületeikben fokszor kárt téstzen, a' mint a' pél-dák bizonyíttják. E' mellett, ha az illyen köl-tséges épületek hamuvá válnak, azoknak viszfza-
állí-

állításokra néha annyi Költség kívántatik, melly egész Falunak fel-építésére elég volna. Az-ís meg-eshetnék, hogy mivel a' Fő Méltóságok Házainak többnyire csak Fedelei emésztenek-meg a' Tűz által; a' Falak pedig fenn maradnak: tehát az ilyen jól készült Házoknak csak Fedelei vétettefsenek-fel az Ofztályokra való szaggatásban akkor, mikor a' Fa-Házok egészfszen meg-betsültenek. De hát a' rang Méltóság, gazdagság, mellyek szerént a' nagyok a' Nép között mint meg-annyi a'probb Istenek, kiknek kezekbe adta az Isten a' Szerentsét, hogy ofztogassák azt másoknak; nem hathatofon ferkenhetnék-e a' Fő Méltóságokat arra, hogy szegényebb Sorsu Felebaráttyaikon, kiket ér többnyire az ilyen Szerentsétlenség, könyörüllyenek? Ezen Szegényeken-segillő munkás könyörületességre ferkent minden Fő Méltóságokat M. L. B. *Bruckenthal Samuel* Ur ö Excellentiája szinte példátlan tselekedete, ki midön a' Szombathalviaknak Szerentsétlenségekről tudofittatott volna: nem csak Gabonás tárait meg-nyíttatta a' mindenektől megfosztatott Falusiak számára, hanem Házok fel-építésében-is illendő Segedelmet parantsolt nékiek, a' mint e' következendő hozzám jött Tudofítás bizonyítja. 1-ben. Anno 1794 Aprilis 8-kán, hetven négy Ülésen lévő Gazdáknak, a' Tűztől semmi épületek nem maradt; a' melly időtől fogva azon ofztendőnek utolsó Decembe-reig azon Emberektől csak egy orányi szolgálatot sem kívánt ö Excellentiája. 2-fzör. Mindennémü Gabónával ételekre, tavaszi vetésre egész
 uj

új termélig azokat ki-elégítette. 3-szor. Azon
 Ülésekre a' maga Erdeiből, maga más Emberei
 által Boronákat, Veszszöt, Karót, egyéb meg-
 kívántató Fát bőven adatván, el-hordatta, és fel-
 is építtette, Szalmával, 'Suppal, téli lakásra jó
 móddal el-készíttette. Sőt 3-szor. Kö Házakat
 építtet Fundamentomból, 's azokat Tseréppel bé-
 fedettette, úgy hogy csak a' Költsöt készen adat-
 tatta a' kezekbe, még ennek felette több ilyen
 Kö Házakat-is szándékozik építtetni. 4-szer. I-
 degen Falukból a' maga pénzén kész épületeket-
 is feles Számuakat u. m. Házakat, Csűröket vett,
 és a' maga más Faluból való embereivel oda-hor-
 datta és egybe-rakatta, maga Szalmájával vagy
 'Supjával bé-fedette, meg-tapasztattatta. 5-szer. E-
 zenkívül fokakat, maga pénzével-is költsön-ad-
 ván, legített. 's u. t. Hasonló nagy Lelküséggel
 viseltettek G. Torotzkai Pal, B. Torotzkai Joseff
 Urak-is Torotzko Sz. Gyorgyi Embereikhez, ki-
 ket az ifszzonyu Tűz csak nem minden Vagyo-
 nokkal egyetemben porrá tett vólt. A' Csik Sz.
 Miklósiak-is, Szomszédaiknak, Jó-akaroiknak, illy
 nemes tselekedetek által vigasztaltattak-meg nyo-
 moruságokban. Követésre méltó példák. Azok
 az emberek kik illyen módon fel-segíttettek, és
 azoknak Maradékai-is áldani fogják azoknak a'
 könyörülő Jól-tévőknek hamvait.

A' Fő Méltóságoknak ugyan többet kellene
 mindenkor adni a' Köz-Segedelemre, minthogy
 mindenféle fok épületeik vagynak: de arra mód-
 jok 's tehetségek jobb-is vagyon mint másoknak.

Gon-

Gondolom-is, hogy a' másokkal való jól-tételből származo Gyönyörűség alkalmas minden Fő Hazafit arra indítani, hogy a' kevésbé szükséges Költségeket el-kerüllye inkább, csak az el-nyomorodtakon segíthesfen; tudván hogy a' ki-hintett jó-tétemény, valóságos magva a' jövődöbéli gazdag Öröm-aratásnak. Az ilyen köz dolgokban ki-tetfző fősvénység meg-nem álhat a' köz Bölcsőség kívánásával; de igen rut motsok-is lenne egy jó Hazafi rajzolattyában,

2. Hasznos lenne a' szegényebb Sorfu, és Egy-Házi Nemesekre nézve. Elég kárt vallanak ezek a' Tűz által, midön némellyek közüllök meg-fosztatnak Leveleiktől, a' mellyekben okozott kár ki-potolhatatlan. Némellyek Házi-portékájoktól, mellyeknek meg-szerzésekre azután egész életekben alig alkalmasfok; midön ugy ki-pusztulnak minden Vagyonokból, hogy Földeiknek miveltetésekre-is tehetetlenek, magok Nemesi rangjuk szerént nem élhetnek; és így a' megutáltatásnak Tárgyai léfznek; minthogy bizonyos tekintetbe a' mások meg-betsülése, a' ma köz példa beszédben fundálodik: Pénz, Emberség, Ruba, Tisztesség; e' mellett Gyermeküket illendő módon nem taníttathatták, és így azok a' Parasztoktól nem tudják magokat meg-külömböztetni, se külső se belső Vagyonok nem lévén. Némellyek más háta megé vonnyák-meg magokat; vagy Lako-Házért adják azt a' Pénzt, mellyet élelmekre fordíthatnának; némellyek koldulásra jutnak, vagy másképpen alkalmatlankodnak másoknak.

nak. Ha már az ilyeneknek Tűz által el-pufztított épületeik, köz-erővel fel-építtetnének; az ő Károknak egy nagy; fokszor valósággal a' leg-nagyobb része ki-potoltatnék, és így ők az építésre fordítando Költségekkel egyéb el-pufztult Házi-portékájokat, vagy mindennapi élelmeiket meg-fzerezhetnék. Valahányszor egy Szerentsétlenség által el-nyomorodott Nemes embert látok, vagy Nemesi rangjához illetlen alávalo hivatalt folytatni, vagy koldulni, vagy rongyoson más Háznál szemtelenkedni, az étel után leskődni: mindannyiszor a' Köz-Bóldogság fenn-tartása módjában egy kevés hijjánosságot gondolok lenni. Valamint köteles az Ország arra vigyázni, hogy a' Nemes ember nemtelen tselekedetei, vagy maga viselete által Nemesi rangját meg-ne mottakolja, élelméből magát ki-ne forgassa, hogy azután a' Közönségnek, vagy némely különös embereknek terhekre légyen, szintugy köteles a' Szerentsétlenség által meg-romlottakat a' lehetőségig fel-segíteni.

3. De mindenek felett hasznos lenne ez az köz-terhet viselő' emberekre nézve. Ezeknek Számok a' Hazában leg-nagyobb; ezeket a' Tűz által való Károfdás leg-többször talállya; ezeknek kevés épületek leg-kevesebbé vagynak a' Tűz ellen bátorságba helyheztetve; ezeknek Károfdások többnyire maga után vonnya a' hólig való Szegénységet; és így ezeknek fel-segítettések leg-méltobb Tárnya lehet az Ország Bóldogságára ügyelő Hazafiak Buzgoságának. Ha egy

Me-

Mester-embernek Háza el-ég, de buzgo Szomszédgyainak Serénysége ki-ragadja a' láng közül az ő minden Házi-Eszközeit, Portékáit, Mesterségéhez meg-kivántato Műzereit; az ő Társaságabeli Bóldogsága csak addig tsökkenik-meg, míg Háza fel-épül: mihelyt e' meg-lefz, ismét előbbeni állapottyában láttya magát, és tulajdon élelmét két keze munkája által meg-keresheti. Ha egy Szántövetőnek Házát a' Tűz meg-emészti; de Afztagjai Csüre mellett, vagy tele Gabonásfa, és a' Szántáshoz meg-kivántato eszközei, Marhái, meg-maradnak: kevés hátra-maradását tapasztaltallya, ha Házát a' Közönség fel-építteti; a' Köz-tereh hordozástól sem vonhattya-el magát. De ha ezeknek mind Házok, mind egyéb épületek, minden benne-lévőkkel együtt a' Tűz prédáivá lettek; már ekkor a' magok eledelek megkeresésére sem alkalmatofok, annál kevésbé a' Közterinek hordozására; ilyenkor a' köz-szükségre meg-kivántato Ado el-marad, a' köz-tereh vífelők száma kisfebbedik, az Uraság dolga folytatása meg-tsökkenik, és így az Egésznek Bóldogsága tsonkul.

A' Vármegye, vagy Szék elég Könyörülteességet láttatik az ilyenekhez mutatni, ha nékiek Koldulo-Leveleket ad kezekbe, hogy koldulással keressék Kenyereket. De vallyon vagy-on-é ebben valami Hafzon? Hány ilyen Koldulo keres annyit, hogy Házát fel-építse? A' mit keres, azt vagy bujában, vagy fáradtsága miatt meg-e-fzi, meg-iszfsza; e' mellett a' heveréshez szokik. Innen vagy-on, hogy sok ilyen Koldulo, meg-szok-

szokván a' Szemtélenséget és az ingyen való életet, ha szinte módja volna-is Haza telepedni, azt nem tselekfzi, ne hogy ismét a' köz-terhet hordozni kényszerítették: hanem holtig kóldul, és Here módra él másoknak javaiból. A' mely Országban pedig nagy a' Koldusoknak, Henyéknek, ingyen élőknek száma: hijjával vagyon ott a' Köz-Bóldogság. Fő Kötlőssége az Orzágnak, a' Köz-Nép Vállain fekvő terhet könnyebíteni, azt pedig úgy viheti véghez ha a' köz-terhet hordozóknak számát nem engedi kisebbedni, sőt azokat minden módon erősíti, hogy a' tereh hordozásra annál alkalmatosabbak legyenek. Elég Henye eszi ingyen a' Kenyeret különbben-is az Országban, mert vagynak olly Koldusok, kiket még lehetne valamelly munkára alkalmaztatni, mellyben leg-alább ételekre meg-szolgállyanak. A' Prusus Országban a' Koldusok olly munkára alkalmaztatnak, a' melynek folytatására alkalmatosok, és Munkájokért eledellel ruházattal tartatnak. Vagynak ollyanok, kiknek félszegségeket, Sebeket, vagy egyéb nyavalyájokat, a' mellyeknek óltalmak alatt kóldulnak igen kevésfel meg lehetne gyógyittatni, és ofztán tereh-vifelők száma nevedné az illyenekkel, a' Tekergők, ingyen-élők pedig kevesednének. Ez egy intés, mellyre nagyobb szemességgel kellene a' Tiszt-vifelőknek vigyázni. Nagyobb hafznára lenne tehát a' Közönségnek, ha az illy Szerentsételeknek bár lako Hálok fel-építették a' köz Segedelem által.

De külsőképpen-is mennyire nevékednék az Országának dífze, mihelyt a' Tűz által való romlások fel-építtetnének? A' Tűztől meg-maradott pufzta Falak, fenn-álló Kémények, irtodzást okoznak az érzékeny Szívben, vajha ezen irtózasnak gyümöltse lenne a' Könyörületesség! Kítsoda mehet még most-is meg-illetődés nélkül *Frekken, Apoldon, 's u. t. által?*

De talám némelly ellenverések, akadályul vólnának ezen jó rend fel-álhatásában. A' legjobb rendelkezésekkel-is vízfűz á élhet, a' gonosság. El-híszem találkoznának oly vakmerők, kik bizonyosfok lévén, hogy Házok a' köz Segedelem által fel-építtetik; fel-gyujtanák rongyollott vagy nem kedvek szzerént épült Házokat, az ujra való építésnek reménysége alatt. Az ilyenek vakmerőségének elegendendő gátot lehetne azzal vetni, ha azok, kiknek Házok, vagy más épületek magok Tűzeiktől, vagy gondolatlanságok miatt elsőben meg-gyul, tellyességgel ki-rekesztetnének, a' köz Segedelemtől, sőt ellenben illendőképpen meg-büntettetnének. Azok pedig, a' kik a' más Tűze, vagy a' gyujtagato gonofzsága miatt kárt vallanak, mindenkor meg-érdemlik a' közön-séges Könyörületességet, és Segedelmet. Thor-dán p. q. egy Lakadalmas Ház a' Tűzzel való vigyazatlan bánás miatt meg-gyul, ennek Tűzétől, a' Város derekán mintegy 73 Ház a' hozzá-tartazando épületekkel együtt a' Tűz prédája léfzen. Hat mar ezen el-nyomorodott Lakosoknak ki fizeti-meg Károkat? nem méltoké ezek a' köz

köz Segedelemre? Valamint szinte azok-is kik a' Menykö-Tüze miatt fel-égetetnek.

Hát vallyon az Hazafiaknak, vagy tulajdon épületek oltalmazásban, vagy más Háza-Tüzének oltásában való Serénységek nem fojtanéké-meg ezen rendelés által? A' kinek tulajdon Háza ég, azt az ijetség, 's a' jövődö Nyomorságok képzelése, annyira el-gyengíti, hogy ő leg-alkalmatlanabb HázaTüzének oltására. De vallyon ijetségének egy részét nem el-ofzlatná-e az az édes reménség, hogy Háza ismét fel-építetik, és nem bátoritaná-e ötet leg-alább portékáinak oltalmazására, midön már Háza meg-mentéséhez nem lehetne reménysége? Ha pedig attól lehetne tartani, hogy Hazafiak restebben forgolodnának a' Tüz-oltásában; valamint a' Tolvajkiáltásra kényszerítettik minden Ember segítség-gel lenni, az el-nyomatott Félnek; szintugy lehetne kényszeríteni az Embereket, hogy az Égést-jelentő hir-adásra kivált a' távolabb lévők, minden haladék nélkül meg-jelennyenek Tüz-oltó Szerfzámokkal a' Tüz-oltására, és ott a' Helységbéli Tifztfelölök, Esküdtek, Elöl-járok a' távol állokat büntetés fenyegetése mellett nogathatnák a' Segítség-re; különben csak akkor formál az ember illyen Ellen-vetésekét, mikor kívül vagyon a' Veszedelemen; egy olyan jelenvaló Veszedelemben pedig, minémü az Egés, nem érkezik az ember olyanokat gondolni, sőt öfztö-nőztetik fzerentsétlen Felebaráttjának segítség-re.

Hát

Hát vallyon ennek a' rendnek fel-álhatását nem ellenzenéé az a' képzelődés, hogy ez az köz Segedelem-nyújtás olyan lenne mint valamely Ado; az Ado-fizetéstől pedig természet szerint félünk mindnyájan? Nem léfzen az adó; mert csak akkor kell fel-fzedni, mikor azt szűkséggé téfzi a' Tüz által valo pufztulás; e' pedig nem esik minden esztendőben oly mértékben, hogy a' köz Segedelemnek az egész Helységben való fel-fzedtetése szükséges légyen. De tziélya-is ellenkezik az Ado-fizetésnek Czieljával, a' mint ezt ki ki által-láthattya, lévén itt egyetlen egy Cziel, a' Tüz által el-nyomrodtnak, meg károsítottaknak fel-segittetések. Most-is minden ember kötelesnek érzi magát az égetteket valamivel segitteni, a' nélkült hogy azt Ado gyanánt tartaná, akkor-is csak azt tselekedné; csak azzal a' külömbséggel hogy fenki ki-nem vonhatná magát alola. E' mellett minden ember teheriségéhez képest segittené a' romlottakat, a' mely vizont természeti dolog lenne. Lehernek ez ellen több ellenvetések-is; de ha mind azok fontba tétetnek azokkal a' meg-betsülhetetlen hasznokkal, mellyek ebből származnának: minden bizonyal annak kívánására határozzák minden jo Hazafiúnak szivét, hogy ezen köz Segedelem-nyújtás, ilyen, vagy még ennél-is jobb móddal mentől hamarább fel-állittassék; hogy e' részben is a' köz Bóldogság előbb-mozdittassék; különösen pedig kinek kinek személlyes Bóldogsága meg-tartathassék.

Mind

Mind Ezek mellett pedig szükséges volna, hogy az Ország a' Tűz által való Karosodás elkerülhetésének leg-jobb módjáról gondolkodjék. Erre a' végre leg-jobb volna az, hogy minden Épületek Kőből építtessenek, 's Cseréppel fedettesenek: de ez általán fogva lehetetlen; noha ha mindenek úgy segillenék egymást az építésben mint a' Száfszok tselekefznek, fokon véghez vihetnék azt-is. Bár annyira mehetne a' Szegény, hogy Fa-Házának Kő-Kéményt csináltasson, és azt 'Sendejjel fedethesse. A' 'Sendely-fedélnek leg-alabb a' külső Tűztől való meg-otalmazhatására fokot használna az: ha az 'Sendely minekelőtte az épületre fel-veretnék, kemény Sos vízbe jól meg-áfsztattatnék. Ezzel a' móddal ugyan nem azt nyerné-meg az ember, hogy az éppen el-ne égjen, hanem azt, hogy a' fokkal későbbre gyulna-meg, 's ha meg-gyulna-is, Lángal nem égne, hanem csak magában eméfsztödnék, és így annak Tűzétől kevésbé lehetne a' Szomszéd épületeket féltetni. Hát e' nem elég haszon-é? Millyen könnyű volna ezt véghez-vinni Thordán, Déésen, Vizaknán, Koloson, Parajdon, az hól fok Sos Tók találtnak. Probált mód.

Sokszor meg-oltalmazhatná az ember Házát a' Tűztől, ha a' ki-gyult Kéménybe a' Tűzet hamar, 's jo móddal meg-tudná óltani; de míg Lajtorja után jár, míg vizet vífzen-fel a' Tűz ki-óltására, addig a' Tűz belé-kap az épületbe. A' Kéménybe - égő Tűznek meg -tsendesítésére nintsen jobb eszköz mint a' következő: mi-helyt

helyt a' Kémény ki-gyul, azonnal azon kell igye-
kezni, hogy a' Tűznek ereje, melytől a' Kémény
ki-gyult meg-szakasztassék, hogy tovább ne táp-
lálhassa a' fenn-állo Tűzet, erre leg-jobb mód
az, hogy az Tűz-helyről el-takarítottassék; de viz-
zel éppen nem kell azt önteni; azután egy edén-
be eleven Szenet kell tenni a' Kémény alá, a'
Szénre egy marak bűdös-köbe meg-mártott fona-
lat, vagy tsupán aprora tört bűdös-követ; mi-
helyt a' bűdös-kő a' Szénen meg-gyul annak foly-
tos gőzölgése, fűstye, mindgyárt meg-fojtya a'
Kéménybe égő tűznek erejét, akár mely sebes
langal égett-is, mentől nagyobb a' bűdös Kőnek
tűze 's fűstye, annál hamarabb meg-tsenedesedik
a' Kéményben a' Tűz, vízzel pedig azért nem
kell ilyenkor öntöni a' Tűzet, mert a' víznek
nedves párája a' bűdös-kő erejének munkás hat-
hatóságát meg-fojtaná. A' ki-gyult kéménytigy
oltani jobb, mint vízzel vagy belé való Lövés-
sel, minthogy a' Viz, és Lövés miat hamar el-
hasad. Bár tartának a' Gazdák mindenkor a'
végre olvasztott bűdös köben meg-mártott fona-
lat, vagy tört bűdöskövet, hogy mindjárt elő-
vehetnék, mihelyt a' Szükség kívánna. Ez is
probált mod. Szebenben a' Papi Ház Kéménnyé
ki-gyult volt 1785-ben ilyen moddal oltatott
meg tűze, magam törtem e' végre a' bűdöskö-
vet. Szükség volna vigyázni, az építéskor leg-
alább a' tüzelő helyeknek jó moddal való építé-
sekre. Azt ugyan nem parantsolhattya minden-
kor a' közönség a' Szegény embernek, millyen
épületet építsen magának, ha csak azt nem se-

giti: de leg-alább a' bátorságban való maradhatás-ért, méltán meg-kivánhattya, hogy minden ember tüzelő helyét jó moddal építtse.

Hogy minden Városnak, vagy Falunak Tüz-olto Ezközöket kellene tartani tagadhatatlan do-log: főképpen meg-kivánhatná azt a' Varmegye, vagy Szék akkor, ha az el-égett épületek Köz-Segedelem által építtetnének fel.

Az-is úgy gondolom fokot használna, a' Tüz által való Károsodás el-távoztatására, ha az Tüzzél való bánásra, meztelen Gyertyával va-lo kün járásra, és a' Pipázásra szorgalmazatosabb vigyázás lenne, és ha azok kik az ezek ellen ki-adot rendelésekhez nem tartanak magokat, keményen meg-büntettetnének. Mi haszna ezek ellen Törvényeket írni, és azokat meg nem tar-tatni, vagy azoknak meg rontoit meg-nem bün-tetni! Mennyi károkat okozott eleitől fogva az illetlen Hellyeken való pipázás, az Istálokban égő Gyertyára való vigyázatlanság, bizonyittyák a' sok példák. Illyen kárt szoktak tenni az épü-letek közt való lövöldözés, a' tüzes koromnak vagy hammunak ki-öntése.

Az épületeknek Ofztályokra való szaggat-tatását, és az azokból való segedelem pénzt lehet-ne talán ezen Tábla szerént határozni.

Ofizály.	Épület Betse.	Sege- delem Pénz.	Ofizály.	Épület Betse.	Sege- delem Pénz.
		Mf. D.			Mf. D.
1	— 1oig.	— 1	27	48oöl5o	— 27
2	1oöl2oig.	— 2	28	5o—52o	— 28
3	2o—4o	— 3	29	52o—54o	— 29
4	4o—6o	— 4	3o	54o—56o	— 3o
5	6o—8o	— 5	31	56o—58o	— 31
6	8o—9o	— 6	32	58o—6o	— 32
7	9o—1o	— 7	33	6o—62o	— 33
8	1o—12o	— 8	34	62o—64o	— 34
9	12o—14o	— 9	35	64o—66o	— 35
1o	14o—16o	— 1o	36	66o—68o	— 36
11	16o—18o	— 11	37	68o—7o	— 37
12	18o—2o	— 12	38	7o—72o	— 38
13	2o—22o	— 13	39	72o—74o	— 39
14	22o—24o	— 14	4o	74o—76o	— 4o
15	24o—26o	— 15	41	76o—78o	— 41
16	26o—28o	— 16	42	78o—8o	— 42
17	28o—3o	— 17	43	8o—82o	— 43
18	3o—32o	— 18	44	82o—84o	— 44
19	32o—34o	— 19	45	84o—86o	— 45
2o	34o—36o	— 2o	46	86o—88o	— 46
21	36o—38o	— 21	47	88o—9o	— 47
22	38o—4o	— 22	48	9o—92o	— 48
23	4o—42o	— 23	49	92o—94o	— 49
24	42o—44o	— 24	5o	94o—96o	— 5o
25	44o—46o	— 25	51	96o—98o	— 51
26	46o—48o	— 26	52	98o—1o	— 52

Jegyzés. Ennek a' Munkának közönségesse rétele éppen szükségesnek láttatott Hazánkra nézve, nevezetesen azért hogy az Országos Biztosoknak a' Tüztől való Bátorságmodjai iránt tett vélekedésekben-is emlékezet léven, a' tűz által meg károsíthatnak fel segitetésekről, ennek a' Czikelynek közre rétele, ezen pontban a' hazafiát világosítván, a' jövő Gyűlés munkáit abban a' részben könnyebbítheti.

Emlékezik a' szerző a' Tűz oltás rendiben nevezetesen a' kénkö vagy Büdöskő hasznáról-is, és a' 'Sendelynek, minekelőtte fel veretnék fos vízbe való meg áfztatásáról: de még akkor a' leg-ujjab találmány nem jött volt világosságra; mely a' Hammu 'Sirnak a' tűz olto vízben való elegyítésében áll. Ugyan-is az ujjabb tudósítások szerént, Tűz támadván, valahova az Hammu 'Sirral elegyített víz öntetik, ott a' Tűz tellyefséggel meg-alufzik, és nehezen gyul meg-is, de kivalt langal nem ég többé; holott a' közönséges víz, hanem ha nagy mértékben öntetik, egy kevésé ugyan oltani lattatik a' langot, de csak hamar nagyobb erőt ad nékie.

Ha szabad volna ezt a' Tárgyot egy kevésé illetni, az Elő-ado csak ezt jegyzené meg röviden: hogy a' *Policzeyt* illető minden dolgokban leg több dolog lévén a' jó
Rend-

Rendtartás és függés; abban a' részben könnyű szerrel a' Városokon, és jól rendelt Falukban, minéműek nevezetesen a' Székely és Szász Faluk, ezeket lehetne tartani.

1. Hogy minden Uttzákon fertályonként lennének meg annyi víz dugások, a' füzük-égre nézve.

2. Hogy minden tiz Uttza szerű ház Gazdák közül lenne egy tizedes; ezek minden héten járnak-el magok Tizedeket, és vizsgálják-meg, hogy. 1. Az ajton kívül, vagy belől van-e mindenütt és mindenkor teli kád vízzel. 2. Hogy a' Kémény kürtök tiszták-e. 3. Hogy ép Lámpás vagyon-e a' Háznál. 4. A' Hammu Parásának vagyon-e bizonyos bátorságos helye hogy hová öntsék. 5. A' tiz háznál pipával, meztelen gyertyával nem jár-e valaki Hiuba, Istállóba, Udvaron s' a' t.

3. Ezek az uttza fertályosoknak, vagy Kapitányoknak tennének rendes tudósítást; 's a' vétkes személy válogatás nélkül egyaránt büntetnék-meg, 's a' büntetésből a' béjelentő Tizedesnek lenne része. Ellenben

4. Hogy ezek kötelefségekben való eljárásra, valami vigyázo szem által Contralor által ösztönöztesse: tehát tétetnék bizo-

bizonyos Jutalom ki annak, a' ki a' fenn nevezett esetekben szomszédi közül valakit igazán bé ad; és a' dolog meg-valóságosodván a' büntetés terhit, a' Bűnös, a' Szomszéd, és a' Tizedes szenvégjék egy-gyaránt. Ebből 's a' több büntetésekből a' Jutalom ki telnék. A' büntetés ne lenne nagy: de el-kerülhetetlen.

5. Minden olyan helységeken, a' Tisztek név szerént neveznék ki hogy az esetben, kik, vagy inkább mellyik ház vigye minden uttzából és fertályból a' Lajtorját, mellyik a' horgot, kik légyenek Fejzsések és minden Tizedes büntetés alatt tartoznék a' maga tizediből (ki vévén a' Szomszédokat:) minden háztól ki állítani egy egy vagy több viz-hordo Személyt-is.

6. A' Tűznek nem lévén efze, hogy a' Betsület Regulait, és külömbségét tudja: tehát ebben a' részben, modját kellenék találni; hogy a' Tizedben lévő Uraságoknak és nemességeknek Cselédjei, s' emberi-is egyenlő Törvény alatt légyenek; annál inkább mivel ezek-is a' szerentsétlen történetben, ahoz-képest nagy kárt vallanak, de a' szegénység annál nagyobbat vallhat.

Aranka György.

TIZENNEGYEDIK CZIKKELY.

A' Nevelésről.

(Egy Fő Rendü Afzfzonysághoz.)

A' Mennyei Gondviselés meg-virágoztatta Há-
zodat Afzfzonyom! A' Világnak egy Polgárt,
Hazádnak, Nemzetednek egy Hazafit, 's az élet
vizfontagságaiban magadnak egy Gyámolt adtál.
Egy olyan bölcs Anya, mint TE, ilyen nagy
Méltoságu Tárgyban nem tsalhattya-meg magát.
Azt irod, hogy azok a' szép Nevek tsalárd kép-
zelődéseknek gyermekeivé válhatnak, azért ne-
velést akarsz adni Magzatodnak, és azt paran-
tsolod, hogy abban tsekélly értelmemet adjam.
Ime engedelmeskedem, és én részemről tehetség-
gemhez képest téfzek egy kitsiny próbát. TE-is
a' TE részedről légy olyan kegyes, és a' többi-
ről engedj-meg. Ok nélkül valo dolognak-is tar-
tanám fokra terjeszkedni akkor, mikor olyan Afz-
fzonysággal vagyons fzerentsém szollani, a' ki
még gyengébb esztendeiben a' Nevelésnek leg-
nemesebb Letzkéit vévén, annak mind maga Há-
zában, mind a' nagy Világ előtt mindennap annyi
jeles példáit adja. Leg-elsőben-is azért az Ifju
Testének és egészsz Külsőinek formálásáról nem
szollok semmit, és a' Tisztefséges Mesterségeket
sem illetem. A' mi a' méjj Tudományokat nézi
pedig, ezeknek rendiben, TE sem igen fogod bán-

ni, Afzsfzonyom, ha véllek meg-kiméllek, és részemről én-is leg-okosabb dolognak azt tartom, hogy beléjek ne erefzkedjem. A' Tudományokra vezető utak között, az Ők légyenek-é vagy az Ujjak egy Ifiunak Vezérei, nem nagy külömbséget állitok benne. A' Tudományok ma ugyan jobban ki vagynak mivelve, mint régen, de minnelötte az ugy nevezett *Philanthropiai* Oskolai fel-állottanak-is, voltanak mar az előtt, sőt a' régibb Százokban-is, nagy és széles tudományu emberek. Még pedig, ha nem hibáznám, a' maiaknál nagyobb fejü és lelku, 's böltsebb emberek, mivel ma a' Tudomány és Böltsefség ritkán kapnak ugyan azon egy föben együtt szállást. Az Oskola Mesterek és Belső Rend, kiknél a' Tudományoknak kintsei vagynak, a' Világi élettől, melly a' Böltsefségnek kutseje, többnyire el-lévén szakasztva, azok pedig, kiknek kezekben az Igazgató Gyeplok vagynak, nagyobbban el-lévén foglalva, mint sem a' Tudományokkal való méjjebb esmérkedésre üress idejek légyen. A' Tudományra való jutásnak leg-általabb utja, a' mint vélem, a' szakadhatatlan Igyekezet, és meg-szünés nélkül való haladás. Haladni kell ezenn az uton minden nap, ez a' jel, és egy lépést sem szabad el-vesztetni, ez a' mod. Ollyan a' Tudomány mint egy nagy Hegy, a' ki azt gondollya, hogy a' tetején vagyon, más ujjabb tetöket meg-meg-ujjabbakat és magasabbakat lát maga előtt, és mikor itelele szerént a' leg-felsőbbre ment, akkor látja, hogy ugy szollván, még csak az allyán vagyon. Nem-is lehet egy halandonak e' rövid élet.

életben azokat a' felsőbb tetőket el-érni, mert azok az ő fejeket tulajdonképen az Égekbe bé-rejlik, és nem tsuda, ha, a' kik azokra sietnek, a' mennyei tiszta örömöknék érzésével dicséked-nek, mert hová tovább jobban jobban minden lé-péssél az Esméretnek örökké valo Kutszeihez kö-zelítenek.

Az én czélom most tsak az : hogy arra mu-tassak utat, hogy kellyen egy *jo Embert*, egy *jo Világ Polgárát*, és egy *jo Hazafiát* nevelni. Hogy kellyen nevezetesen úgy formálni egy Ifjat, hogy a' Polgári Társaság Tudományában, azok-tól az ujj Eretnökségektől, mellyek a' Nemzete-ket fel-fordítani indultanak, az ő szíve és értel-me meg-örizetessék. A' Polgári Tudomány Aga-zatai között leg-emlékezetesebbek ma ezek : *Természeti Allapot*, *Természeti Egyenlőség*, *Termé-szeti Szabadság*, *Emberi Igasságok*, ezeknek el-Idegeníthetetlenségek's a' t. jól értve és véve meg-annyi Igasságok; de a' mellyek az előbbi idők-ben Világ nyelvén tisztán nem igen forogtanak, hanem nem régiben az Akácz-fa Hazájában Amé-rikában vévén mint egy ujra lételeket, a' melly nagy hasznára és boldogságára szolgáltanak szü-löttek földének, Európában némelly zűrzavaros elmékbe által plántáltatván, és rozfszabb felekről fordítatván, itt annál inkább meg-mérgesedtenek. Siralmas emlékezetünkben vagyon, hogy ezeknek 's a' több hasonló Igasságoknak ki-szélesítést igen könnyen meg-szenvedő Tudománya 1784-ben Európában leg-elsőben-is a' mi Hazánkban önté

ki-mérget, a' mikor más boldogabb Nemzetek és Országok annyira meg-tsalattattanak, hogy a' mi Atyáinkfiain véghez vitt Iszonyuságokat nem csak illetődés nélkül és szároz fzemmel halhatták, hanem annak Vitézinek emlékezetét fokötőjökön, legyezőjökön, és Pixisseiken-is meg-szenvedni nem áltollatták. Ennek mérge az-is, melly ama leg-modosabb és szelidebb Nemzetet meg-réfsze-gítvén, éppen az ellen az Emberiség és Termé-fzet ellen, mellynek magát fonákul Bajvivojának nevezi, fel-segyverkeztette, az alsobb Rendet a' Felsőnek, a' Vért a' Vérnek, egy Nemzetet más Nemzetnek, és egy Társaságot más minden Társaságnak ellenségévé, 's az Artatlant a' dühöz-ségnek áldozatjává tévén. Ezekben kívánom Afzfzonyom tsekélly értelmemet elődben tenni, vagy inkább csak emlékeztetni, hogy kedves Mag-zatod Nevelésében ezekről el-ne felejtkezzél. Elé kívánom adni a' külömbséget a' Természeti és Polgári Allapotok, Igasságok, Szabadságok, Mentségek és Egyenlőségek között, az Igassá-gokat és Törvényt, a' Virtuust és Kötelességeket, meg-magyarázván és egymástól meg-választván, és le-akarom egymástól még különböztetve egy Világ Polgárának 's egy Hazafiának formálását írni. Mivel pedig fenki, sem jo Világ Polgára, sem jo Hazafi nem lehet, hanem ha jo erköltsü, meg-külömböztetem a' Magános állapotot, a' Tá-rsasági állapotoktól, és meg-kívánom mutatni, hogy tégye az ember maga magát boldoggá, 's mind a' Világi, mind a' Polgári Társaságoknak méltó Ta-giává,

Tagjává; és elsőben-is ezen három állapotokrol közönségesen szollok egy keveset.

Akármellyik ember közülünk, rend szerént olyan állapotban vagyon, mellyben mind maga, mind tselekedetei, és maga viselete, több Polgár Társalval mint Polgárokkal és a' Törvénnel függésben vagyon, és lenni gondoltatik; úgy hogy ha azt a' függést megsérti, mint Polgár számadásra huzathatik érette: ez a' *Polgári Állapot*. De ugyan az az Polgári Társaságban élő ember a' Polgári függéseken kívül, más alkalmatossággal vagyon és gondoltatik lenni olyan állapotban, mellyben ugyan esmét függésben vagyon más emberrel, de csak mint ember emberrel, és nem mint Polgár Polgár Társával; hasonlóképpen bizonyos Törvénnel-is, de nem Polgári, hanem Természeti Törvénnel; és ha ezt a' függést meg nem tartja, hanemha éppen erőszakot tett valakin, külömben senki szám adására nem huzhatja: Ez a' *Természeti Állapot*. Meg máfszor ugyan az az ember vagyon olyan állapotban, hogy abban az állapotban valo tselekedetei és maga viselete, semmi Törvénnel és senkivel máfsal függésbe nintsenek, és magán kívül senkinek másnak számolni nem tartozik ez a' *Magános Állapot*.

Az elsőben a' Polgári Állapotban vagynak *Közönséges Polgári egyenlőség, Igazságok, és Szabadságok*, mellyeken a' közönséges Polgári Törvény fundáltatik, vagynak ellenben minden Állapot, Rend, Sors külömbisége szerént valo kü-

löm.

lömböző *Egyenetlen Igasságok és Szabadságok, Polgári Kötelességek és Mentségek, Polgári Törvény, Vétek, Virtus, Büntetés és Jutalom.* Ebben az állapotban az utolsó Cél, minden Polgárnak magának, és Emberi 's Polgári Igasságainak, nem különben más Polgár Társainak-is az ő állapotja, rendi és sorfa szerént való bátorsága, a' közelebb való pedig a' Polgári Alkotvány, és közönséges Törvény 's Rend-tartás épségben való meg-maradása. Ez a' Bátorságnak és Társasági Boldogságnak Allapotja.

A' Természeti állapotban hasonloképpen vagynak *Közönséges* emberi vagy természeti Igasságok és *Különösök*-is, kinek kinek állapotja, Rendi és Sorfa szerént valok, mellyekben a' közönséges vagy különös Mentségek és Igasságok fundaltának, vagynak Természeti Törvény és kötelességek, Vétek és Virtus. A' leg-végső Cél az: hogy természeti állapotba a' Polgári Társaság és törvény oltalmán, Segedelmén kívül tétetvén akarki közülünk, az emberiség és Természeti titulusa mellett viszonzatglo felebaráti Szeretetet nyerjünk mű-is más emberektől, és az által magunk és mások boldogságát fenn tartjuk. Közelebb való Cél pedig az: hogy a' közönséges Emberi Társaság, mellynek Szeretetét a' Természeti belénk oltatta, és az Emberi Nem, a' Költsönös úgy nevezett Felebaráti Szeretet által fenn tartassék. Ez a' Szükségnek Allapotja.

A' mi a' *Magános Allapotot* nézi: ez a' más kettőtől egészfízen különbözik. Ebben az Ember minden más Emberi és Társasági függéseken kívül vagy, és kívül gondoltatik lenni, csak magára. Azért eme Társasági függéseket határozo Szoknak: Igasságok, Szabadság, Egyenlőség, Törvény, Köteletség, Jutalom, Büntetés, itt tulajdonképpen semmi helyek, sőt értelmek sincsen. Ebben a' fő Cél az: hogy egy ember önnön magát, önnön magában, önnön maga által boldoggá tegye. A' közönséges pedig az, hogy maga magát olyan állapotba helyheztesse, hogy mind a' Világi, mind a' Polgári Társaságok rendiben egy érdemes Polgár lehessen. Ez az Allapot, ha hafzonra fordittatik, a' leg-nagyobb tsendességbe a' leg-erössebb küfzködéseknak állapotja, és a' Boldogságnak utja, mellyben az Embernek Vezéri az igaz *Kivánságok* és belső külső igaz *Szükségek*; ör álló Vitézei az *Indulatok*; Tanátsossa és a' mint mondják *Contralorja* az *Okosság*; Ellenségei a' képzeit és *fattyu Kivánságok*; a' helyytelen vagy igen heves *Indulatok*; az idő 's természet változandoságával járó véletlen *Szükségek*, mellyeket Csapásoknak, Ostoroknak hívunk, és a' mellyek ezeknél annál vezzedelmesebbek, mennél érezhetetlenebbek a' *Modi* és képzelt *Szükségek*: A' *Magános Allapotnak* a' mint végső Célja a' magával, sorsával és állapotjával valo *Meg-Elégedés*, és testi 's szivbéli tsendesség, mellyet Boldogságnak hívunk; ugy ennek a' Cézlnak közelébb való Utjai, az embernek maga mérséklése és meg-tagadása. Az

igaz

igaz Kivánságokra és helyyes Indulatokra nézve: hogy *Azoknak mértéke, nem a' Kivánság és Indulatok meg-elégedése, hanem csak a' Szükség ki-elégítése légyen.* A' képzelt és fatyu kívánságokra és Szükségekre nézve továbbá: hogy azoknak ha sorsa 's állapotja fzerént az illendőségig és igen mérfekelve helyyet ad-is az Ember, de olyan el-készülve légyen, hogy akármelly szempillantatban háborodás nélkül meg-válhassék töllök, és mikor butszuzni indulnak ne csak ne kapdosson utánnok, hanem még vízfzáz fe tekintsen réájok. A' képzelt Szükségeknél ellenben soha még helyyet se adjon; az erőszakos és véletlen esetekre 's Szükségekre pedig minden szempillantatban olyan készen légyen, hogy véletlen és készületlen soha ne találják, és ezekre nézve mindenit a' mije vagyon ama Böls és Szent Követnek Letzkéje fzerént, úgy tartsa mintha nem volna. Ez ez ofztán a' Magános Allapotban a' *Virtus* és annak az a' felséges pontja, mellyen az Emberi Boldogság, minden Változások ellen, tsendes bátorságban nyugofzik. Kezdem a' Nevelés utját ezen a' Magános Allapoton, mint az élet Fundamentumán.

ELSŐ RÉSZ.

A' Nevelés első Letzkéje.

Hogy az Ember magának Ura légyen, Magános Allapot. Maga meg-tagadása. Virtus. Ennek Példája Philopémonben 's a' Lacedæmon-béliekben.

Az Erköltsi Tudománynak fundamentomos Ágazatai Afzszonyom! Világ Teremtésétől fogva máig, mind ugyan azok voltak; ennek Egén sem a' *Neuton* Elméje, sem a' *Herschel* Csöje nem találhattanak ujságot. A' Hazugság, méreg káromlás, tsalás, dologtalanság, puhaság, dorbézlás, részegség, gyilkosság 's a' t. eleitől fogva mindenütt egyaránt rutak voltak. És midőn ama Szent Követ azt mondja; hogy az illyeknek a' Bolgogságba bé nem mehetnek: Nem ujj Tudományt mond; hanem öröktől fogva valo Igasságot. Mert csak az Erköltst tehet boldoggá. és ebből minden erköltstelen ember már magába ki-záratott. Ez Afzszonyom olyan dolog, mellyet ha valaki tanulva tanul, ok nélkül fárad: és ha sokat irnék vagy prédikálnék rolla; bolondságot tsíálnék. Tudása a' leg-könnyebb fele, mert ama Nagy és Jo Alkatú Mesternek gond-

gondja volt reá hogy ilyen fő dolog, melly tulajdonképpen egyedül téfzi az embert boldoggá, az ő szívébe bé-oltassék: de a' másik fele, a' követése, ez igen nehéz dolog. A' kívánságok és indulatok egyenként hasonlok az ő Testvérekhez az Elséghez és szomjusághoz; egy felől ha ki attól való féltében, hogy az étel és ital mértékit meg ne vétse, nem ennék, 's nem innék: hasonló volna ahoz az emberhez, ki a' helyett hogy gyeplőt 's kantár szírat szerezzen, lovának inait, azért hogy el ne fússon, vagy a' fzekeket el-ne kapja el-vagdálná. Más felől meg annyi Ór állók szükségesek az élet fenn tartására. De a' kívánság telhetetlen, nem csak a' szükségnek, hanem magának-is meg elégedését kéri; ha egyfzer meg nyeri másodszor meg kívánnya, és azután parantsolja, 's ott vagyon az erköltsnek hajo törése, és a' boldog élet el-mérült. Az Erkölts Oskolája olyan Oskola, melyből utolsó Órájáig fenki ki nem kelhet; minden nap elől meg elől kell kezdeni; és az ő Letzkéi nem-is a' könnyebbek: de ha nem könnyek ellenben csak azok a' boldogságnak letzkéi; és csak az az Oskola az igaz Nemefi Szabadságnak és Uraságnak Oskolája, mellynek gyepűin kívül a' szolgaság és rabság rab szíjjai várnak a' szűke vényeknek és pártosoknak nyakokra.

Az Egek életet adván kedves Magzatodnak az én tsekély vélekedésem szerént a' mig azt az örömet meg érhetnéd, hogy Hazádnak 's Nemzetednek Ofzlopát lathasd benne, mindeneknek
előt-

előtte arra kérlek : hogy leg elébb-is ötet ön-
 magát tedd Boldoggá, tedd Szabaddá, és neme-
 sé, sőt tedd Urrá kedves Magzatodat: Ez az
 én első Letzkém. Oldozgásd fel az ő gyenge
 szivetskéjét mihelyt böltsőjéből ki szabadul a'
 Testi kívánságoknak rabságából, melyben szüle-
 tett, forro indulatainak tüzeit igyekezzél nem
 meg-oltani, hanem meg-nemesíteni, és az értelem
 faklyájával világosítván egyfelől másfelől a' szüntel-
 len valo Tűrés és Szenvedés gyakorlása által ter-
 méfzetit meg-erősítvén, tedd Urává a' külső és
 terméfszeti Szükségeknak : hogy azok ellen győz-
 hetetlen legyen. Értessz Afzfzonyom mit aka-
 rok mondani ! Az éhség szomjuság ; álm, fárado-
 ság, hideg, meleg, 's a' t. Ezek a' Szükségek
 és a' Szükségnek, azt mondjak, erőfs kezei vagy-
 nak, igazán-is; de ellenben edzésáltal aczéllá vá-
 lik a' lágy vas ; és okosfzoktatás 's gyakorlás ál-
 tal mind azoknak Urává léfzen az ember. Azu-
 tán az Öröm, Szerelem, Reménység, Tisztetség
 kívánság, Jo kedv, az Harag, Gyölölség, Irigy-
 ség, Félelem, Kevéllység, Nagyra vágyás, és
 eme nagy pogány Virtus a' Boszfzuállás, és a'
 többi az ember életének külömb külömb pallyáin
 mint meg annyi Szekerek, melyeken a' Boldogság
 mezejére fiet, a' ki ezeket böltsen vezérteni
 nem tudja, 's néméllyikétől éppen meg nem vá-
 lik, soha Győzedelem kofzorujával nem fogja é-
 kesíteni homlokát. Ezeken kívül eme közön-
 séges válafzto Erőnek, melly az Terméfszet al-
 kotvánnyát fenn tartja, az emberben rétetett ré-
 fzetskéje a' kívánság és irtodzás, vagy éppen

maga az élet, vagy az Életnek leg vékonyabb és közelebb való rúgói, mellyek annak épületét fenn-is tartják, 's oltalmazzák-is, és ezekhez közelíteni nem lehet: Hanem a' mint azoknak külső Csatornái az érzékenységek; úgy ezek által nevelheted-is őket, vagy okofon mérsékelheted. Az inynek, nyelvnek, toroknak, szemnek, füleknek, más érzékenységeknek tsiklándozásai, vagy faványu tapasztalásai, a' Puhaság, Pompa, Tifzteség, Kints, a' Jövendő, Reménység, és képzelődések ezer formainak kedves vagy kedvetlen tükörei, meg annyi tsalárd lépék, és nemtelen török; mellyek a' szabadságra teremtetett embert meg-fogják, és rabbá téfzik. Nyisd-fel azért ártatlan Magzatodnak szemeit, hogy lássa elein, és esmérje meg ezeket; de kivált képpen fozoktasd rá, hogy tudja megutálni azoknak mézeit, és irtozás nélkül nyelni néha keferü Őrmeit-is. És e' volna immár az én első Letzkém; mert ítéletem fzerént ez az első ösvénye az életnek, mellyen Világ teremtetésétől fogva minden nagy, és jó emberek az örökké valóságra mentenek: és soha senki e' nélkül ember nem lehet; vagy ha ember leg rutabb és gyalázatosabb rab, és Szolga a' Világon; kívánságinak és indulatinak nemtelen rabja, és az irgalmatlan, vagy képzelt szükségeknek szánakodásra méltó Aldozatya vagy neveltséget okozó hitván játéka.

Ez az első munka a' Nevelésben Afzfogyom! annyit téfzen mint az Okosság Tehettség-

gének Mennyei ajándékával fel ékesítetett embert, az okossággal való igaz élésre meg tanítani, és azoknak a' fzeremsétlen állatoknak alatsón Seregéből ki venni; mellyeket a' mint a' Világ nagy Mestere úgy alkotott, hogy tsak a' hasokért éljenek, és az ő kívánságoknak engedjenek: Ugy tsak az ő zabalátlan indulataikat-is követik, és azokban hanemha az Orrokon kaputzán, vagy szarvakon kötél vagy on, vagy vas kalitzkába záramnak, magokat különben mérsékelni nem tudják; Szabadokká pedig, és magoknak Uraivá lenni, annál inkább nem tudnak. A' melly ember ezen részben neveletlen, gyalázattyára él az annyának, mint ellenben a' Jol nevelt örök betsületére. Egy jól nevelt ember a' valóságos, Nemesi Szabadsággal bíró ember, az igaz Ur: mihelylet azokat a' Tyránusokat a' szivnek kívánságait; a' Vérnek indulatait ki-hajtotta vagy meg alázza; és a' testi vagy külső képzelt szükségek Seregeit meg-győzte; egy szoval magán diadalmat vett: és ez immár az embernek *Magános állapotjában a' Virtus*: mind ezeken-is főképpen önnön magán, maga tulajdon kívánságain és Indulatain, 's a' Vendég szükségeken diadalmaskodni és a' valóságos szükségben-is a' meg elégedést nem a' kívánságok fzerént határozatlanul, hanem a' szükséghez képest mérsékelni. Nem szünik meg ugyan az emberi Sorsnak változandosága az ő virtusát száz formákban ostromlani mint a' másét, elvéfzi tölle néha mint azt valamit jó kedvében adott, egyedül és meztelen hagygya: de mikor

ezekre-is szívét győzhetetlennek látja; meg hunyázkodik előtte. E' nagy tekintet és nagy betsület egy nyomoruságra születet embernek! De többre mégyen; még a' Jo Szerentse-is fze-méremmel és tartozkodva mér szemei eleibe menni, és fél az ő virtusát meg-sérteni.

Ennek tartotta fenn egy szép példáját Plu-tárk eme *Chæronai* bölts Görög Iro a' hajdoni nagy embereknek életeiben, nevezetesen egy Városi Polgárában, a' *Megalopolisi* Görög Vitéz *Philopéménében*. Egy Hazájának Áruloja, 's az emberi Nemzetnek motska *Nábid* álnoksággal és erőszakkal Ura lesz *Lacedæmonnak* maga tulajdon Hazájának; a' Görög szabad Birodalmak között a' leg vitézebbet és hatalmasabbat hatalma alá hajtja, 's jármat vét a' Város nyakába. *Philopémen* gyorsan hadat gyűjt és *Lacedæmont* meg szabadítja. *Nábid* a' mint érdemlette el-vész; a' Város egybe gyűll, tanácsot tart, és azt végzi hogy a' *Nábid* el-adott Vagyonnyából gyűlt 120 *Talentum* Aranyat háládatofságok zálogául küldjék ajándékba *Philopémennek*, az ő jól tévő Szabadítójoknak. E' szép dolog jo tselekedet, de még nem Virtus. Hanem *Philopémen* a' ki meg érdemlette és rá szolgált, nem vész-el a' 120 *Talentumot*; és e' már igen szép és nagy Virtus. De a' melly pontból a' *Philopémen* Virtusát 's a' *Lacedæmonbéli*eknek mind hozzá mind a' Virtushoz valo tiszteletét igazán lehet mérni, az; hogy minekutánna azt a' Végzést tették, hogy a' nevezett ajjándékkal szabadítókat meg-tisztel-

teljék, követeket kezdenek keresni magok között, a' kik ezt a' hirt *Philopémennnek* megvigyék és annyi ember között nem vállallya egyetlen egy-is; a' Likurg bölts Törvénye alatt vadon nevelt, és meg-menteni nem tudo Spártai Afzfzonyok fiai között senki nem találkozik a' ki egy ajándéknak egy Summa pénznek ajánlása követtségével *Philopémen* szeme eleibe mérjen menni, és az ő esméretes tulajdon hafzna keresésétől üres *Virtussát* meg-mérje kísértetni. Gazdájára vetik a' terhet; ez el-mégyen két versen, velle eszik, lakik, de mem méri meg említeni-is míg harmadszor vízfza küldetvén, nagy szeméremmel és tartozkodással adja elő követtségének okát. Ez a' nagy *Virtus*, midőn annyi ember egy szivel a' *Virtusnak* ilyen nagy Betsületet adott, azt tartom Afzfzonyom, nem csak *Virtus* hanem tsudája a' *Virtusnak*, még az akkori *Virtust* termő időkben-is; azok közt a' régi, ha szabad ugy szollanom Orjas *Virtusok* között-is, mellyekkel a' régi Nagy embereknek életeik tellyesek; és a' mellyeknek magvai, mint a' nagy embereké-is, ma mint egy meg-aprosodtanak. Maradjon áldásban és tiszteletben örökké azoknak a' *Virtust* követőknek és betsüllőknek érdemes Nevek!

A' ki az Ifjak közül a' *Virtus* mezejéről az ilyen 's ehez hasonlo virágokból magának egy Gyűjteményt szerez, kétség kívül idejét, melly az ártatlan esztendőkhben olly sebes szárnyokon el-repül, igen nemes dologban foglalja, valami-
képpen

képpen az-is , a' ki a' régiség drága maradványait az arany és ezüst ó pénzeket egybe-gyűjti. Egyik szebb és hasznosabb foglalatosság a' másikonál! Mindenik egy szép Tőke pénz, ha heverő? akkor a' pénzek gyűjteménnyé elébb való; de ha az élet piatzán közönséges adásra vevésre kell fordítani őket, a' Virtusé az elsőség bizonyofon. Mert valaki az élet nagy piatzán a' nélkül a' pénz nélkül, a' Virtus nélkül kereskedik, elébb hátrább okvetetlen *Pankrut*. A' hasonlatosság szerént való szollásról engedelmet kérek Afzfzonym. De a' tojas a' tojashoz nem hasonlobb, mint ezek a' dolgok egy máshoz. Ugyan-is kitsoda vagyon a' széles Vilagon az élet nagy piatzán egy szem-pillantaig bátorságban a' természeti és vendég Szükségeknék ezereitől, mellyek boldogságunk, békességünk után minden nyomban mint meg-annyi uton álló *haramiák* leselkednek? Vakság, Süketség, tsonka-bénaság, ágyba szegző sindevésző nyavallyak, Kedveseinknek esetek, halálok, ezeknek és barátainknak hitetlenségek, tűz, viz, az életet balsamjával elevenítő egnek mérge, meg-annyi ellenségek, fel-öltöztetnek és le-verkeztetnek Ház-néppel és barátokkal bé-töltik Házunkat, és megint egyedül hagynak, örömmel bé-töltenek és meg-keferitenek, kétségbe esésre juttatnak. A' kerefett Vendég Szükségeknék pedig Sebei annál nagyobbak, mivel ezeknek nyilait, a' Szégyen, gyalázat, ellenségeinknek öröme és győzedelme mintegy meg-élesíti és uj méréggel keni-meg. A' leg-jobb ember-is ki van a' ragalmazó nyelvek mardosásának rétetve,

eme

eme Szerentse fiai míg az ő Kedvesseiket apol-
 gatják, magos ablakból néznek-le az alatt való
 érdemre, ellenben az alatt való Köznép-is vak
 eme magos érdemre, melly midőn a' Szolgálatnak
 és Hazának dízfére, tisztességére és boldogságá-
 ra szolgál; annak éjjelit, nappalát, életit, egés-
 ségit, vagyonyát-is fel-áldozza. Soknak a' tisz-
 tesség útján térde el-kopik a' fok térdeplésben,
 míg annak dízses sorába állhat, azután annak el-
 vezítéfe szüntelen nyughatatlankodtattya, és a'
 fellyebb való lépés gyötri, mellyet egy Ifjabb
 vagy érdemtelenebb, vagy egy idegen el-kap e-
 löle, és majd mikor egy felsőbb poltzra ki-hág-
 hatott, és a' boldogság párnáján tsendefen nyugo-
 fzik, fel-virrad egy fekete nap, és a' nagy bol-
 dog ember magát azoknak a' semmiségeknek kö-
 zepette találja, kik az előtt ő előtte mint meg-
 annyi alacsony férgek mászkálnak, és míg ama
 könyörülő Vendég egy szerentsés Gutta ütés kin-
 nyainak véget vét, Háza és Afztala meg-telik Or-
 vofokkal 's Papokkal, kik az futo életet tartoz-
 tatni, és a' menyei boldogságot a' Világgal tel-
 lyes szivben bé-plántálni haszontalan igyekez-
 nek. Haszontalan, Afzfzonyom! Az Igasság
 nagy és imálando Mesterének szava változhatat-
 lan. Hanemha önnön magát meg-tagadja, és a'
 tellyes Világ szem fényt vesztő hijában valosá-
 gaitol butsut vészzen, nem lehet senki ő hozzája,
 nem lehet a' boldogság örömeinek részesse. De
 e' nem egy szempillantati munka, és egy olyan
 nagy dolgot mint magát 's a' Világot le-vetkez-
 ni, kivált nem akkori dolog, mikor azoknak gyö-
 kerei

kerei testében és vérében a' tsontokig bé-nötte-
nek az embernek. Nevelés, szoktatás, gyakor-
lás ennek a' modja és az Ifjuság tavaszfa az ide-
je, mert meg-foganását mind a' nyári hévségben,
mind az őszi hidegben csak igen ritkán és nehe-
zen várhatni. Ez azért még-is a' Nevelésben az
első Letzke : hogy szokja-meg az Ifju idején ma-
gát meg-tagadni, a' Világot meg-vetni, és így
magának 's a' Világnak Urává lenni.

*(A' többi, ha ez kedvet fog találni,
mátszor következik.)*

TIZENKETTÖDIK CZIKKELY.

Tekintetes Bétsi Orvos, és a' Magyar Kurir érdemes Ki-adoja' Décsi Sámuel Urnak 1794-dik Esztendőre ki-bocsátott Magyar Álmánának czimü igen becses és hasznos Munkájára, a' többeket el-halgatván, alább irt, egész Tisztelettel, következendő rövid Elő-adását (Recensionem) téfzi-meg.

A' Magyar *Almánáknak* 336-dik Lapján a' Magyar Országgi Vitézi Rendekről, nevezetesen a' Szent István Apost. Király Rendjéről ezeket írja Tekintetes D. Décsi Sámuel Ur : Ezt a' honnyai Rendet leg-elsöbben Sz. István Apostoli Magyar Király szerzette, Néhai Mária Theresia, Magyar Királyné pedig Pünköst Havának 5-dik Napján 1766-dik Esztendőben meg-ujjtotta 's a' t. Ezekre tehát egész Tisztelettel következendő ellen vetéseimet téfzem :

1-ször. Készítettem én az el-múlt 1793-dik Esztendőben a' Vitéz Rendekről egy Munkát ilyen Czim alatt, (*Minden Európában, Ásiában és Afrikában volt és mostan virágzó Vitéz Rendeknek, Ordoknak Tüköre, avagy rövid le-írása. Nyomtatott Kolosvárratt 1793. nagyobb 8. rétben 460 Lap.*), mellyben világoson meg-mutattam, hogy azok mindnyájon meg-csalattatnak, avagy az önnön magok hizelkedésektől el-ragadtatván, meg-csalattatni akarnak, a' kik valamely vitéz Rendnek fel állittását, a' 12-dik század előtt valo időre, hátra vinni akarják, mert az előtt bizonyoson egy vitézi Rend sem virágzott. De hogy-is állithatta, fundálhatta volna István Király ezen vitéz Rendet, sőt a' mi több, mimodon nevezte volna azt a' maga Nevéről, a' ki 1038-dik Esztendőben holt-meg, következő képpen halála után 1083-dik Esztendőben kánonizáltatott? — Tagadván tehát azt, hogy azon idő tájban, sőt hogy a' 12-dik század előtt valamelly vitézi Rend lett volna, a'

2-dik. Réfzre hasonló Tisztelettel jelentem: Ugyan említettet Munkámban szorol szora bé iktattam b. e. Felséges Afzfzonyunknak Mária Theresiának ezen V. Rend fel állittásáról szollo fzerző Levelét, *Diplomáját*, mellyből ki-tettzik, hogy nem
1766-dik

1766-dik Esztendőben Pünkösdi havának 5-dik Napján; hanem 1764-dik Esztendőben Pünkösdi havának 6-dik Napján szereztetett, fundáltatott, nem pedig ujjitattott. Bizonyos pedig az: hogy ezen alkalmatossággal b. e. Felséges Aszfzonyunk az Apostóli Titulussal, nevezettel való élést, mellyel az előtte való Magyar Királyok, *Diplomájokban*, egyéb Királyi Levelekben élni el-mulatták, ujította-meg, nem pedig a' Szent István Vitéz Rendjét. Vagyon ugyan az említett *Diplomának* elején, és az irt Munkámnak 151-dik Lapján valami jele, mellyet a' Tisztelt Urnak állítására lehetne magyarázni, ezen szokásban: *quam vero per eum (S. Stephanum) instituti jam primis illis temporibus Equitum Ordinis memoria, non modo iterum restitatur, amplior, pleniorque efficiatur.* De én ezen tárgyról olly' meg-győződés-sel vagyok, 's azt mondom: Hogy Sz. István a' kereszténységet tökéletesen behozván, és Királynak koronáztatván, a' több keresztényen, nevezetesen a' Német Fejedelmeknek példájokat követvén, a' jelesebb vitézségű Fegyvereseit (kik között számos Némerek-is voltak) szokott Pompával, tulajdon kardjával vállalkat megérintvén, Vitézekké vágott; melly szokás, a' mint mondám, kiváltképpen a' Német Fejedelmeknél, mind annak előtte, mind pedig annak utánna, sokáig gyakoroltatott.

De

De ez által meg nem bizonyítottatik, hogy a' 12-dik század előtt, valamely vitéz Rend (*Ordo*) virágzott volna; mert ezzel a' kard illetéssel azon fzemélyek, nem valamelly vitéz Rendnek tagjakká, hanem csupán csak Nemesekké lettenek, a' minthogy ezen fzemélyek, különös vitéz Rendet, a' kinek tudnia illik különös forma ruhájok, jegyek, Törvények (*Statutumok*) 's. a' t. lett volna, nem is formáltak. — Ezen szó: *Ritter*, *Eques*, valóságos értelmében vétetödvén, régentén, úgy most-is, *Nemes Embert*, jelent, most-is a' Német Birodalombeli Nemések, *S. R. I. Equites*, *Reichs-Ritterek*nek nevezetnek, melly nevezetek, nem valamelly Vitéz Rendnek tagjait, (ha csak a' Rendnek Neve világoson ki nem tétetik) hanem csupán csak a' Nemességet jelentik. — Ezek tehát így lévén, meg-engedem, hogy I. Lajos Magyar Király, a' több előtte való Magyar, 's más Királyoknak példáit követség, és ezen Vitézeknek fényesebb tekintetet adni kívánván, bé-iktattatásoknak idején, azokat arany Sarkantyukkal fel-ékesítette, a' honnan Arany Sarkantyus Vitézeknek (*Equites Aurati*) neveztettek; de ezek-is, sem a' régibb időkben, sem a' közelébb el-tölteken, valóságos Vitéz Rendet nem formáltak. Ezeket szerzette tehát Szent István Király a' maga Birodalmában, és ide czélozott b. e. Felséges Afzfzonyunk, mert

mért hogy Sz. István Király, valami valóságos Vitéz Rendet-Szerzett, fundált volna, méj homályban vagon.

Irtam Károly-Fejérváratt, Sz. Jakab Havának 17-dik Napján 1794-dik Esztendőben.

Seelman Károly,
K. Fejérvári Tanatsos.

TIZENHARMADIK CZIKKELY.

*Lajos Király Vitézei Énekek a' Mohácsi
Ütközet előtt.*

Nofza lóra, nofza fegyverre kedves Katonám!
Vefzedelemben forog Magyar Koronám.

Itt van már,

Minket vár

Erővel,

Fegyverrel

Pogány ellenség,

Mérges Törökség.

Már fel-jött, már tündöklök Hajnali csil-
lag,

Holdvilágnak Fegyvere már szerte villag,

Már a' Török lovak nyeritnek és
ugrálnak,

Magyar ellen mérges szájjal tajté-
koznak

Meg-emlékezzél,

Ne felejtkezzél!

Europának Szerentséje rajtunk, rajtunk áll:

Azért viaskodnunk kell. Élet vagy Halál.

Vefze-

Veszedelem,

Győzedelem;

Siralom,

Diadalom:

Egyaránt szolgál

Élet vagy Halál!

Ha el-esünk a' Harczban: melly nagy

Dicsősség!

Hogy vérünkkel tartatik ma' Keresztyén-

ség.

Ha mi győzünk: bezzeg akkor meg-

pompáfordunk,

Istenünkben diadalmas kézzel tapfo-

lunk.

Egyaránt szolgál

Élet vagy Halál!

Ha rettegfs-is, kedves Katonám! meg-emlékez-
zél;

Régi Vitézségedről ne felejtkezzél

Volt csattogás,

Volt pattogás,

Kaszállás,

Vérontás;

Meg-emlékezzél,

Ne felejtkezzél!

Hányszor kerek körömre Záfzlónk ke-
rengett,

Lángos vassal villogo Kardunk cseng' pen-
gett:

Rette-

Rettegéssel Ellenségink fel-háborod-
tak

Merre kapták, fokfelé szaladtak.

Meg-emlékezzél,

Ne felejkezzél!

Jegyzés. Ezt a' Czikkelyt, régi Kéz-írásban meg-találtatván, mint a' régiségnek egy emlékezetre méltó darabját a' Ki-adók méltónak itélték a' felejdékenységtől meg-mentvén, esmét életre hozni. Eredetének igazságát ugyan petsétes Levelekkel, a' mint mondják *diplomatice*, meg-nem bizonyíthatják; de úgy vélekednek, hogy az érzékeny Hazafiak attól-is, mind a' Versek egybe-rakásának együgyűségéből, mind némely szóllás formáiból magok önként meg-fognak győződni.

TIZENNEGYEDIK CZIKKELY.

*Memoriae Alexandri Leopoldi, Archiducis Austriae, Palatini Hungariae, A. MDCCXCV.
Die XXII. Mensis Julii subito fato e vivis erepti. S.*

Sta. Viator.

Conditus. hoc. busto. est.

Mori. qua. parte. potuit.

Alexander. Leopoldus.

Archidux. Austriae.

Palatinus. Hungarorum.

Et. tantae. Gentis.

Deliciae.

Qui. brevi tempore.

Multum.

Sed. Patriae. cui.

Plus. quam. a. Iuvene.

Sperare. licuit.

Praestitit.

Et. cui. majora.

De. die. in. diem.

Pollicebatur.

R

Parum.

Parum. vixit.
 Corpus. exfanguē.
 Terra. tegit.
 Fusis. Hungarorum.
 Humida. Lacrimis.
 Anima. Virtutis.
 Fruitur. proemiis.
 Memoria. vero.
 Grata. manebit.
 Perpetuo.
 Illam. Deus. at. hanc.
 Gens. Hungara.
 Aeternitate.
 Donat.

C. D. T.

TIZENÖTÖDIK CZIKKELY.

Utra Indulás (Partenza Metafasiobol).

1.

Imé! a' kegyetlen ora,
Int vég bucsut vévő szora,
Isten hozzád Edes Nicsem!
De hogy élek, édes Kincsem,
Nálad nélkül olly mezfzfe:

Én mindenkor buba élek,
Vigasztalást nem reménlek,
Mig éltemet bu meg-fojtya:
De Te rollam! azt ki tudja,
Hogy meg-émlékezelé?

2.

Engedd-meg leg-alább nékem,
Hogy el-vezett békességem,
Hellyében, buzgo hűségem,
'S szomorú emlékezősem:
Nyomodat követhesse.

R 2

Min-

Minden lépten nyomon véled
Lenni 's lézzegni melletted
Soha elmém meg nem unnya!
De Te! rolam? oh ki tudja
Még meg-émlékezelé?

3.

Én a' köszálos partokat,
Mészze fekvő Határokat,
Majd fel-járom szomorkodva;
'S kérdezgetem foházkodva,
Hogy az én Nicsem élé?

Kiki estvéről virrattig,
Egyiktől a' más hajnalig
Nevedet nyelvemen hallya;
De ki tudja, Te valaha
Rolam emlékezelé?

4.

Gyakron fel-járom elmémmel;
Lak helyyed szép vidékével,
Hol én mikor boldog voltam,
Fel 's alá könnyén sétáltam
Véled együtt szép Nicse!

Könyv tengerbe fog kerülni
Nékem, 's fájdalmokat szülni

Ézer meg-emlékezésem ;
De ki tudja ! Te szép Nicsem ;
Rólam emlékezelé ?

5.

Imez a' Kut ! mondom gyakran ;
Mellynél mularánk nyájosan ,
Haragjával itt büntetett ;
De hogy esmét kedvébe vett ,
Bizonyítá szép keze.

Itt biztatók reménységgel
Egymást ; ott keferüséggel
Mind kettőnk szíve lankada ;
De ki tudja , Te valaha
Rólam emlékezelé ?

6.

Hányan ? Oh majd hányan lesznek,
Kik ujj áldozatot tesznek
Szív óltárán tömjénezvén ,
Hüségekkel 's igyekeztvén
Szíved el-nyeresére ?

'S ki tudja a' nyájasságok ,
Hizelkedő Buzgoságok ,
És Imádok közt , ki tudja
Istenem ! hogy Te valaha
Rólam emlékezelé ?

7.

Jusson kedvesem eszedbe,
Melly édes tört hagyfz szivembe,
Gondold-meg hogy hiven tífztelt,
És nem jutalomért kedvelt

Filenod tífzta szive.

Lássad, Kincsem! e' bucsuzást,
E' kegyetlen vég el-válást:
Buzgo, Szivem, mint szaggattyá;
Lássad! De Te, oh ki tudja,
Rolam emlékezeté?

TIZENHATODIK CZIKKELY.

G. B. R. Attya Árnyékához.

Hol vagy édes Atyám? — Mit kíván Árnyé-
kod?

Edgyetlen Léányod egy hiv Maradékod
Itt keres e' gyázban borult Lak helyyedben,
Hol sokszor nyugodott nyájos kebeledben,
Itt zokog hafztalan; — itt sir Baráttyaival,
Hol immár küfzködvén halál árnyékával,
Utolszor szollottal Küküllő partyával

'S hiv Lelkedet vitted Hazád elejiben.

Hogy onnét repüljön Eliz Mezejében.
Tiszteltetett Árnyék Tárnya bus szivemnek,
Hányszor nem jelenfz-meg könyvező fze-
memnek,

Itt nyögök, Barátom! keresi Hamvadat,

'S tsak sirva tiszteli kedves Léányodat,
Gyenge meg-holdulás elegyes ditsösség,
Mivel nem láthatod, mit tehet a' hivség,

Nem

Nem áldhatod Magad örökös Frigyünket,
Melly egyben - körötte holtig két Szívün-
ket.

Oh! ha boldogultak tsendes Mézejéről,
Erre vízfza nézhetz *Olymp* tetejéről,
Kérlek tekints réánk, oldozd - fel rabsá-
gunk,

Istenektől nyerd-meg — nyerd-meg boldog-
ságunk.

TIZENHETEDIK CZIKKELY.

Egy Szív szol magával.

Nemes és érzékeny lettem születéssel,
 Böltsömben poláltak kényes neveléssel,
 Gyenge nevedékenyt Világ lármájára
 Ki-vittek Szüleim Bétsnek piatzára,
 Láttam a' hivságot dobogva, de féltem,
 Nem hodoltam néki — édesbet reméltem,
 Hazámnak-is hive, hive Erköltsömnnek,
 Vifszza térvén lettem dífze Nemzetem-
 nek,
 Pap, Polgár, Katona, Szegény, Gazdag, Kal-
 már,
 Kértt, tiszteltt, szeretett; de mint szabad
 Madár,
 Rebdestem virágos kerteknek tetejin,
 Afzszonykottam magam érzékenységein;
 Rövid Uralkodás! kurtább álomnál-is,
 Mulandóbb virágnál — 's gyengébb még
 annál-is,
 Melly kegyetlen Törvény váltá-fel Sorsomat,
 Melly kinos ébredés fzelefszté álmomat,

Érzem,

Érzem, hogy boldogság vagyok e' Világon,
De nints az építve tsupán Házasságon,
Béborult életem ködös fellegekkel,
Reméllek fzebb napot, de könyves fze-
mekkel,
Ki vár? — Lesz e' vallyon olly hiv a' Barát-
ság?

Van-é még e' földön tartos állandóság?
Távul latom ugyan egy Oltár lábánál
Barátom áldozik, hivség Templománál.

TIZENNYOLTZADIK CZIKKELY.

Egeresen, Kolos Vármegyében, a' Ref.
Templom Padimentumában tett Márvány
Köven való Írás Néhaj Botskai Gábor em-
lékezetére, a' ki 1616-ban holt-meg.

EPITAPHIUM

*E*gregii et Antiqui Stemmatis Nobilitate ornati
Viri Domini Gabrielis Botskai, qui diem clausit
Anno Christi MDCXVI.

— XIII. Rész

A' Szent János látása, Szent Lélek mon-
 dása

Boldogok az Halottak, kik az Urban hal-
 nak-meg.

Mert attol fogván nyugalomban vagy-
 nak.

Ezen

*Ezen aloll vagyon mettzve egy Oroszlán,
két első lábaiban öszve - fordult, két nyíl
veszszö.*

Ezen aloll vagynak a' Versek:

Hac sub Botskaius Gabriel — — — se-
pultus

Dulce quiescentis more quiescit hu-
mo

Vix dum contigerat florentia tempora
vitae

Occubuit fato prima Juventa suo.

Hic Genus a Mitzban Simone trahebat a-
vitum

Cujus septena prole erat aucta Do-
mus.

Sex jubet exponi Conjunx quos forte fe-
renti

Obvius it Mitzban ; Res patefacta
fuit.

Infantes Mitzban famulis melioribus u-
sus

Caute clam timida Conjuge curat
ali.

Atque

Atque ubi creverunt numerumque auxere
suorum

Ex his Botskaius Vir pius ortus
erat.

Dignum fortuna multo meliore fuisse

Et Genus et Virtus et pia vita
docent.

Pallida Christophori recubant in membra
Garrulae.
Quem Denique vexat ad astra
Hic
Cum bis sex laqueo circumtacta iusta se-
pocis
Hic Somno similis pallida membra
tulit
Si precata — — — — —
Hic in aeternum non morietur hono-
Hic ergo caro Cornax Roratus Martio
Torpetum casti ponit amoris opus.
Hic Idus Sexuiles MEXXVII

TIZENKILENTZEDIK CZIKKELY.

*MDLXXXV-ben Kis-Afzszony Havának 6.
ján Eletének LX-dik Esztendőjében meg-
holt, és Belső Szolnok Vármegyében Sol-
lyomköven temettetett Szeberniki Garázda
kristof Koporso-Kö Irása.*

Pallida Christophori recubant hic membra
Garazdae,

Quem Deus Astriferi vexit ad astra
Poli

Quum bis Sex fessae numeraret lustra Se-
nectae

Mors Somno similis pallida membra
tulit.

Si praeclara — — — — — perenni.

Hujus in aeternum non morietur honos

Hoc igitur caro Conjunx Borbara Marito

Perpetuum casti ponit amoris opus.

VIII. Idus Sextiles MDLXXXVI.

Omnis

Omnis homo veniens grvida Mulieris ab
alvo

Nascitur ad variis tempora plena ma-
lis.

Flos cito marcescens veluti (reluit) decedit
ille

Sic perit et tanquam — — — um-
bra fugit.

M. B.

K. F. P.

HUSZADIK CZIKKELY.

*A' Kükölldövari Ref. Templomban az Oltár
mellett lévő Kö Koporso jelibe Márvány-
ra mettzett Írás :*

Generosae et Magnificae Dominae Sophiae
Patolczy de Eperjes , Francisci Filii Sp.
Magn. quondam Georgii Bebek de Pelsötz
Consortis , Stephanus Báthori de Somllyo
Supr. Comes Comitatus Kraszna, Socruí suæ
pientissimæ perpetui Amoris monumentum
posuit. Obiit Anno Ætatis L. I-ma Die Sept.
Anno Christi M.D.L.X.X.X.I.I.I.

HUSZONEGYEDIK CZIKKELY.

*A' Kutyáknak a' Matskák felett való ditsé-
rete.*

- Jobb a' kutya mint a' matska,
Mert a' kutya nagyobbatska.
Némelly kutya templomba jár,
De illy matskat ki látott bár?
5 Mennél többet a' nyul meg-ér,
Mint a' hitván bűdöss egér;
Annyival jobb egy jó kopó,
Mint akármelly egér lopó.
Kutya strásál éjjel téiben,
10 Matska szunnyad hamu-szélben.
Ugat az eb, 's a' tolvaj fut,
A' matskától nem lát illy' bűt.
Matska nélkül meg-élhetnél,
Egér-fogót szerezhethél.
15 Kutyád pedig ha nem vólná,
Fából ebet ki koholna?
Vizbe menni vi'sla bé-mér,
Az illy matska felette gyér.
Az eb ugat az Uráért,
20 Matska nyuláfsz csak magáért.

- Örzi kutya meg-holt Urát,
 Matska enni kezdi orrát.
 Szörölködő matska lépe,
 Hízeltkedő nyelvnek képe.
- 25 Utra menni kutya készül,
 Matska pedig tsak otthonn ül.
 Könyvet kötnek kutya' bőrbe,
 Mi hafzon van matska-fzörbe?
 Tsalnak evel az Örmények,
- 30 Kárt vallanak a' Szegények.
 Sok pudlinak konyhan főznek,
 Efzi husát nyulnak, őznek.
 Matska vagyon ettől távol,
 Tsak úgy eszik ha mi le-hull.
- 35 Kis pifzli hál Ur-afzfzonnyal,
 Takarószik zöld bársonnyal.
 Matska nem ül ilyen pótzra,
 Jó fektetik ha pokrótzra.
 Kutya van egy fzáz arannyas,
- 40 Matska fzáz, sints egy arannyas.
 Tettét matska bé-takarja,
 Ebét timár fel-vakarja.
 Matska' minden tudománya
 Természetnek adománya.
- 45 Tsak egyet tud gyakorlásból,
 Nem valami tanulásból.
 Ebnek ezer mestersége,
 Ha fzámlálnok nintsen vége.
 Vagynak tudós oktatói,
- 50 Német, Olofz tanítói.
 Kik utánna frissen élnek,
 Munka nélkül pénzt remélnek.

- Ért fok kutya déákul-is,
Tud németül, sőt franizul-is.
- 55 Tartom én azt esztelennek,
Ki mond ebet lelketlennek.
Ha mi el-vesz fel-nyomozza,
Az Urának vizsza hozza.
Nyakában van szotyra, mégyen
- 60 Méh-szár-székbe hogy hust végyen.
Konyhán bé-áll a' kerékbe,
A' hus-sütést vizzi végbe.
Matska elébb el-patkólna,
Mint illyeket meg-tanólna.
- 65 Udvarolván asztal-körül
Két lábann áll vagy seggen ül.
Első lábbal mint kezével
Tart egy páltzát puska' névvel.
Válláról azt le nem veszi,
70 Ura' szavát mig nem veszi.
Ennek parantsolajára
Ki-nyujtozik holt' formára.
Tépik, nyövik, de nem sajnáll
Semmit, mint holt, mindent el-áll,
75 Mind addig, mig elé-huzzák,
És azt mondják hogy meg-nyuzzák.
Itt fel-ugrik, nem alhatja,
Hogy eleven meg-mutatja.
A' notára talpon álva,
80 Menuetet jár sétálva.
Hogy mosdanak szép Afzszonyok,
Meg-mutatja, 's a' léányok.
Vólt olly kutya, fok nép közül
Kik állottak házba körül,

- 85 Meg-mutatta ki a' szegény,
 Ki a' pénzes gazdag legény;
 Kinek vagyon szerezője;
 Ki szent élet követője;
 Mellyik afzfzony vólna kurva;
- 90 Mellyik nyelves, paraszt, durva;
 Ha özvegyé, vagy él párja;
 'S ha halálát annak várja;
 Mellyik léány tiszta és szűz;
 Mellyet éget szerelem tűz;
- 95 (Oh ha most-is ez eb élne,
 Melly fok ember tölle félne!)
- Gyűrűjököt nagy rakásra,
 Földre hányták mind egy másra,
 Ura kutyát meg-kérdette,
- 100 Kijé mellyik? nem vétette,
 Hozzá vitte kinek kinek
 Az övét, nem mást senkinek.
 Nevek-is van az ebeknek,
Lamur, Larron, némellyeknek.
- 105 *Pudli, Pumi*, nevezetű,
 A' ki millyen természetű.
 Matskát hívnak egér szoval,
 Rut, disztelen, tiztógóval.
Lipsius-is a' kutyákat
- 110 Ditsérte-meg, nem matskákat.
 Tart vala ő három ebet,
 Nem lehetett látni szebbet.
 Egyet hívtak *Mopsulus*nak
 Ezek közül, mast *Mopsus*nak.
- 115 A' harmadik *Saphirus* vólt,
 Forró vízbe ki belé hólt.

Ezenn

- Ezenn Ura tsak hogy nem sirt,
Haláláról versfeket irt.
Lipsiusra de hol talál
- 120 Matska, ha öt éri halál?
Olly vigyázás, olly könnyűség,
Olly tsudára méltó hűség,
Nintsen semmi lelkes testben,
Nem hogy vólna matska nemben,
- 125 A' futásra indult agár,
Vélnéd repül mint a' madár.
Nyilnál elébb érne czelet,
Meg-haladna sebess fzelet.
Juhok körül komondorok,
- 130 Juháfszoknál jobb pásztorok.
Epaminondas' kutjája,
Jobb vólt hozzá mint hazája.
Ehez képest ellensége
Sok embernek felesége.
- 135 Többet bizni jó kutyához,
Mint ötséhez vagy bátyához.
Barátságna a' ki híszen,
Sokat e' név vizre víszen.
Eb Urához állandó 's hív,
- 140 Más állatban nintsen olly sziv.
Ulisest-is vén *Argus*nál,
(Mint van írva *Homérus*nál).
Senki elébb nem esmérte,
Mikor esett vízfzsa térté.
- 145 Hufz esztendő már el-mulva,
Látja *Argust* tsak bámulva.
Hogy rólla nem felejtkezett,
Mikor más nem emlékezett.

Kutya-

- Kutya-légygyel vala tele,
 150 Gané közül hogy fel-kele.
 Látván Urát még sem álja,
 Lombos farkat ne tsoválja.
 Meg-vénhedett immár vala,
 Mindjárt ofztán meg-is hala.
 155 A' kit kutyák meg-támadnak,
 'S hogy le-huzzak azon vadnak,
 Hogy ha földre le-ül hamar,
 Egy kutya-is hozzá nem mar.
 Tovább egy-is nem háborog,
 160 Nem haragszik se nem morog.
 Tsak egy lábát emelíti,
 'S a' le-ültet vizesíti.
 Illy nemes vér a' kutyában
 Van, nem tsak az orofzlányban!
 165 Hadba vitték a' kutyákat,
 Régen mint a' katonákat.
 Tettek-is jó segítséget,
 El-marták az ellenséget.
 Ki a' kutyát nem nézheti,
 170 Agárt, kopot, nem szereti,
 Nem leszfz abbol jó Katona,
 Mikor tamad zenebona.
 A' vadászat 's hadakozás,
 Két hasonló mulatozás.
 175 A' mely virtus szükség hadra,
 Kell ollyannal menni vadra.
 Mi ott tisztí Fő-Vezérnek,
 Ugyan az, itt, Fő-Jágernek.
 Kürt, a' képe trombitának,
 180 Petzér, annak fuvojának.

- Vadászoknak ellensége,
 - Minden vadnak dühössége.
 Nézd agyarát a' vad kannak,
 Nem kell egyéb fegyver annak.
- 185 Melly állatát meg-vág véle,
 Földre omlik minden béle,
 Nem különben szörnyű halál,
 Kire medve körme talál.
 Még-is kutyák tsak fogokkal,
- 190 Szembe szálnak mind azokkal.
 Millyen ökör a' szántásra,
 Ollyan kopó vadászásra.
 Ha kutyákat nem tartanál,
 Szarvast elé hogy hajtánál?
- 195 Itt kopoknak virtussait,
 Nem számlálom fok tsudait.
 Mind tseng erdő minden felé,
 Gyönyörködik vadász belé.
 Ezt 's egyebet el-halgatok,
- 200 De egyet el nem hagyhatok.
 Harmad napja mert ugyan-is
 Hol a' vad járt ha vagy-on-is,
 Érzi kopó nyoma' szagát,
 Fut, mi éri vadat magát.
- 205 Három napig nyoma' gözi
 Párállik, szél meg nem gyözi.
 Boldog Isten! melly ritkának
 Kell már lenni e' párának!
 All ez melly kis szemetskéből,
- 210 Apro, vékony részetskéből!
 Ki érné-fel elméjével,
 Képzelő tehetségével?

- Orrát ebnek hogy illeti,
 Illy femmi göz, ki értheti?
 215 Oh szaglásra nagy serénység!
 Tsudalatos érzékenység!
 Külömböző tsaholásnak
 Hangja jelt ad a' puskásnak,
 Mit várhasson lesre jöni,
 220 'S ugy készüljön ahoz löni.
 Nem ugy ugat a' medvére,
 Mint rokára, vad ketskére.
 Másként mikor érez szarvast,
 Másként özet, másként farkast.
 225 Háznál-is ha beteg vagyon,
 Haljon-é vagy meg-maradjon,
 Meg-jelenti jó előre,
 Ha nem él-meg jövendőre.
 Orrát égre fel-emeli,
 230 Oreditással szája teli.
 Ha el-üzik ismét el-jö,
 Oreditása ujzul 's meg-nő.
 Hogy ha minden gyönyörűség
 Ott van a' hol van külömbség,
 235 Mint kutya Nem, hol 's mi vagyon,
 Külömbözzék hogy olly nagyonn?
 Csenktől fogva szelindekig,
 Számok menne ezerekig.
 Előbb a' nap de le-menne,
 240 És hamarébb estve lenne,
 Hogy sem erről én eleget
 Mondják, hát itt vetek véget.
 Hanem még azt jelenthetem,
 Mi ezekből ítéletem:

E' vi-

- 245 E' világnak teremője ,
Embernek melly szeretője !
Csak ebben-is igazsága,
Fénylik, és irgalmassága.
Gazdagoknak tselédekkel ,
250 Teli házak emberekkel ,
A' kik nékik udvarolnak,
Várván ha mit parantsolnak.
Senkit Isten de nem hagyott
Szolga nélkül ; kutyát adott.
255 Alig vagynak olly szegények,
Vagy koldusok 's jövevények,
Kik egy kutyát nem tarthatnak,
'S annak enni nem adhatnak.
Könnyen lehet bé-tölteni,
260 Keveset kell rá költeni.
Gondviselés köntösére,
Nem kell, se fött ételére.
A' mit Ura meg nem eszik
Eleibe tsak azt teszik.
265 Kenyér-hajjal és tsontal él,
De még azt-is nem sokat léli.
Még sem támad gazdájára,
Nem panaszol afzszonyára.
Mint tselekszik fok roszsz szolga,
270 Kedve szerént ha nints dolga.
Sőt fok szolga meg-eteti
Urát, ha őt meg-vereti.
Eb, ha korbáts járt hátánn-is,
Hiven szolgál azutánn-is.
275 Ura ellen boszszu-állást
Nem tud kinél tart ő szállást.
Isten,

- Isten, a' ki illy szolgákat
 Rendelt nekünk jó kutyákat ;
 Valljon nem meg-érdemlené,
 280 Azért ember hogy tisztelné ?
 De ki hallott olyan embert ,
 Ha Istentől jó kutyát nyert
 Teremtőnek azért áldást
 Hogy mondana háláadást.
 285 Söt ollyak-is fokban vadnak ,
 Enni ebnek kik nem adnak.
 Háládatlan roszfz emberek ,
 Ugy szollani róllok merek.
 Kik el-huzzák ebtől e' bért ,
 290 A' ki szolgál nem egyébért.
 Méltok arra ők volnának ,
 Hogy kinn éjjel strásálnának.
 Vagy hogy farkas marhájokat ,
 Tolvaj lopja Jofzágokat.
 295 A' ki által e' vers készült ,
 Az ebekről ; eb háton ült.
 Eb háton-is szokott járni ,
 Tölle jobbat nem kell várni.
 Most elég ez az ebekről ,
 300 Többet-is irt egyebekről.

Néhai Kovásznai Sándoré.

Fegyzés, Ezt a' szép kis tréfás és mulattságos
 Elme-játékát a' N. tudos Szerző más Nagy
 Elméknek , kik a' Hangya , Balha , Lud ,
 Szarka, Szamár, Sár, Kopaszság, Köszvény
 's több efélék ditséreteket irták, példájokra,
 neve-

nevezetesen a' tudos Justus Lipsiusnak nyomán készítvén (*Lásd Lipsius XLIV-dik Levelét Cent. 1. ad Belgas*): a' Tudosok nem fognak benne meg-ütközni. A' szép Elméknek pedig nevettségekre 's mulatságokra szolgálhat. A' végén-is ebben a' szóban *Ebhát* játék vagyon; a' jeles elmejü Szerző arra az utzára czélozván véle, mellynek Sorában éltiben M. Vásárhelyen lakott, melly *Ebhátnak* nevezetik.

A' Ki-adok.

Bé-fe-

Bé-fejező Meg-szollítás.

Midön a' Társaság maga Igyekezetének első 'Sengéjét a' Nemes Haza és Nemzet Oltáránál le-tévén, annak Barátait még egyszer meg-szollítja: Tiszteletből tselelfzi. Es azoknak legelsöben-is, kik az Igyekezetet magok hiedelmekkel meg-ajándékozni, 's az időnek reméntenlen terjedésével-is a' várakoztatott reménségnek unalmait panasz nélkül meg-gyözni méltóztattnak: ezt az atyafiságos Nemes Bizodalmodat tisztelettel közföni.

Azt a' kéfedelem unalmának terhít, fenki elevenebbül nem érezhette: mint maga a' Társaság. De illy nagy és köz haszonra intézett dologban, és a' közelébbi mult idöknök kényes környül álláfai között; mind jobbnak, mind előmenetelesebbnek tartotta; lassu de bátor lépésekkel menni: mintsem a' siettség következéseibe maga előtt az ajtot bé-tenni.

Azok a' környül-álláfok okozták azt, hogy a' Társaság olyan állapotban látván magát, hogy maga részéről igéreteinek 's ajánláfainak, azzal

az

az hamarsággal mellyel illenék meg nem felelhet: két ezftendőknék le-folyta alatt, sem azokat a' Joltévő Hazafiat, kik előre az Igyekezetet segilleni, és segítségeket ezftendőknékt fenn tartani ajánlották volt, sem azokat, kik azt a' Tisztességet várták hogy meg-hivattassanak, meg nem találhatta.

Most már az Egek meg-adván, hogy a' Társaság nem csak rendes Munkáihoz ujra hozzá foghasson, hanem hogy annak első Darabját az Haza Erdemes Fiainak és Léányainak bé-is mutathassa; egyfzersmind az Hazafi szereteinek és buzgoságnak kapuit ujra fel-is nyitva, és hogy annak az Erdemnek dicsőségében részt végyenek; arra mind a' Joltévő, mind a' Munkás Hazafiakat ezennel közönségesen és tisztelettel hívja.

A' Bévezető Czikkelyekből az Igyekezetnek czéllját és modját, a' Munkából pedig annak érdemét kiki meg-ítélheti. Sokkal könnyebb dolog lett volna ugyan a' Társaságnak, az Europai számtalan Journalokból a' szebb-szebb Czikkelyeket, u. m. az aproság külföldi hafznos dolgokat, vagy a' kellémetes femmiségeket, ki-fzedni, fordítani 's ki-adni; de ezzel a' Társaság leg-első Törvényét meg-csalta volna. Annak veleje ez: hogy a' Nemzeti Nyelvnek Világa legyen; ez a' Haza esméretét illető dolgokkal 's eredeti munkákkal nevelhessék; ennek alkalmatosságával mind a' gondolo Elme, mind a' dolgozo penna gyakorolhassék; az erőltetés nélkül va-

lo tífzta Beszédnek 's jo Iznek Példái adattafsanak ; és hogy ez a' nagyra néző munka már egyfzer Nemzetünkben-is el-kezdödvén , idöröl időre, lassan lassan, de bizonyos lépefekkel nagyobb tökéletességre vitéfsék ; egyfzersmind pedig annak elő segillesére fel-ébrefttetvén , a' munkás kéz, gondolo Elme, 's Haza javával buzgo íziv atyafiságofon egybe-köttefsenek.

Azokban az állatokban, mellyeken az Ember, a' Teremtő Böltsesség roppant Alkotványának rendiben, a' Föld Terméfeinek lajtorjáján, egy foggal magofsabban tétetet — az oktalan Állatokban ; a' bölts Alkoto Mesternek keze, az oktalanság erőtelensége mellé két felségesnek tetfzhető nagy Ajándékor kötött: egyikét a' Tökélettefséget, hogy a' mit egy oktalan állat csinál, azt jól, meg-jobbihatalanul csinállyá ; a' másikat, az abban a' Tökélettefségben valo maradhatást, hogy azt a' Tökélettefségét meg ne vétse, hanem fajrol fajra meg-tartsa. A' Pok a' maga Háloját ugy szövi, a' Méh a' maga Lépit ugy rakja, 's a' Paraditsom madár a' maga fészkit ugy köti, hogy tökélettefebb a' magok nemiben femmi nem lehet ; és azt hat ezer efsztendőöl fogva meg-nem vérik. De nemis tökélettefebb a' máiaknak az ő munkájok mint azoké volt, kiket az Isten teremtet. Ugyan az az Alkoto Böltsesség ellenben, az okosság mennyei ajándéka mellé az emberben, éppen az okosság természetétől csak nem el-válhatatlan két kis erőtelenséget ragasztott. Elsöben, hogy a' mit az ember elébb

csi-

csinál, azt ne tudja tökéletesen csinálni; másodszor, hogy mindazáltal azt az előbbi Munkáját firol fira, maradékrol maradékra, örökké nagyobb meg-nagyobb tökéletességre vihesse — ha igyekeznek! Ollyan bizodalommal vagyon a Társaság, hogy a' Nemes Haza a' Társaságot az Emberiségnek említett első Szabadságától (Privilegiumától) nem kívánja meg-fosztani; és tökéletes Munkát nem kíván tőle; a' mi pedig a' másodikat nézi, a' Társaság magára nézve arról bizonyosra teszi a' Nemes Hazát, hogy azt nem kívánja által hagyni. Ollyan lépéseket tett, és kíván ezután-is tenni, mellyeknek nyomán, a' Jo Hazafi Elmék és Szívek egybe-kötetvén, Nyelvünk és Hazánk dicsősége, nagyobb nagyobb tökéletesség gráditsára vitetethesék. És ezen a' fundamentumon mérészli a' Társaság, mind ezt a' csekély 'Sengét a' Haza Szemei eleibe bátran éreszteni; mind pedig a' jo Elméket és Szíveket ennek hathatos elő mozditásában való részefedésre, tellyes bizodalommal és tisztelettel hívni.

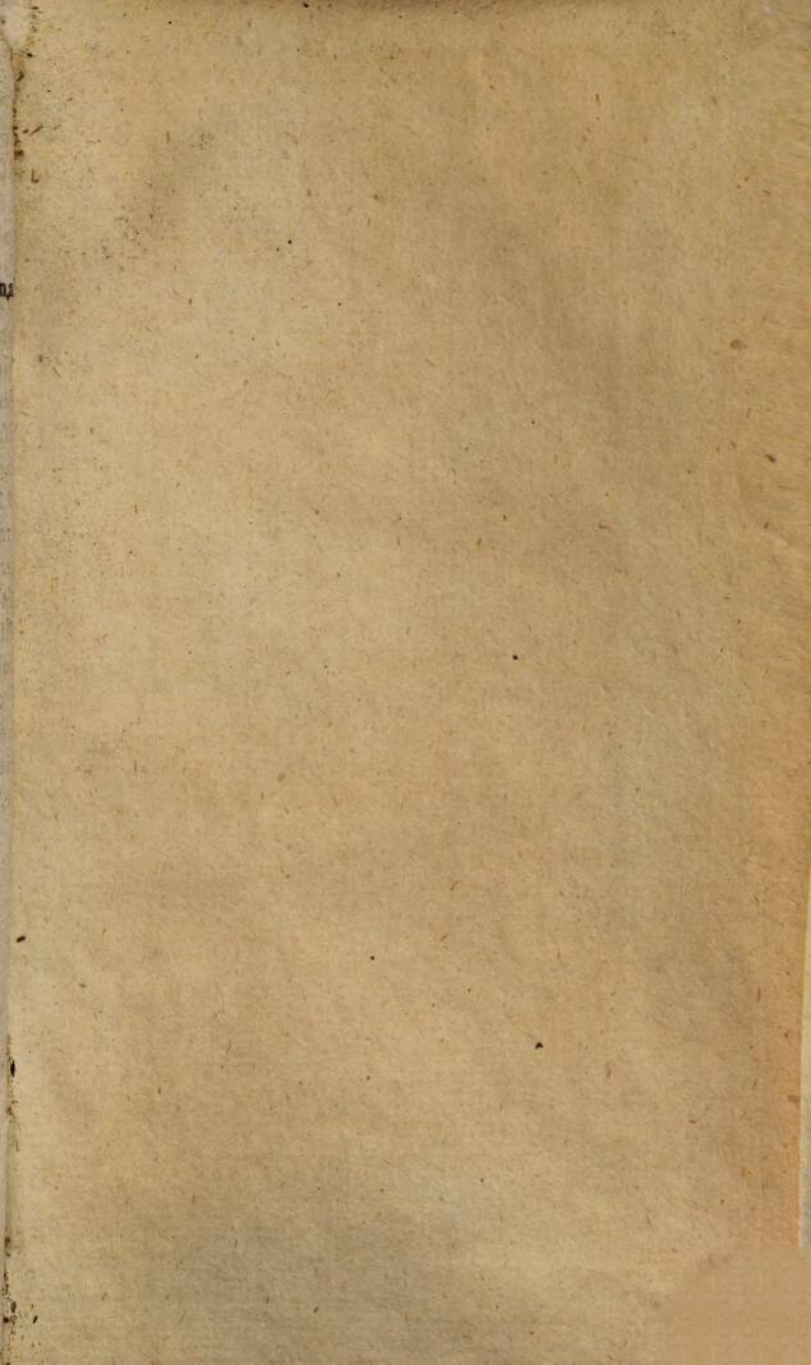
Aranka György, mint Titoknak.

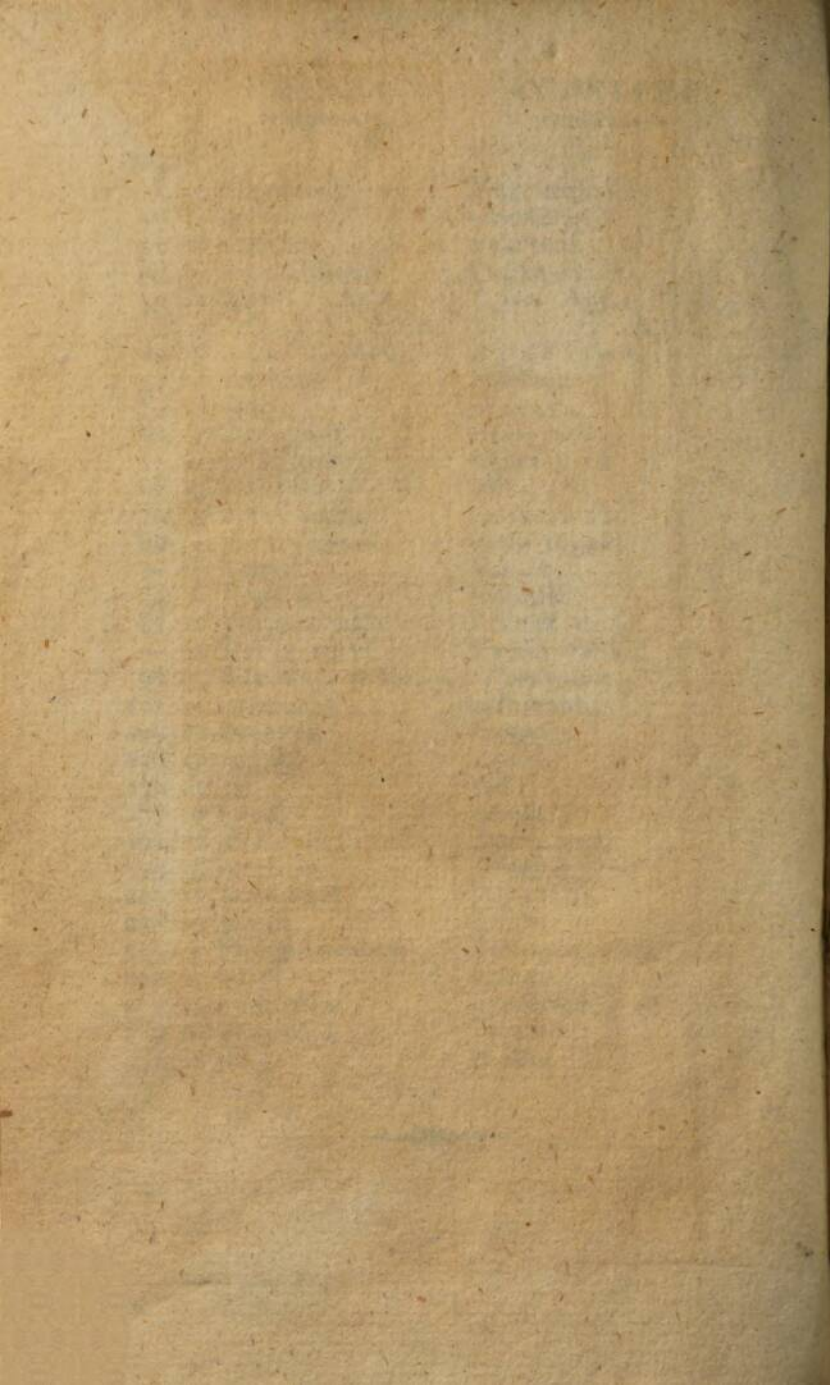
ERRATA.

CORRECTA.

pag. lin.

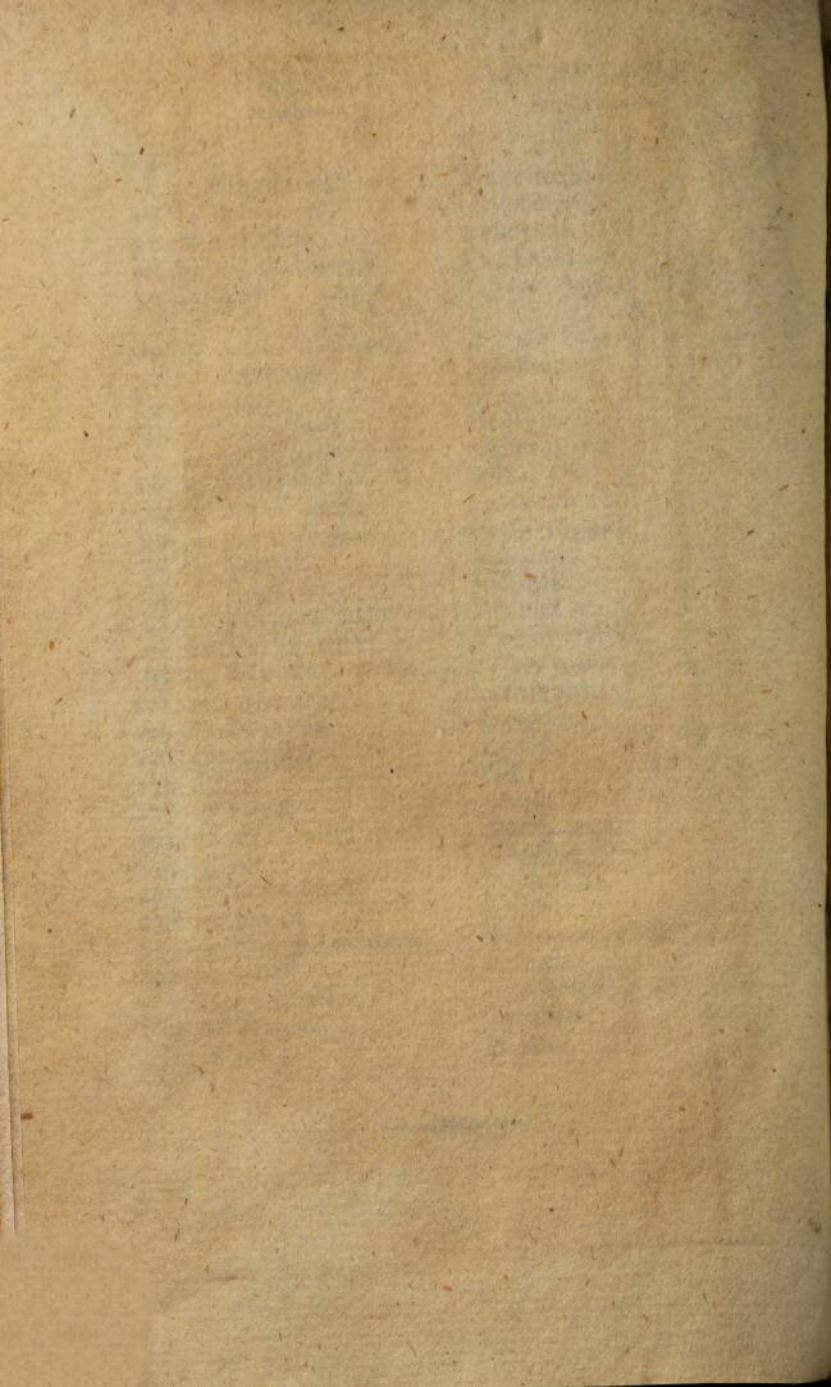
6	12	Magyarok'	Magyaroknak.
19	24	természet	természeti.
31	28	vakítani	vakítani.
38	15	virágzásainak	virágzásának.
39	27	Apám, Apja, Apjának, Apja.	Apam Apja. Apjának Apja.
43	16	Az a é a és és e	Az <i>a é</i> és <i>a e</i> .
59	20	Ezekkel	Ezeket.
60	21	vagya	vagygya.
62	7	Haragfzol	Haragizok.
—	18	ol vagy ek	ok vagy ek
66	13	Változás a'	változása.
70	9	sanak satok	satok sanak.
82	6	várni fognak	várni fogok.
—	23	Varjuk	Varjak.
84	12	Varnok	Váronk.
85	22	Verjünk vala	Verünk vala.
—	28	Verék verél	Verém veréd.
98	25	Verőibe, praepone:	<i>Határozott.</i>
101	21	rofszabb	hofszabb.
109	12	évezvén	érezvén.
138	18	agyok	agyok.
170	22	fat	fed.
177	7	némű	nemű.
191	10	<i>Olommenfis</i>	<i>Olomucensis.</i>
193	15	moribus	motibus.
208	18	Szeretettel	Szeretetet.
238	19	Ez ez	És ez
239	5	Philopémonben	Philopémonban.
260	1	véled	veled.
261	18	nyerésere	nyerésére.
263	16	Barátom!	Barátom,
271	6	ille	et ille,

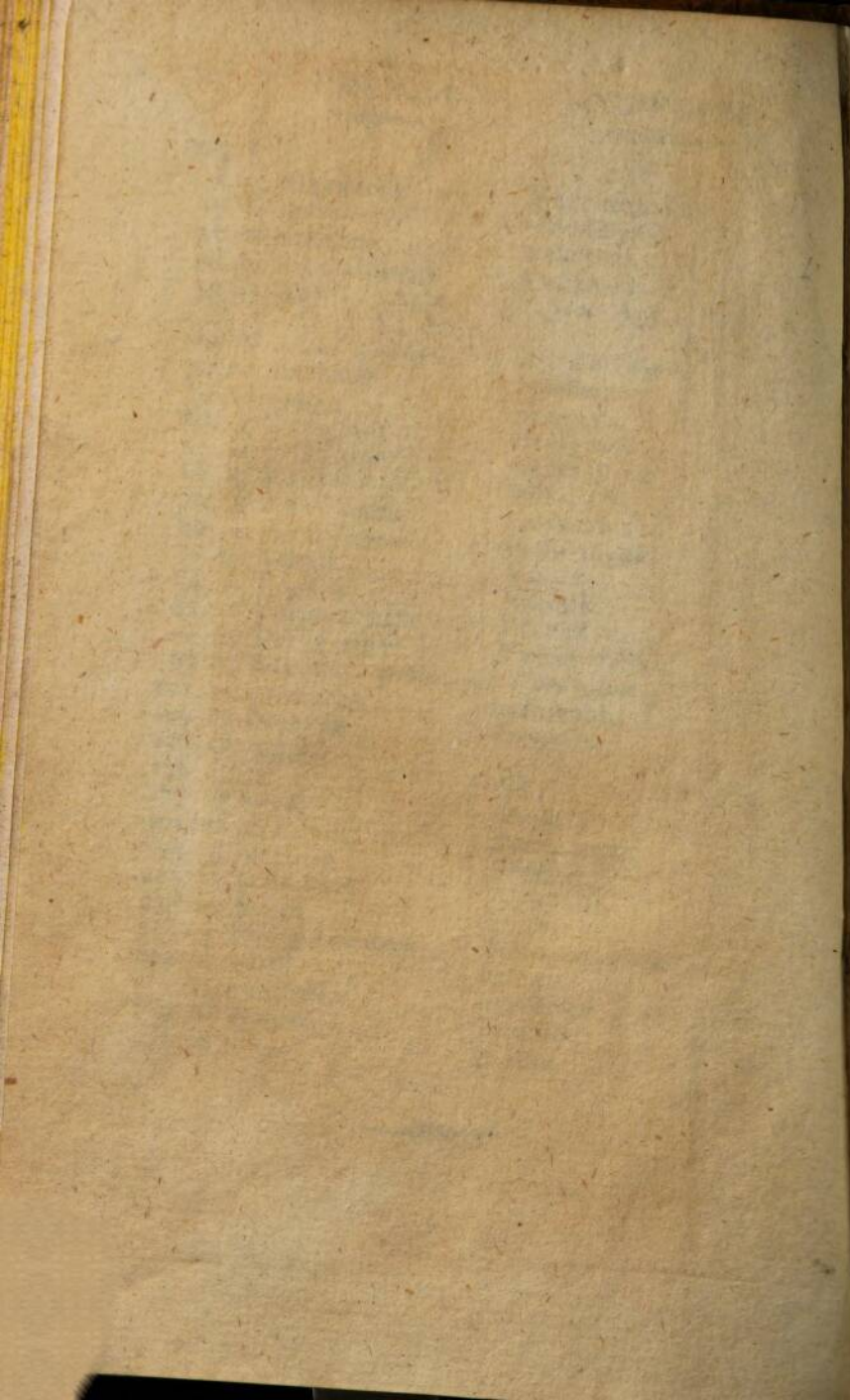
Österreichische Nationalbibliothek

Österreichische Nationalbibliothek

Österreichische Nationalbibliothek

